

Biedrība Dialogi.lv

SOROSA
FONDS
LATVIJA

PĒTĪJUMOS BALSTĪTAS STRATĒGIJAS TOLERANCES VEICINĀŠANAI

1. daļa. Situācijas izpēte

Tolerance:

individuālā un sociālā dimensija

Rīga, 2006

Pētījuma autori:

Juris Osis, SDSPA «Attīstība», pētnieks, biedrība Dialogi.lv, biedrs;

Liesma Ose, biedrība Dialogi.lv, valdes locekle.

Atbalsts pētījuma datu ieguvē un apstrādē:

SKDS, projektu vadītāja Ieva Strode,

Sociālantropoloģe Dace Dzenovska

Pētījums tapis biedrības Dialogi.lv projekta *Pētījumos balstītas stratēģijas tolerances veicināšanai: labās prakses izvērtējums* ietvaros

Projektu finansē Sorosa fonds – Latvija

Saturs

Tolerance: individuālā un sociālā dimensija

Ievads: Kāpēc nepieciešams šāds pētījums?.....	4
1. Tolerances izpratne sociālajās zinātnēs.....	9
1.1. Tolerances definīcijas.....	9
1.2. Tolerance kā personības kvalitāte.....	11
2. Tolerances sociālā dimensija.....	17
2.1. Tolerances pētījumi.....	18
2.2. Tolerances veicināšanas labās prakses piemēri.....	22
3. Tolerances veicināšanas stratēģijas.....	23
3.1. Likumdošana un institūcijas, organizāciju politika.....	23
3.1.1. Starptautiskie cilvēktiesību instrumenti un ziņojumi par toleranci un daudzveidību.....	23
3.1.2. Tolerances tematika nacionālajā likumdošanā.....	33
3.2. Tolerances audzināšana: pedagoģiskās stratēģijas.....	37
4. Ko darīt, lai veicinātu toleranci?.....	56
4.1. Secinājumi un uzdevumi.....	57
4.2. Efektīvu tolerances veicināšanas stratēģiju katalogs.....	63
Literatūra.....	74
Pielikumi	

Ievads: Kāpēc nepieciešams šāds pētījums?

*Spēja sasniegt vienotību daudzveidībā būs gan pārbaudījums mūsu civilizācijai, gan tās skaistums.
Gandijs*

Pētījums, ko izstrādājusi biedrība Dialogi.lv, veltīts tolerancei kā demokrātiskas sabiedrības vērtībai un tās veicināšanas stratēģijām, kuras būtu efektīvi izmantojamas Latvijas situācijā. Tā gaitā – 1. daļā - apzināta pasaules prakse tolerances veicināšanā gan politiski tiesiskajā, gan sociālo mijiedarbību, īpaši izglītības kontekstā, kā arī, balstoties uz šo analīzi veidots tolerances veicināšanas stratēģiju katalogs. Pētījuma otrajā daļā izmantotas gan kvantitatīvās, gan kvalitatīvās datu ieguves metodes: apzināta Latvijas sabiedriskā doma tolerances jautājumā sadarbībā ar SKDS (aptaujas anketa) un īstenotas divas fokusa grupu diskusijas, aptverot visu Latvijas iedzīvotāju sociāldemogrāfisko grupu pārstāvjus. Pētījuma autori: Juris Osis, Liesma Ose (situācijas analīze un datu interpretācija), Ieva Strode (datu ieguve un apstrāde).

Problēmas nostādne

Neraugoties uz faktu, ka Latvija jau vēsturiski ir etniski, reliģiski un sociāli daudzveidīga sabiedrība, kā arī uz to, ka demokrātija mūsu valstī arvien nostiprinās, īpaši pēc pievienošanās 2004. gadā ES un NATO, tomēr neiecietības un diskriminācijas problēmas nav pietiekami nopietni nerisina ne valsts, ne arī pilsoniskās sabiedrības organizācijas.

Kā labas iestrādes, protams, minamas ES pretdiskriminācijas normu pakāpeniska ieviešana, bet joprojām Latvija nav nacionālajā likumdošanā pilnībā iestrādājusi Eiropas Savienības Rasu direktīvu (2000/43/EC) un Nodarbinātības direktīvu (2000/78/EC). Kaut valsts līmenī ir radīta Nacionālā programma iecietības veicināšanai 2005 – 2009 (turpmāk tekstā – NPIV) (ĪUMSILS, 2005) līdz ar atbilstošu pasākumu programmu, tā vēl atrodas pakāpeniskas ieviešanas stadijā. Diemžēl politikas veidotāji daudzām iedzīvotājos vērotajām neiecietības izpausmēm, kā arī diskriminējošam diskursam masu medijos (īpaši NRA, LA, LNT, Čas, Vesti segodnja) nespēj vai nevēlas pretnostatīt pietiekamu izpratni, zināšanas par iecietības veicināšanu, kā arī dziļu iecietības vērtības uzsvērumu savā politiskajā praksē. Turklāt politiskajās aprindās vērojama tendence neiecietības problēmu „neredzēt” un

neakcentēt, - kā kaitējošu Latvijas tēlam. Pozitīvi signāli iecietības morālās autoritātes, kā arī praktisku pasākumu uzsākšanas nozīmē minami Īpašu uzdevumu ministres sabiedrības integrācijas lietās Karinas Pētersones stratēģija, intervijas presē, kā arī Valsts prezidentes Vairas Vīķes - Freibergas publiskie aicinājumi uz iecietību Latvijas sabiedrībā 2006. gada vasarā. Pastāvīgi darbu iecietības veicināšanā pilsoniskās sabiedrības ietvaros īsteno starpniekinstitūcija starp valsti un pilsonisko sabiedrību – Sabiedrības integrācijas fonds Nīla Saksa vadībā - kura īstenotie struktūrfondu projektu konkursi ir vērsti uz reālu un efektīvu sabiedrības integrācijas pasākumu finansēšanu un NVO iniciatīvas veicināšanu šajā jomā.

Kā pozitīvas iestrādes pilsoniskās sabiedrības ietvaros minamas starpkultūru izglītības projektu īstenošana pilsoniskās izglītības ietvaros, interešu aizstāvības projektu un NVO koalīciju veidošana (LCC, Afrolat, IAC, LPA, LAPAS, Dialogi.lv, Mozaīka u.c.). Tomēr lēni attīstās dialogs šajā jomā ar ES organizācijām.

Medijos raksti un sižeti par diskrimināciju un neiecietību parādās arvien vairāk līdz ar cilvēktiesību autoritātes pieaugumu un aktīvu interešu protagonistu darbību (biedrība Mozaīka, kas cīnās pret lesbiešu un geju diskrimināciju), bet daži mediji joprojām indoktrinē savus lasītājus it kā tradicionālo vērtību virzienā, tādējādi racionalizējot neiecietību. Priekšvēlēšanu gaisotnē vairākas konservatīvās partijas neiecietību pret homoseksuāli orientētiem cilvēkiem un etnisku nesaskaņu izmanto kā vēlēšanu kampaņas elementus (Visu Latvijai!, LPP).

2005. gada laikā turklāt konstatēti vairāki uzbrukumi citas rases pārstāvjiem, kā arī verbāla vardarbība pret homoseksuāli orientētiem cilvēkiem, ebrejiem, musulmaņiem. Tā 4.martā netālu no tirdzniecības centra „Centrs” vairāki jaunieši uzbruka Rīgā strādājošam indiešu pavāram un to piekāva. Šis notikums zīmīgs ar to, ka notika agrā pievakarē un vietā, kur atrodas daudz cilvēku, tādējādi parādot sabiedrības vienaldzību un uzbrucēju cinismu. Savukārt, 4.jūnija vakarā neonacistiska grupējuma pārstāvji, tā saucamie skinhedi, vārdiski un fiziski aizskāra organizācijas „Afrolat” vadītāju un grupas ‘Los Amigos’ solistu, sekojot viņam Vecrīgā, līdz tikai kādā no sabiedriskajām vietām, kur viņš iegriezās, tika izsaukta apsardze un policija. Šajā gadījumā policija aizturēja un nopratināja incidentā iesaistītos, kas savu vainu nevēlējās atzīt un, pēc cietušā teiktā, izaicinoši vaicāja policijas darbiniekam – „Vai tad piekaut nēģeri ir kas slikts?”. Ebreju kopienas Rabīna aizskaršana Vecrīgā, savukārt norāda uz joprojām pastāvošo antisemitismu. Uzbrukums ASV vēstniecības darbiniekam un viņa ģimenei ādas krāsas dēļ Vecrīgā notika 1.jūlijā. Četri jaunieši sekojuši ģimenei, nievājoši izteikušies, grūstījuši un fiziskai aizskāruši. Uzbrukums Ēģiptes pilsonim 20.jūlijā, Vecrīgā, kad četri vīrieši alkohola reibumā veltījuši cietušajam apvainojošus izteicienus un viņu fiziski aizskāruši.

Īpaši agresivitātes uzliesmojumi saistījās ar homoseksuāli orientētu cilvēku organizētajiem pasākumiem Rīgas praidis 2005. un 2006. gada vasarās. Interneta mediju telpā 2005 – 2006. gadā konstatēti daudzskaitlīgi naida runas gadījumi, ko kopš 2005. gada sākuma aktīvi uzrauga un tiecas mazināt biedrība Dialogi.lv: kā panākums minama *Deklarācija par cieņu, iecietību un sadarbību interneta telpā*, kuru parakstījuši vairāku ietekmīgu interneta portālu vadītāji, kā arī vairākas nevalstiskās organizācijas.

Gan neiecietības, rasu naida izpausmes, gan sociālās aktivitātes to novēršanai, kuras uzsāktas Latvijā 2005. – 2006. gadā norāda, ka neiecietības problēma ir aktuāla visai Latvijas sabiedrībai, jo var skart ikvienu Latvijas iedzīvotāju.

Neiecietības dimensijas

Neiecietību var definēt kā nepamatoti negatīvu attieksmi pret cilvēkiem viņu dzīvesveidu, uzskatiem, interesēm, jūtām, paražām, ticību. No vienas puses neiecietība balstās uz aizspriedumiem pret dažādām sociālām un etniskajām grupām un šo grupu atsevišķiem pārstāvjiem. Bet no otras puses neiecietība arī vairo šos stereotipus sabiedrībā un sniedz tiem labvēlīgu augsni. Neiecietība pret citādo un stereotipiski un naidīgi uzskati par atsevišķām sabiedrības grupām var būt iekšēji vai slēpti, taču tikpat labi tie mēdz izpausties kā konkrētas darbības, vardarbība vai diskriminācija, radot nelabvēlīgas sekas personām un sabiedrībai kopumā. Viena no neiecietības izpausmēm ir **diskriminācija**. Tā rodas, ja cilvēki pieņem lēmumus un darbojas saskaņā ar saviem aizspriedumiem. Diskriminācija, kas balstās uz aizspriedumiem attiecībā pret rasi., sociālo slāni, dzimti un seksuālo orientāciju, izpaužas nodarbinātības, izglītības, cilvēktiesību jomās un veidā, kā tiek sociāli konstruētas zināšanas par sabiedrību. (Banks, etc, 2005). Diskriminācija un neiecietība nekādā veidā nav savienojama ar demokrātiskas valsts principiem un vērtībām. Pie tam tā, tāpat kā rasisms – uzskatu sistēma, kurā tās bieži vien balstās - traucē sabiedrības attīstībai un labklājības celšanai valstī. **Rasisms** ir pārliecība, ka tādi faktori kā rase, ādas krāsa, valoda, reliģija, valstiskā vai etniskā piederība var būt par pamatu indivīda vai indivīdu grupas nicināšanai vai viedoklim, ka indivīds vai indivīdu grupa ir pārkāpa par citu indivīdu vai grupu.

Apkopojot starptautisko tiesību ekspertu praksi un ES dalībvalstu pieredzi rīcības plānu pret neiecietību izstrādē, konstatētas pazīmes, pret kurām var izpausties neiecietība un diskriminācija:

Rase, ādas krāsa, tautība, etniskā izcelsme, piederība mazākumtautībai, valoda, dzimums, vecums, reliģija, politiskā pārliecība, pasaules uzskats, sociālais stāvoklis un

izcelsme, manta, izcelsme, dienesta stāvoklis, partijas piederība, invaliditāte, ģenētiskās īpašības, seksuālā orientācija, cita (nevis politiska) pārliecība, citi līdzīgi apstākļi.¹ Latvijā un ārvalstīs veiktie pētījumi liecina, ka galvenie neiecietības veidi Latvijā attiecas uz etnisko un reliģisko piederību.² Īpaša riska grupa ir čigāni jeb romi. Aptaujas liecina, ka attieksmi pret čigāniem lielai daļai Latvijas iedzīvotāju veido stereotipi un aizspriedumi.³ Tāpat kā citur Eiropā, arī Latvijā reizēm izpaužas antisemitisms⁴ un aizspriedumi pret musulmaņiem.

Ņemot vērā milzīgās demogrāfiskās pārmaiņas, kas Latvijā notika padomju okupācijas gados migrācijas rezultātā, izteikta ir neuzticība pret iespējamiem imigrantiem, patvēruma meklētājiem un bēgļiem.⁵ Kaut arī tuvākajos gados pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā nav prognozējams liels imigrācijas vilnis, dati par neiecietības izpausmēm pašreizējā situācijā un tendences citur Eiropā ļauj prognozēt tādu neiecietības formu iespējamo izplatīšanos kā islamofobija, antisemitisms, ksenofobija un neiecietība pret cilvēkiem ar citu ādas krāsu. Šo tendenci apliecina arī BSZI tolerances pētījums (Zepa, Šūpule, Krastiņa, 2004). Sociālie pētījumi liecina, ka pastāv arī neiecietība pret atsevišķām citām sociālām grupām, piemēram, seksuālajām minoritātēm, bijušajiem ieslodzītiem, cilvēkiem, kuri slimo ar HIV/AIDS, un garīgi slimajiem cilvēkiem.⁶ Bieži indivīdi un grupas, kas pauž etniski vai reliģiski neiecietīgus uzskatus, vienlaikus vēršas arī pret citām sociāla riska grupām.

Kā diskriminācija un neiecietība ietekmē sociālās attiecību saturu un to „klimatu” sabiedrībā? „Cilvēku diskriminācija saskaņā ar kādām īpašībām noved pie nevienādas izturēšanās pret viņiem un izslēgšanas no sociālās dzīves, izraisot neapmierinātību ar sociālo situāciju un vēlmi to mainīt. Sociālā atstumšana samazina iespējas piekļūt pie sabiedrības resursiem, tādiem kā darbs, izglītība, politiskā līdzdalība. Diskriminētajos indivīdos un grupās tas rada skaudību un neuzticību, veicina centienus ievainot sistēmu, kompensējot iztrūkumu ar iekļaušanos “brīvajās” sociālajās nišās – noziedzībā, ēnu ekonomikā. (Kruks, Šulmane, 2005) Iecietības izpaltība sociālajā telpā, savukārt, ignorē īpatnības un izceļ kopīgo, radot vidi, kur cilvēkiem ir vieglāk mijiedarboties, apvienot pūliņus kopīgu mērķu sasniegšanai; vienāda izturēšanās pret visiem mazina neapmierinātību ar iespējamiem ierobežojumiem, novēršot nevēlamo rīcību situācijas uzlabošanai.

¹ E. Levits. Par tiesiskās vienlīdzības principu. // Latvijas Vēstnesis. - 08.05.2003., [Nr. 68 \(2833\)](#).

² ECRI (Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību) Otrais ziņojums par Latviju (pieņemts 2001.gada 14.decembrī). – Council of Europe. – 2002. –19.–20.lpp.

³ Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs. Čigānu stāvoklis Latvijā. – Rīga, 2003. – 11.–13.lpp.

⁴ Dribins L. Antisemitisms un tā izpausmes Latvijā. Vēstures atskats. Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 4.sēj. – Rīga, 2001.

⁵ Pētījumu un rīcības programma „Ceļā uz pilsonisko sabiedrību”. – Baltijas Datu nams. – Rīga, 1998. – 90.-92. lpp un . Pētījumu un rīcības programma „Ceļā uz pilsonisko sabiedrību”. – Baltijas Sociālo Zinātņu institūts – Rīga, 2001. – 76.-77. lpp. Kultūru daudzveidība un iecietība Latvijā. Dati, fakti, viedokļi. – 2003. – 20.-21. lpp.

Pētījuma mērķi

Rezumējot, iecietības veicināšanas kompleksi pasākumi mūsu valstī nepieciešami triju iepriekš minēto problēmu bloku dēļ: pieaugošas neiecietības izpausmes indivīdu uzvedībā, noteiktu sabiedrisku un politisku organizāciju darbībā un medijos, valsts atbildes tām trūkums vai vājums un joprojām nepietiekami ietekmīgas NVO sektora pretdiskriminācijas un iecietības veicināšanas aktivitātes.

Šajā pētījumā, kas virzīts uz konkrētu politiķiem, valsts un NVO sektoram, izglītības iestādēm, sociālo pētījumu veicējiem un medijiem piemērotu un īstenojamu stratēģiju iecietības veicināšanai izstrādi, 1) tiek skaidrotas individuālā un sociālā tolerances dimensija; 2) sniegts pārskats par tolerances pētījumiem pasaulē un no tiem atvasinātajām atbilstošajām sociālajām praksēm tolerances veicināšanā; 3) tiks sniegts pārskats par iecietības veicināšanas/neiecietības mazināšanas politisko, tiesisko un pedagoģisko ietvaru starptautiskajā praksē un Latvijā, kā arī apkopoti labās prakses piemēri un uz to pamata veidots pēc sociālajiem aktieriem diferencēts stratēģiju katalogs.

Metodoloģija

Pētījuma 1. daļā, izmantojot dokumentu analīzi, apzināta pasaules prakse tolerances veicināšanā gan politiski tiesiskajā, gan sociālo mijiedarbību, īpaši izglītības kontekstā, kā arī, balstoties uz šo analīzi veidots tolerances veicināšanas stratēģiju katalogs. Pētījuma otrajā daļā izmantotas gan kvantitatīvās, gan kvalitatīvās datu ieguves metodes: apzināta Latvijas sabiedriskā doma tolerances jautājumā sadarbībā ar SKDS (aptaujas anketa) un īstenotas divas fokusa grupu diskusijas, kuru dalībnieki reprezentē Latvijas iedzīvotāju sociāldemogrāfisko pamatstruktūru pārstāvjus.

1. Tolerances izpratne sociālajās zinātnēs

1.1. Tolerances definīcijas

Jēdziena izcelsmes pamatā ir latīņu - *indulgence*, spēja pieņemt un cienīt citu cilvēku viedokli, reliģisko piederību un uzvedību.(1a) **Toleranci** saista ar sekojošām cilvēka kvalitātēm: **spēja** pieņemt un izdzīvot nelabvēlīgos apstākļos, nelabvēlīgā vidē, **visatļautība** (permissiveness) – sliekšme pieļaut izvēles un uzvedības brīvību, **darbība**, kurā paužam toleranci pret kaut ko, **vēlme** atzīt un cienīt citu pārliecības un praktisko darbību, **pieļaušana** kā atšķirību pieļaušana, tas nozīmē zināmu uzvedības variantu brīvu izpaušmi noteiktu morālu robežu ievaros.(2a) Tolerances sinonīmi ir **labā griba**, kas izpaužas uzvedībā un attieksmē: atļaut cilvēkiem runāt, rīkoties, ticēt pēc viņu ieskatiem, viņus nekritizējot un nenosodot. Tolerants cilvēks neizvirza pārāk lielas prasības apkārtējiem, strikti tos nenosoda, ir liberāls attiecībā uz citu cilvēku uzskatiem un idejām, kaut arī tos neatbalsta, pieņem uzvedību, kas ašķiras no viņējās, pieļauj daudz ko cilvēku uzvedībā, ko citi nepieļauj. Parasti tas uzvedas mierīgi un relaksēti, nav sasprindzis.

Daļa autoru klasificē toleranci **kā morālu īpašību**. Piemēram, ētikas skaidrojošajā vārdnīcā (A.A. Guseinovs un T.S.Kons) sniedz sekojošu tolerances definīciju - „morāla, ētiska īpašība, kuru raksturo attieksme pret citu cilvēku interesēm, pārliecību, uzskatiem, paradumiem un uzvedību. Tā izpaužas spējā savstarpēji saprasties un līdzīgu interešu un uzskatu saskaņošanā bez spiediena izdarīšanas, kā galvenās metodes izmantojot izskaidrošanu un pārliecināšanu”.

Vairums pētnieku, kuri izmantoti kā avoti šajā pētījumā, uzsver izvēli, ko cilvēks pieņem: izvēli būt tolerantam. Tolerances deklarācija, kas publicēta vietnē www.tolerance.org, vēsta, ka «tolerance ir personisks lēmums, ka pamatā ir pārliecība, ka ikviens cilvēks ir vērtīgs. Būt iecietīgam nozīmē pieņemt atšķirīgo un gūt prieku, daloties daudzveidības pieredzē.» (4a)

Kā redzams no iepriekš piedāvātajām definīcijām, toleranci ir populāri interpretēt kā indivīda kvalitāti. Var jautāt – ja ir iespējama individuāla izvēle būt tolerantam, varbūt var arī īstenot kolektīvu izvēli un veidot tolerantu kopienu, tolerantu sabiedrību un tolerantu valsti un, galu galā, arī tolerantu pasauli?

Populārs uzziņu avots piedāvā šādu vispārīgu izpratni: **Tolerance** ir sociāls, kultūras, reliģisks termins, kas **apzīmē individuālu un kolektīvu praksi – nenosodīt tos, kuru pārliecība, uzvedība, vai rīcība atšķiras no tava priekšstata par vēlamo**. Autoritāras sistēmas praktizē netoleranci kā varas instrumentu. Termins *tolerance* ir plašāks, iekļaujošāks un arī labāk vispārēji atzīts nekā *pieņemšana* vai *cieņa*, ja to attiecina uz pretrunīgām pozīcijām. (5a)

Tolerance politikā apzīmē kolektīvu praksi – nenosodīt tos, kuru pārliecība, uzvedība, vai rīcība atšķiras no tava priekšstata par vēlamo. Šo principu likumdošanā ir iestrādājušas demokrātiskas valstis, savukārt autoritāras sistēmas praktizē netoleranci kā varas instrumentu. Politiskā tolerance ir obligāta prasība visiem sabiedriskās dzīves aktīvajiem dalībniekiem, kuri saprot nepieciešamību veidot civilizētas attiecības gan valstī, gan starpvalstīm. Praktiski politiskā tolerance izpaužas starptautiskos cilvēktiesību instrumentos un starptautiskām organizācijām, kā arī to dalībvalstīm saistošos tiesību aktos. UNESCO Iecietības Principu deklarācijā **ieciētības jēdziens** definēts šādi: Iecietība nozīmē cieņu pret mūsu pasaules bagātajām un daudzveidīgajām kultūrām, mūsu pašizteiksmes veidiem un cilvēka individualitātes izpausmes veidiem, kā arī to pieņemšanu un pareizu izpratni. To veicina zināšanas, atklātība, saskarsme, kā arī domas, sirdsapziņas un uzskatu brīvība. Iecietība — tā ir harmonija daudzveidībā. Tas nav tikai morāls pienākums, bet arī politiska un tiesiska nepieciešamība. Iecietība — tā ir tikumība, kas sniedz iespēju sasniegt mieru un veicina kultūru apmaiņu, jo miera kultūra ir pretstatā kara kultūrai. Iecietība nav piekāpšanās, pretimnākšana vai izdabāšana. Iecietība — tā vispirms ir aktīva attieksme, kas tiek veidota, pamatojoties uz cilvēka universālajām tiesībām un pamatbrīvībām. Nekādos apstākļos iecietība nevar kalpot par attaisnojumu šo galveno vērtību apdraudējumam. Iecietība jāizrāda atsevišķiem cilvēkiem, grupām un valstīm. Iecietība — tas ir pienākums veicināt cilvēktiesību, plurālisma (tajā skaitā arī kultūras plurālisma), demokrātijas un tiesiskās kārtības nostiprināšanu. Iecietība — tas ir jēdziens, ar kuru apzīmē atteikšanos no dogmatisma, no patiesības absolutizēšanas, kas apstiprina normas, kuras minētas starptautiskajos cilvēktiesību aktos. Iecietības izrādīšana, kas atbilst cieņai pret cilvēka tiesībām, nenozīmē iecietīgu attieksmi pret sociālo netaisnību, atteikšanos no savas pārliecības vai piekāpšanās svešai pārliecībai. Tas nozīmē, ka katram ir tiesības rīkoties saskaņā ar saviem uzskatiem, bet līdz ar to arī atzīt, ka tādas tiesības ir arī citiem. Tas nozīmē — atzīt, ka cilvēku ārējais izskats, stāvoklis, runas veids, uzvedība un vērtības atšķiras, jo viņiem ir tiesības dzīvot satiecībā un saglabāt savu individualitāti. Tas nozīmē arī to, ka viena cilvēka uzskatus nedrīkst uzlikt citiem.

Operacionalizējot **individuālo tolerances praksi** plaši un nedetalizēti varam to definēt kā spēju pieņemt un cienīt citu cilvēku viedokli, reliģisko piederību un uzvedību.

Detalizēta individuālās tolerances dimensijas „anatomija” tiks piedāvāta nākamajā nodaļā, saistībā ar sociālās mijiedarbības praksēm, kuras sekmē tolerances uzplaukumu indivīdā.

Savukārt **tolerance kā sociāla prakse** ir nenosodīt tos, kuru pārlicība, uzvedība, vai rīcība atšķiras no tava priekšstata par vēlamu. Tā kā sociāla vērtība, caur kolektīvām attieksmēm pausta darbību veido saliedētas sabiedrības priekšnosacījumus. Sociālā tolerance nav savienojama ar jebkāda veida diskriminatorisku runu vai darbību, kā arī klaju neiecietības paušanu. Tolerances izplatība sociālajā telpā, ignorē īpatnības un izceļ kopīgo, radot vidi, kur cilvēkiem ir vieglāk mijiedarboties, apvienot pūliņus kopīgu mērķu sasniegšanai; vienāda izturēšanās pret visiem mazina neapmierinātību ar iespējamiem ierobežojumiem, novēršot nevēlamo rīcību situācijas uzlabošanai. Tolerance nozīmē cieņu pret mūsu pasaules kultūrām, cilvēku pašizpaušmes veidiem, kā arī to pieņemšanu un pareizu izpratni. To veicina zināšanas, atklātība, saskarsme, kā arī domas, sirdsapziņas un uzskatu brīvība. Tolerance ir ne tikai morāls pienākums, bet arī politiska un tiesiska nepieciešamība. Tā nav piekāpšanās, pretimnākšana vai izdabāšana. Tolerance ir aktīva attieksme, kas balstās cilvēktiesību un pamatbrīvību izpratnē. Tā jāizrāda atsevišķiem cilvēkiem, grupām un valstīm. Tas nozīmē, ka katram ir tiesības rīkoties saskaņā ar saviem uzskatiem, bet līdz ar to arī atzīt, ka tādas tiesības ir arī citiem. Tas nozīmē atzīt, ka cilvēku ārējais izskats, stāvoklis, runas veids, uzvedība un vērtības atšķiras, jo viņiem ir tiesības dzīvot saticībā un saglabāt savu individualitāti.

1.2. Tolerance kā personības kvalitāte

“Es daru vienu, bet tu dari citu ko. Es dzīvoju šajā pasaulē ne tādēļ, lai atbildstu tavām gaidām, bet tu dzīvo šajā pasaulē ne tādēļ, lai atbildstu manām gaidām. Tu esi tu, es esmu es, un, ja mums izdodas saprast un pieņemt vienu otru – tas ir lieliski”.

Nezināms autors

Tolerance kā personības kvalitāte ir kompleksa, to var aplūkot kontekstā ar empātiju, konformismu, atraktivitāti/pievilcību, identifikāciju.

Krievu 20.gs darbības psiholoģijas skola (Vigotska un Ļeontjeva tradīcija, Ščedrovickis seniors) uzsver darbības saikni ar toleranci, citiem vārdiem, vērtē un analizē darbībā, ne pārdomās paustu toleranci. Saskaņā ar šo pieeju, subjektīvo pusi darbībā pārstāv motīvi, nostādnes, mērķi, personības īpašības, vērtības; objektīvā puse izpaužas cilvēka darbībā, uzvedībā.

Empātija nepieciešami ir tolerances priekšnoteikums. To var noteikt kā “cita cilvēka emocionālā stāvokļa izpratni līdzjušanas formā” vai arī 2) kā mēģinājumu ar iejušanās palīdzību nostādīt sevi otra cilvēka vietā. Pirmajā gadījumā empātija tiek saistīta ar cilvēka spēju emocionāli atsaukties uz otra pārdzīvojumiem. Empātija ir tāda garīga vienotība, kad viens cilvēks tik stipri iedziļinās otra jūtās, ka dažreiz pat personificē sevi ar sarunu biedru, it kā uz laiku *izšķīstot* tajā. Tieši šajā dziļajā un zināmā mērā noslēpumainajā empātijas procesā rodas savstarpēja sapratne, savstarpēja ietekme un citas nozīmīgas cilvēku attiecības. Tiek akcentēts parādības procesuālais, dinamiskais aspekts; dažreiz līdzjušana pieaugot pāriet sevis personificēšanā ar citiem, vienlaikus rodas savstarpēja sapratne. Tai pat laikā tiek akcentēts šī procesa nerefleksīvais, jutekliskais, iracionālais raksturs. Otrajā tiek akcentēta izpratne. Tolerance pret citu nereducējas tikai uz jūtu sfēras izpausmi. Bez šaubām, tās ir empātiskās attiecības, taču, acīmredzams, ka tolerance var izpausties arī negatīvas emocionālas attieksmes gadījumā pret citu, pie tam empātija var izpausties arī kā tolerances sekas. Tolerances un empātijas savstarpējā saikne ir atgriezeniska un to raksturo tīklojuma struktūra.

Pievilcība ir tuva empātijai, drīzāk tā izpaužas kā empātisku attiecību rezultāts, kas parādās kā pieķeršanās pakāpe otram cilvēkam: draudzība, mīlestība, kaislība. Tolerance tās kontekstā ir rezultējoša kvalitāte, sekas.

Sarežģītāk ir noteikt robežu starp konformismu un toleranci. No vienas puses, konformisms tiek noteikts kā cilvēka tendence izmainīt savu uzvedību citu cilvēku ietekmē tādā veidā, lai tā atbilstu citu cilvēku viedoklim, tieksmei pielāgot savu uzvedību viņu (citu cilvēku) prasībām. Konformisms ir nepieciešams socializācijas procesā, veiksmīgai sociālo grupu funkcionēšanai. Tas ir atkarīgs no ietekmējamības pakāpes. Konformisms – tā ir sava veida pielāgošanās, kas orientēta uz to, lai neradītu sev liekas grūtības saskarsmei un sadarbībai ar apkārtējiem cilvēkiem (Hеmov P.C., 1990). Neviennozīmīgās un mainīgās sociālās realitātes apstākļos šīs problēmas visvienkāršākais risinājums cilvēkam ir kolektīvo patiesību pieņemšana, - tās palīdz saprast pasauli, kurā viņš dzīvo.

Ar toleranci darbībā ir saistīta arī fasilitācija procesu veicināšana (fasilitācija). Tā ir starppersonu attiecību izpausme grupās, kas parādās kā cilvēku savstarpējās sadarbības veicināšana, izmantojot citu, grupai ārēju cilvēku klātbūtni, kas izraisa psiholoģisko barjeru

likvidāciju, individuālās aktivitātes un darbaspēju pieaugumu. Tā rodas starppersonu telpā un nepazūd, telpu atstājot, ja vien procesa veicinātāji sadarbības gaitā ir veicinājuši ieciētīgu sadarbību.

Vēl viens personības subjektīvās aktivitātes veids, kas nodrošina socializāciju – tā ir **identifikācija**, t.i., “Neapzināts emocionāli kognitīvs process: sevis identificēšana ar citu subjektu, grupu, paraugu, kas noved pie tiem (citam subjektam, grupai, paraugam) piemītošu simbolu apgūšanas. Identifikācija papildina empātiju.

Kas notiek, ja cilvēki veic personisko izvēli par labu ne – identifikācijai un praksē netolerē līdzās dzīvojošas sociālās grupas, visbiežāk – pamatkultūras grupu? Tradicionāli mazākuma grupu aizstāvji pārmet neiecietību ar politisko varu apveltītiem vairākumiem, bet netolerance ir sociāli satsopama arī mazākumgrupās kā ģimenēs kultivēta individuāla kvalitāte: nebūt savējam un principiāli nepieņemt svešo - varas kultūtru. Britu filosofs Džonatans Roulzs uzskata, ka „sabiedrībai ir jābūt tiesībām neadekvāta subjekta tiesību ierobežošanai paš aizsardzības nolūkos, ja neadekvātais subjekts sāk demonstrēt netoleranci, kura var apdraudēt sabiedrībā pieņemto kārtību. (...) cilvēkiem, kas ir izrādījuši netoleranci pret citiem, nekad nevajag sūdzēties, ja arī pret viņiem tiek izrādīta netolerance”.

Terminā tolerance ir iekļauta iespēja apgūt jaunas un citas kultūras vērtības un sociālo attiecību pieredzi. Tolerantas attiecības ir iespējamās tikai tad, ja cilvēks pieņem otru cilvēku neatkarīgi no tā kultūras un sociālā statusa. Sociālajā realitātē bieži sastopami ir individuāli tolerances reitingi: subjektīvā izvēle par labu vienai vai otrai tolerējamai grupai: šo es tolerēšu, ar viņiem var sadzīvot, bet šie man nav pieņemami viņu dzīves veida vai kultūras dēļ. (*Es kontaktējos ar ebrejiem, jo no viņiem var un ir ko pamācīties, bet ciest nevaru čigānus* – it bieži sastopams stereotips mūsu sabiedrībā.)

Tolerances etimoloģiskā nozīme iekļauj arī spēju pretoties stresam, apkārtējās vides negatīvai iedarbībai, spēju paciest cita indivīda uzvedību. Tolerance var sevī ietvert kā pozitīvu, tā arī negatīvu nokrāsu. Šeit ir gan „spēja pretoties jebkuriem mēģinājumiem ierobežot cilvēktiesības, tai skaitā arī personisko brīvību”, gan arī „kad sakostiem zobiem tiek pieņemta citu cilvēku uzvedība, uzskati un vērtības”. Ja aplūkojam individuālo toleranci darbībā, par sakostiem zobiem šķiet, neko nevēlamies zināt. Kaut gan – toleranci no vairākuma – varas kultūras nesēju pozīcijām varam novērtēt kā zināmu upuri: atteikšanos no varas privilēģijām par labu līdztiesībai. Tolerēt nav viegli un nav vienkārši.

Toleranci visbiežāk skaidro kā „citādu uzskatu pastāvēšanas atzīšanu”. Ja cilvēks pieņem situāciju, kurā “ne vienmēr viņam ir taisnība”, šī pozīcija izskaidro „pārliecību par sevi un savu pozīciju drošumu, liecina par ideju pieejamību, nevairīšanos tās salīdzināt ar citu

cilvēku uzskatiem, nevairīšanos no garīgas konkurences”. Aktīva tolerance kā dzīvesveids izpaužas:

- „Es” un citu izzināšana un atzīšana (pozīcijas, uzskati, pasaules uztvere) (kognitīvais līmenis);
- dialoga veidošana ar citiem (konstruktīvais līmenis);
- sadarbošanās ar citiem (būt kopā ar citiem, saglabājot savu „Es”) (darbīgais līmenis);
- sadarbības rezultātu analīze (refleksīvais līmenis).

Individuālās tolerances definīcija. Tolerances samērošana ar citām paralēlām un līdzīgām personības kvalitātēm dod iespēju secināt, ka tolerances kā personības kvalitātes saturu veido aktīva pilsoniska pozīcija (*man nav vienalga, kā dzīvo cilvēki man līdās, es iestājos par viņu līdztiesību*) un psiholoģiska gatavība būt iecietīgam situācijās, kad cilvēks nonāk saskarsmē ar citādību (atšķirību). Šo personības kvalitāti kopā psiholoģisku gatavību mainīties var stimulēt/virzīt (vispirms iekšēji) un koriģēt 1) mijiedarbība ar citu kultūru, uzskatu, pozīciju un orientāciju cilvēkiem.

Toleranci individuālā līmenī var veicināt šādi mijiedarbības tipi:

- dialogs;
- sadarbība;
- aizstāvība.

Dialogs palīdz izpausties individualitātei un palīdz saprast cita savdabīgumu, jo vienīgi dialogs piedāvā pozīciju vienlīdzību saskarsmē. (!) Dialoga mijiedarbības struktūrā lielāks īpatsvars ir emocionāliem un kognitīviem komponentiem, kurus var raksturot ar augstu empātijas līmeni, partnera izjūtu, prasmi pieņemt viņu tādu, kāds viņš ir, stereotipu trūkumu cita uztverē, domāšanas elastību, saglabājot savu individualitāti, prasmi adekvāti novērtēt savu personību.

Par otra tipa mijiedarbību var uzskatīt sadarbību, saprotot ar to kopīgu darbības mērķu nospraušanu, kopīgu šo mērķu plānošanu, ņemot vērā katra iespējas, kopīgs darba ieguldījums un kopīgi ieguvumi. Sadarbību raksturo sekojošas pazīmes:

- kontaktēšanās;
- labvēlība;
- **tolerance;**
- pieklājība;
- pacietība;

- lojalitāte;
- sociāla aktivitāte.

Ar aizstāvību saprot rūpes par otru, ar cieņu izturoties pret aizstāvamo, viņa interešu aizsardzību kontaktos ar trešajām personām. Šis mijiedarbības veids ir iespējams tikai tad, kad abas puses pieņem viena otru un iecietīgi viena pret otru izturas. Šo tolerances attiecību līmeni raksturo:

- emocionālā stabilitāte;
- augsts empātijas līmenis;
- ekstravertums;
- **tolerance**;
- sociālā aktivitāte;
- prasme palīdzēt.

Cilvēks, kurš kā aktīvi iesaistās aizstāvībā, **ir brīvs no dogmām, stereotipiem, bailēm, brīvs no centieniem nomākt apkārtējos**. Labs toleranta cilvēka piemērs, aktuāls Latvijas situācijai, ir heteroseksuāls homoseksuālu cilvēku tiesību aizstāvis.

Izmantojot labvēlīgo mijiedarbības formu raksturojumu, secināms, ka tajos visos būtiska vieta ir indivīda brīvībai. Minētajās mijiedarbībās vēlas iesaistīties un iesaistās brīvi cilvēki.

Tolerances kritēriji un rādītāji

Tolerances galvenos kritērijus un rādītājus var aprakstīt, izmantojot **individuālās tolerances definīciju** / aktīva pilsoniska pozīcija (*man nav vienalga, kā dzīvo cilvēki man līdzās, es iestājos par viņu līdztiesību*) un psiholoģiska gatavība būt iecietīgam un veidot pozitīvu mijiedarbību situācijās, kad cilvēks nonāk saskarsmē ar citādību (atšķirību) - citu kultūru, etnisko grupu, reliģiju un sociālu grupu nozīmē.

Tolerances kritēriji un rādītāji

Kritēriji	Rādītāji
Personības stabilitāte	Emocionālā stabilitāte; Labvēlība, pieklājība, pacietība; Sociāla atbildība Patstāvība Brīva, nenaspringta uzvedība Morāla autonomija/ <i>esmu labs sevis, ne citu dēļ</i>
Empātija	Partnera izjūta Augsts līdzpārdzīvojuma līmenis; Cieņa Spēja rūpēties par sevi <i>garīgā nozīmē/garīga pašaprūpe/</i>
Domāšanas diverģence / vairāku risinājumu meklēšanas orientācija/	Stereotipu trūkums; Kritiskas/analītiskas domāšanas prasmes Aizspriedumu “atmaskošana” sevī un citos Autoritāšu apšaubīšana
Uzvedības modeļu elastība	Augsta paškontrolē Efektīva stresa vadība Sabiedriskums, spēja veidot attiecības; Prasme atrast izeju no sarežģīta stāvokļa; Prognozējamība
Sociālā aktivitāte	Sociāla pašidentifikācija/piederības izjūta/; Labas pielāgošanās spējas svešā vidē, kultūrā Radošums, optimisms; Iniciatīva.

Paskaidrojumi:

Empātija – adekvāts priekšstats par to, kas notiek cita cilvēka iekšējā pasaulē;

Domāšanas diverģence – spēja neparasti risināt parastos uzdevumus (vairāku risinājumu meklēšanas orientācija);

Uzvedības modeļu elastība – spēja atkarībā no apkārtējās situācijas mainīt darbības taktiku un situāciju;

Sociālā aktivitāte – šajā gadījumā: individuāla darbība konstruktīvu attiecību veidošanai sabiedrībā.

2. Tolerances sociālā dimensija**2.1. Tolerances pētījumi**

Latvija

Sabiedriskās domas izpēte. 2003. gadā paralēli valdības darbam pie neiecietības ierobežošanas plānošanas portāls politika.lv veica aptauju par neiecietību (2003. gada novembris). 86% respondentu atzina neiecietības pastāvēšanu Latvijā (57% - Jā, 29% - drīzāk jā). Respondenti pauda viedokli, ka Latvijas iedzīvotāji visneiecietīgākie ir pret homoseksuāļiem (95%), seko bijušie ieslodzītie (86%) un cilvēki ar īpašām vajadzībām (77%). 12% no ataujātajiem regulāri bija saskārušies ar pret sevi vai sev tuviem cilvēkiem vērstu neiecietību, 66% - dažreiz to bija izjutuši. Vairākums respondentu paši sevi uzskata par iecietīgiem (63%), svārstās viena ceturtdaļa (25% - grūti pateikt, bet 12% atzīstas neiecietībā). Respondenti ir pārliecināti, ka neiecietība ir ikdienas parādība un izpaužas sadzīvē, seko politika un valsts pārvalde, mediji – trešajā vietā. 2/3 respondentu uzskata, ka izglītība mazina neiecietību. Starp neiecietības veicinātājiem politiķi ieņem pirmo vietu, seko mediji. (<http://www.politika.lv/index.php?id=5265>)

Līdzīgi jautājumi tika uzdoti pēc gada – šoreiz portāls īstenojis aptauju par iecietību (2004. gada novembris). Vairāk kā puse respondentu pauda domu, ka neiecietība pastāv un 33% uzskatīja, ka drīzāk pastāv. Kopā – 87%. Saskaņā ar respondentu viedokli, visvairāk neiecietības izpausmes tiek vērstas pret homoseksuāļiem, bijušajiem ieslodzītajiem un etniskajām minoritātēm. Joprojām mediji un politiķi ir minēti kā neiecietības veicinātāji un attiecībā uz to, vai tiesiskā sistēma pasargā personas pret nacionālā naida kurināšanu un citām neiecietības izpausmēm, respondenti ir pesimistiski. Apmēram tikpat – ¾ respondentu ir saskārušies ar pret sevi vai sev tuviem cilvēkiem vērstu neiecietību. Dominē uzskats, kā sadzīvē neiecietība izpaužas visvairāk, seko politika un valsts pārvalde.

(<http://www.politika.lv/index.php?id=110134&lang=lv>)

Abām aptaujām ir, pirmkārt, izglītojošs raksturs: atbildot respondents uzsāk domāt par savu neiecietību, neiecietības izpausmēm un, iespējams, arī tam var sekot rīcība personiskās tolerances stiprināšanas virzienā. Otrkārt, abās aptaujās cilvēki pauduši pārliecinošu viedokli par sadzīves neiecietību, no kuras politiskā vide atpaliek. Tajā pat laikā tiek vainoti politiķi un medijs. Vai šī būtu kritika vai arī vainīgā meklēšana: cilvēki jau vairumā gadījumu sevi par neiecietīgiem neatzīst? Varam interpretēt šos rezultātus gan kā iemeslu politiskajā dienas kārtībā akcentēt toleranci veicinošus pasākumus – rīcībpolitiku līmenī, kas skar sociālo, izglītības, informācijas jomu, gan un it īpaši – pievērsties individuālās iecietības sekmēšanai cilvēkam tuvākos sociālos institūtos – ģimenē, izglītībā, baznīcā, darba tirgū. Citiem vārdiem – kombinēt sociālo un individuālo atbildību par iecietīgiem ikvienu no mums un tolerantu sabiedrību kopumā.

Apzinoties jau vairākos, arī iepriekš minētajos pētījumos konstatēto neiecietību pret seksuālo minoritāšu pārstāvjiem, biedrība Dialogi.lv 2006. gada pavasarī – vasarā īstenoja pētījumu *Iecietība pret seksuālajām minoritātēm : dimensijas un „temperatūra”* (autors, V. Makarovs, dati – SKDS). Tajā konstatēts, ka „vairākums Latvijas iedzīvotāju, kaut arī nosoda homoseksuālu dzīvesveidu, pauž iecietīgu attieksmi pret gejiem un lesbietēm kā cilvēkiem. Latvijas sabiedrībā ir izplatīti aizspriedumaini priekšstati par homoseksualitāti un homoseksuāliem cilvēkiem. Visizplatītākais ir priekšstats par homoseksualitāti kā slimību. Trešdaļa iedzīvotāju uzskata, ka sabiedrības attieksme pret homoseksuāliem cilvēkiem ir netaisnīga, un ir gatava politiski paust iecietīgu nostāju pret gejiem un lesbietēm. Apmēram viens no četriem iedzīvotājiem ir noskaņots uz aktīvu politisku rīcību pret homoseksualitāti. Ievērojama daļa sabiedrības, iespējams, ir gatava akceptēt vardarbību pret gejiem un lesbietēm. Vairākums Latvijas iedzīvotāju ir pret geju un lesbiešu diskrimināciju darba tirgū. Tai pašā laikā, diezgan liela iedzīvotāju daļa atbalsta profesiju aizliegumus gejiem un lesbietēm. Reālajā dzīvē šādu uzskatu izplatība nozīmē lielu iespējamību, ka homoseksuāli cilvēki var sastapties ar diskrimināciju darba tirgū. Vairākums aptaujāto Latvijas iedzīvotāju ir pret to, lai piešķirtu viendzimuma pāriem iespēju reģistrēt savas partnerattiecības. Tajā pašā laikā katrs trešais pauž neitrālu attieksmi pret šādu iespēju. Absolūts vairākums respondentu neuzskata, ka pievērsot uzmanību sev un savām prasībām, geji un lesbietes var panākt sabiedrības atbalstu. Tas varētu būt saistīts ar to, cik lielā mērā Latvijas iedzīvotāji atbalsta un uzticas demokrātijas principiem, konkrēti, mazākuma aizsardzībai. Veidojot attieksmi pret homoseksuāliem cilvēkiem, vairākums iedzīvotāju paļaujas uz savu iekšējo pārliecību un dzīves pieredzi. Visstiprākā ārējā ietekme šo viedokļu izveidē ir masu medijiem. Daudz vājāka ir reliģijas, baznīcas, skolas un vecāku ietekme. Politiķu viedokļiem šajā jautājumā vispār nav nozīmes. Jauni cilvēki pauž daudz pozitīvāku attieksmi pret homoseksuāliem

cilvēkiem; tajā pašā laikā sieviešu un vīriešu, ka arī dažādu tautību pārstāvju attieksmes ir diezgan līdzīgas. Iecietība pret homoseksualitāti vai tās trūkums nav tieši saistīts ar piederību kādai no Latvijā izplatītākajām reliģiskajām konfesijām.

Pētījuma autori piedāvā arī ieteikumus sabiedriskās domas veidotājiem un sociālajiem institūtiem, kas aktīvi socializē Latvijas iedzīvotājus. Politikas veidotājiem tiek ieteikts

1. Ieviest pretdiskriminācijas politikas principus sociālajā politikā, īpaši darba likumdošanā.
2. Sabiedrības integrācijas politikas dokumentos ietvert pretdiskriminācijas pasākumus attiecībā uz homoseksuāliem cilvēkiem.
3. Ētikas kodeksos, kas ir spēkā valsts iestādēs, ieviest naida runu nepieļaujošus paragrāfus, īpaši akcentējot nepieciešamo cieņas pilno valodu, runājot par dažādību un tai skaitā seksuālajām minoritātēm.
4. Izglītības politikā:
 - a) valsts pamatzglītības un vidējās izglītības standartos iekļaut sociālo zinību (veselības izglītības) mācību priekšmetos saturu, kas atspoguļo cilvēka seksualitātes daudzveidīgās izpausmes.
 - b) Augstākajā izglītībā visās augstskolās A bloka (vispārizglītojošie studiju kursi) studiju kursu līmenī ieviest kursu *Cilvēku daudzveidība*, kurā līdztekus etniskai, reliģiskajai un sociālo slāņu daudzveidībai aplūkot arī seksuālo daudzveidību.
 - c) Sociālā darba bakalaura studiju programmās ieviest spekkursu *Sociālais darbs ar seksuālajām minoritātēm* (precedents – SDSPA „Attīstība”, kur tas jau notiek).
 - d) Skolotāju un skolu administratoru tālākizglītības programmās starpkultūru izglītības kontekstā ieviest seksuālās daudzveidības pamatojumu.

Izglītības iestādēm pētījuma autori iesaka

1. Daudzveidot pasniedzēju/skolotāju sastāvu, tajā apzināti iekļaujot cilvēkus ar homoseksuālu orientāciju (precedents – SDSPA „Attīstība”, kur tas jau notiek).
2. Ieviest starpkultūru izglītību skolā kā starppriekšmetu tēmu.

Plašsaziņas līdzekļiem tiek rekomendēts

1. Redaktoriem: pievērst uzmanību tam, lai tekstos par homoseksualitātes atspoguļojumu viedokļi tiktu nošķirti no faktiem.
2. Redaktoriem: nepieļaut naida runu saturošu publikāciju par homoseksuāliem cilvēkiem parādīšanos plašsaziņas līdzekļos.
3. Materiālos, kas atspoguļo homoseksuālus cilvēkus un homoseksuālu dzīvesveidu, līdzsvarot pretēju pozīciju cilvēku viedokļus.
4. Veicināt homoseksuālu cilvēku dzīvesstāstu atspoguļošanu (piemēram, „Dienas” pašreizējā praksē).

NVO ir aicinātas īstenot sekojošas aktivitātes un projektus:

1. NVO, kas apvieno homoseksuālus cilvēkus un viņu draugus un atbalstītājus, sistemātiski un plānveidīgi nodarboties ar sabiedrības informēšanu par homoseksualitāti un homoseksuālu dzīves veidu nolūkā sniegt objektīvu informāciju par gejiem un lesbietēm, transpersonām un biseksuāļiem kā sabiedrības locekļiem.
2. Veidot NVO koalīcijas ar pretdiskriminācijas un dažādības veicināšanas mērķiem nolūkā celt cilvēku, kuri pieder mazākuma grupām Latvijas sabiedrībā, pašvērtības un pašapziņas celšanu.
3. Izmantot multimediju un mākslas līdzekļus, informējot par homoseksualitāti un homoseksuālu dzīves veidu.

Pētījuma ieteikumu daļas autori (Aukmanis, Grava, Ose, Strode, 2006) vēršas arī pie ikviena Latvijas cilvēka, aicinot

1. Ikvienam cilvēkam, ar kuru strādājat vai dzīvojat kopā, uztveriet kā vērtību pašu par sevi, neatkarīgi no viņa personības izpausmēm un seksuālās orientācijas.
2. Esiet iecietīgi un saprotoši un atbalstoši, ja jūsu bērns jums stāsta, ka viņš/viņa ir gejs vai lesbiete.
3. Sarunās un izteikumos neizmantojiet gejiem un lesbietēm nepatīkamus un aizskarošus apzīmējumus. Iedomājieties, kā jūs justos viņu vietā situācijā, kad jums nāktos dzirdēt nievas par jūsu seksuālo orientāciju.

Ārvalstis

Ārvalstīs veikto pētījumu analīze liecina, ka tolerances, dažādības un iecietības kā universālu problēmu izpētei veltītu pētījumu skaits sarūk salīdzinot ar 20. gs. astoņdesmitajiem deviņdesmitajiem gadiem. Šādu pētījumu vietā stājas atsevišķu tolerances problemātikas aspektu izpēte, kas Eiropas valstīs galvenokārt saistīti ar etniskās iecietības jautājumiem, kas skaidrojams ar ES paplašināšanos un dažādu tautību cilvēku mobilitāti ES robežās. Savukārt ASV tolerances problēmas tiek pētītas plašākā, vispārēju demokrātisko principu kontekstā.

ASV veiktie pētījumi liecina par abstraktu tolerances ideālu atrautību no praktiska to pielietojuma ikdienas dzīvē. Analizējot 1991. gadā veiktos ASV sabiedriskās domas pētījumus, tika secināts: „Amerikāņiem tiek mācīti demokrātiskie un tolerances principi, tomēr tie tiek mācīti kā lozungi, ne kā praktiski pielietojamas lietas...Bērniem nemāca pielietot šos principus reālās situācijās...Rezultātā tipisks pieaudzis amerikānis reti atbalsta specifiskas šo principu izpausmes sadzīvē” (Corbett, 1991). Minesotas Universitātes pētnieku grupa 1992. gadā veica pusaudžu politiskās tolerances pētījumu, politisko toleranci definējot kā

gataību pieņemt citādi domājošo pilsonisko brīvību. Pētījuma rezultāti liecināja, ka politiskā tolerance palielinās tad, kad pieaug izpratne par indivīda tiesībām, bet sarūk, rodoties bažām par sabiedrisko drošību. Citiem vārdiem runājot, vairākums amerikāņu pusaudžu uzskata, ka minoritāšu grupu pilsonisko brīvību var ierobežot sabiedriskās drošības labā (Avery, Bird, Johnstone, Thalhammer, 1992). Pie līdzīgiem secinājumiem nonāca ASV Izglītības Reformu Studiju centra pētnieki, 2001. gadā pētot starpetniskās tolerances jautājumus skolās. Šī pētījuma rezultāti liecināja, ka tie indivīdi, kuri uztver vismazāk draudu no sev visnetīkamākās grupas, izturas ar lielāku toleranci pret šo grupu. Turklāt pētījums atklāja, ka lielāka etniskā dažādība klasēs palielina, nevis samazina draudu uztveri. Dziļāka pētījuma datu analīze ļāva secināt, ka tieši starpetniskie individuālie kontakti, nevis pati etniskā dažādība, veicina tolerances principu izpausmes (Godwin, Ausbrooks, Maritinez, 2001).

Deviņdesmitajos gados ASV tika veikti vairāki pētījumi, kuros skartas seksuālās orientācijas problēmas darba vietās. Šo pētījumu rezultātā tika definēts jēdziens *heteroseksisms kā ideoloģiska sistēma, kas noliedz, nomelno un stigmatizē jebkuru neheteroseksuālu uzvedības formu, identitāti, attiecības vai kopienu* (Herek, 1992). Pētījumu rezultāti atklāja, ka homoseksuāliem darbiniekiem heteroseksisms darba vietā rada psiholoģiskus, veselības un ar darbu saistītus traucējumus (Waldo, 1999). Turklāt pētījumi liecina, ka pastāv ievērojamas atšķirības uzskatos par attieksmi darba vietās pret homoseksuāliem darbiniekiem. Vairāk kā puse (58%) homoseksuālo darbinieku uzskata, ka darba vietās pastāv diskriminācija atkarībā no seksuālās orientācijas, kamēr heteroseksuālo darbinieku vidū šādu uzskatu pārstāv tikai 9.3%. Raksturīgi, ka šāda viedokļu atšķirība starp minoritāšu un dominējošo grupu pārstāvjiem pastāv arī atkarībā no etniskās piederības. Saskaņā ar pētījumu rezultātiem, etnisko minoritāšu pārstāvji jūtas mazāk piederīgi darba vietas kopienai, nekā vairākuma pārstāvji. Tāpat minoritāšu pārstāvji uzskata, ka vadība pret viņiem izturas mazāk taisnīgi un pastāvīgi jūt vadības nevēlēšanos risināt viņu problēmas.

<http://www.dist.maricopa.edu/oed/diversitysurvey/>

Kenedija Vadības skolas profesors Dr. Tods Pitinskis ilgstošu pētījumu rezultātā ir izstrādājis jaunu teoriju, saskaņā ar kuru tolerances veicināšana pozitīvu attiecību veidošanā nav galvenais faktors. Pitinskis uzskata, ka sociālie zinātnieki ir uzkrājuši pietiekami daudz zināšanu par dažādu grupu savstarpējo nepatiku un naidu. Tomēr aizspriedumu un stereotipu mazināšana un novēršana ir vērsta tikai uz tolerances stāvokļa sasniegšanu, savukārt tolerance ir tikai viduspunkts starp aizspriedumiem un pozitīvām grupu savstarpējām attiecībām. Tolerance nav aizspriedumu pretmets, un kad rodas objektīvs konflikts, cilvēki tiecas atgriezties savās iepriekšējās pretējās pozīcijās. Pozitīvu attiecību nodrošināšana prasa kaut ko spēcīgāku, par toleranci – labvēlīgu attieksmju veicināšanu pret citu grupu pārstāvjiem, ko Dr.

Pitinskis sauc par *alofiliju*. Jēdzienu *alofilija* pētnieks ir aizguvis no grieķu valodas ar nozīmi „patika vai mīlestība pret citiem” pēc tam, kad neseismīgi mēģināja vārdnīcās atrast antonīmu jēdzienam *aizspriedums*. Lai noteiktu alofilijas komponentus, Dr. Pitinskis veica pētījumu, kurā tika apkopoti 3500 viedokļi (54% ārpus ASV). Statistiskā faktoru analīze palīdzēja atklāt 4 būtiskus alofilijas komponentus:

- Apbrīna (uzskats, ka grupas pārstāvjiem piemīt iekārojamas rakstura īpašības)
- Uzticība (uzskats, ka grupas pārstāvji ir uzticami un tikumīgi)
- Saikne (grupas pārstāvjiem līdzīgas izjūtas)
- Saistība (vēlēšanās mijiedarboties ar grupas pārstāvjiem).

Šobrīd ASV šo teoriju aprobē pielietošanai gan sociālās politikas jomā attiecībā uz imigrantiem, gan izglītības sistēmā, pētot kā skolotāju alofilija etniski daudzviedīgās skolās ietekmē skolēnu sekmes un uzvedību. „Cilvēki ir organizējuši un vienmēr organizēs savu sociālo pasauli grupās un kategorizējuši citus. Alofilijas pētījumi aizvirza mūs prom no šīs tendences negatīvajiem aspektiem uz potenciāli pozitīvajiem aspektiem” (Pettus, 2006).

2.2. Tolerances veicināšanas labās prakses piemēri.

2005. gadā Latvija aktīvi iesaistījās ES kampaņā „Par dažādību. Pret diskrimināciju”. (www.stop-discrimination.eu). Kā Nacionālās iecietības veicināšanas programmas sastāvdaļa notika šīs kampaņas nacionālo pasākumu plānošana un norise. Jāpiebilst, ka vispasaules pasākumu kā Iecietības dienu 16. novembrī mūsu valstī atzīmē jau kopš 2004. gada, pateicoties ĪUMSILS iniciatīvai. 2006. gadā plānoti sekojoši iecietības veicināšanas/neiecietības mazināšanas pasākumi kā Plakātu konkurss par dažādības un iecietības tematiku mākslas skolu audzēkņiem, skrējieni par dažādību Rīgas maratona ietvaros, iekļaujot invalīdu ratiņnieku līdzdalību paralēli invalīdu sporta spēlēm.

Žurnālistu balva 2005 un 2006, kurai tika iesniegti raksti par pretdiskriminācijas tematiku un 2005. gadā no 10 darbiem, kas kvalificējās vērtēšanai, žūrija nolēma 1. vietu piešķirt portālā dialogi.lv publicētam materiālam „Subjektivitāte kā taisnīguma mērs”(autors Vladislavs Sorokins), kā arī Polijā iesniegtai fotogrāfijai, kur redzams policists ar stikla vairogu, kurā savukārt atspīd turpat netālu no svecītēm izveidota miera zīme. No Nacionālām aktivitātēm minama Eiropas savienības institūciju ieteikumam sekojoša stratēģija - integrēt dažādības tematiku jau notiekošos populāros masu pasākumos, saskaņojot to ar rīkotājiem. Tā notikusi dažādības iekļaušana Rīgas maratonā, kā arī Dalība izstādē „Skola 2006”, izvietojot

īpašu stendu ar kampaņas „Pret diskrimināciju. Par dažādību” simboliku un informācijas materiāliem – nacionālās informācijas flaiერიem, kampaņas brošūrām u.c. Līdzīga stratēģija plānota arī tradicionālajā Rīgas domes organizētajā 1. septembra koncertā jauniešiem. Plānoti, bet vēl nav notikuši pasākumi Nedēļas pret rasismu (marts) un Dažādības nedēļas ietvaros. Toties jau tiek veidots pasākumu plāns 2006. gada Iecietības dienai. Ir izveidota mājas lapa www.stop-discrimination.info nacionālā sadaļa.

3. Tolerances veicināšanas stratēģijas

3.1. Likumdošana, institūcijas, organizāciju politika.

3.1.1. Starptautiskie cilvēktiesību instrumenti un ziņojumi par toleranci un daudzveidību.

Tolerance politikā apzīmē kolektīvu praksi – nenosodīt tos, kuru pārliecība, uzvedība, vai rīcība atšķiras no tava priekšstata par vēlamo. Šo principu likumdošanā ir iestrādājušas demokrātiskas valstis. Politiskā tolerance ir obligāta prasība visiem sabiedriskās dzīves aktīvajiem dalībniekiem, kuri saprot nepieciešamību veidot civilizētas attiecības gan valstī, gan starpvalstīm. Skaidri tas formulēta Apvienoto Nāciju Organizācijas Statūtos: ”Mēs, Apvienoto Nāciju tautas, esam apņēmis pilnas atbrīvot nākamās paaudzes no kara posta... no jauna apliecināt ticību cilvēka pamattiesībām, cilvēka cieņai un vērtībai... un šo mērķu vārdā izrādīt iecietību un dzīvot kopā, mierā kā labiem kaimiņiem”.

UNESCO Statūtu Preambulā, kas pieņemta 1945. gada 16. novembrī, tiek izcelts, ka «pasaulei jābalstās uz cilvēces intelektuālo un tikumisko solidaritāti»,

Vispārējā Cilvēktiesību deklarācijā proklamēts, ka «katram cilvēkam ir tiesības uz domas, sirdsapziņas un reliģijas brīvību» (18. pants), «uz uzskatu brīvību un brīvu to paušanu» (19. pants) un izglītībai «jāveicina savstarpējā sapratne, iecietība un draudzība starp visām tautām, rasēm un reliģiskajām grupām» (26. pants).

Politiskās iecietības tematika netiešā veidā kā kolektīvas iecietības nosacījumu radīšana, novēršot diskrimināciju, aplūkota vairākos starptautiskos aktos: ANO Vispārējā cilvēka tiesību deklarācijā, Starptautiskajā konvencijā par visa veida rasu diskriminācijas likvidēšanu, Konvencijā par genocīda nepieļaušanu un sodīšanu par to, 1951. gada Konvencijā par bēgļa statusu un 1967. gada protokolu, kas attiecas uz bēgļa statusu, kā arī reģionālos tiesiskos aktos šajā jomā, Konvencijā par visu diskriminācijas veidu likvidēšanu attiecībā uz sievietēm, Konvencijā par spīdzināšanas, antihumānas un personu pazemojošas

izturēšanās vai soda novēršanu, Deklarācijā par cīņu pret visa veida neiecietību un diskrimināciju attiecībā uz reliģiju vai pārliecību, Deklarācijā par to personu tiesībām, kuras pieder nacionālajām vai etniskajām, reliģiskajām vai valodas mazākumtautībām, Deklarācijā un rīcības programmā, kas sociālās attīstības interesēs tika pieņemta Vispasaules galotņu tikšanās laikā Kopenhāgenā, UNESCO Deklarācijā par rasēm un aizspriedumiem pret tām, UNESCO Konvencijā un Rekomendācijās cīņā pret diskrimināciju izglītības jomā.

Saskaņā ar UNESCO Ģenerālās konferences 27 C/5.14 rezolūciju, kas veltīta Apvienoto Nāciju Organizācijas Iecietības gadam, kā arī dalībvalstu organizēto citu konferenču un sapulču secinājumus un ieteikumus sakarā ar Apvienoto Nāciju Organizācijas Iecietības gada programmu, ” izjūtot satraukumu sakarā ar pēdējā laikā arvien biežākajiem neiecietības, vardarbības, terorisma, ksenofobijas, agresīvā nacionālisma, rasisma, antisemitisma, atsvešināšanās, galējību un diskriminācijas izpausmēm attiecībā pret nacionālajām, etniskajām, reliģiskajām un valodas minoritātēm, bēgļiem, strādniekiem migrantiem, imigrantiem un sociāli visneaizsargātākajām sabiedrības grupām, kā arī vardarbības un iebiedēšanas aktiem attiecībā pret atsevišķām personām, kuras realizē savas tiesības uz viedokļa brīvību un uzskatu paušanu, apdraud miera un demokrātijas nostiprināšanu gan nacionālā, gan starptautiskā līmenī un rada šķēršļus attīstības ceļā,

pievēršot **īpašu** uzmanību dalībvalstu pienākumam — attīstīt un veicināt cilvēktiesību un galveno brīvību ievērošanu visiem, neatkarīgi no rases, dzimuma, valodas, nacionālās piederības, reliģijas vai veselības stāvokļa — un cīnoties pret neiecietības izpausmēm,”

pieņēma Iecietības Principu deklarāciju.

Tajā **iecietības jēdziens** definēts šādi: Iecietība nozīmē cieņu pret mūsu pasaules bagātajām un daudzveidīgajām kultūrām, mūsu pašizteiksmes veidiem un cilvēka individualitātes izpausmes veidiem, kā arī to pieņemšanu un pareizu izpratni. To veicina zināšanas, atklātība, saskarsme, kā arī domas, sirdsapziņas un uzskatu brīvība. Iecietība — tā ir harmonija daudzveidībā. Tas nav tikai morāls pienākums, bet arī politiska un tiesiska nepieciešamība. Iecietība — tā ir tikumība, kas sniedz iespēju sasniegt mieru un veicina kultūru apmaiņu, jo miera kultūra ir pretstatā kara kultūrai. Iecietība nav piekāpšanās, pretimnākšana vai izdabāšana. Iecietība — tā vispirms ir aktīva attieksme, kas tiek veidota, pamatojoties uz cilvēka universālajām tiesībām un pamatbrīvībām. Nekādos apstākļos iecietība nevar kalpot par attaisnojumu šo galveno vērtību apdraudējumam. Iecietība jāizrāda atsevišķiem cilvēkiem, grupām un valstīm. Iecietība — tas ir pienākums veicināt cilvēktiesību, plurālisma (tajā skaitā arī kultūras plurālisma), demokrātijas un tiesiskās kārtības nostiprināšanu. Iecietība — tas ir jēdziens, ar kuru apzīmē atteikšanos no dogmatisma, no patiesības absolutizēšanas, kas apstiprina normas, kuras minētas

starptautiskajos cilvēktiesību aktos. Iecietības izrādīšana, kas atbilst cieņai pret cilvēka tiesībām, nenozīmē iecietīgu attieksmi pret sociālo netaisnību, atteikšanos no savas pārlicības vai piekāpšanās svešai pārlicībai. Tas nozīmē, ka katram ir tiesības rīkoties saskaņā ar saviem uzskatiem, bet līdz ar to arī atzīt, ka tādas tiesības ir arī citiem. Tas nozīmē — atzīt, ka cilvēku ārējais izskats, stāvoklis, runas veids, uzvedība un vērtības atšķiras, jo viņiem ir tiesības dzīvot satiecībā un saglabāt savu individualitāti. Tas nozīmē arī to, ka viena cilvēka uzskatus nedrīkst uzlikt citiem.”

Deklarācijā minētas politiskās tolerances veicināšanas prasības. Valstiskajā līmenī iecietības ievērošanai nepieciešama taisnīga un objektīva likumdošana, tiesiskās kārtības, tiesiski procesuālās un administratīvās normas. Lai panāktu iecietību, katram cilvēkam nepieciešamas iespējas ekonomiskai un sociālai attīstībai bez jebkādas diskriminācijas. (...) valstīm jāratificē pastāvošās starptautiskās cilvēktiesību konvencijas un, ja tas ir nepieciešams, jāizstrādā jauna likumdošana, lai sabiedrībā visām grupām un atsevišķiem cilvēkiem nodrošinātu līdztiesīgu pieeju un vienlīdzību.”

Sociālos aspektus raksturojot, Deklarācijā ir atsauce uz UNESCO Deklarāciju par rasēm un aizspriedumiem pret tām, kur proklamēts, ka jāveic īpaši pasākumi, lai visur, kur vien tas nepieciešams, nodrošinātu atsevišķu personu un cilvēku grupu vienlīdzību un tiesības. Līdz ar to īpaša uzmanība jāpievērš sociāli mazāk aizsargātajām grupām, kas atrodas nelabvēlīgos sociālos vai ekonomiskos apstākļos, lai tām sniegtu tiesisku un sociālu aizsardzību, piemēram, attiecībā uz mājokli, nodarbinātību un veselības aizsardzību, nodrošinātu cieņu pret viņu kultūras īpatnībām, ar izglītības starpniecību veicinātu viņu sociālo un profesionālo izaugsmi, kā arī integrāciju. Šī globālā uzdevuma risināšanai nepieciešams veikt atbilstošus zinātniskus pētījumus un organizēt kontaktus, lai koordinētu starptautiskās sabiedrības rīcību, iekļautu šīs parādības galveno iemeslu analīzi sociālo zinātņu kontekstā, pieņemtu efektīvus pretpasākumus, kā arī veiktu zinātniskus pētījumus un novērošanu, kas dalībvalstīs veicinātu politisko lēmumu izstrādāšanu un normatīvu darbību.”(<http://www.iecietiba.lv/article.php?id=886&t=9&rub=0>)

Izglītošana Deklarācijā raksturota kā „viens no efektīvākajiem paņēmieniem, lai novērstu neiecietību. Iecietības ieaudzinašana cilvēkos tiek sākta ar viņu vispārējo tiesību un brīvību apgūšanu, lai nodrošinātu šo tiesību realizēšanu, un veicinot cilvēkos tieksmi aizsargāt arī citu cilvēku tiesības. Iecietības ieaudzinašana jāapskata kā neatliekams imperatīvs; ir nepieciešams veicināt sistemātisku un racionālu iecietības ieaudzinašanu. (...) Politikai un izglītības programmām jāveicina savstarpējās sapratnes uzlabošanās, solidaritātes un iecietības nostiprināšanās gan atsevišķu cilvēku, gan arī etnisku, sociālu, kultūras un reliģisku

grupu, kā arī nāciju attiecībās. Iecietības ieaudzinašana jāvirza pret tādu ietekmi, kas izraisa baiļu sajūtu un atsvešinātību no citiem cilvēkiem. Tai jāveicina ar morālajām vērtībām pamatotu neatkarīgas domāšanas iemaņu, kritikas izpratnes un spriešanas spēju veidošanos jaunatnes vidū. Mēs paziņojam, ka esam gatavi atbalstīt un ieviest dzīvē sociālo zinātņu zinātnisko pētījumu programmas par iecietības ieaudzinašanu, cilvēktiesībām un nevardarbīgu rīcību. Tas nozīmē, ka ir nepieciešams pievērst īpašu uzmanību pedagoģiskās sagatavotības līmeņa paaugstināšanas jautājumiem, mācību plāniem, mācību grāmatu un nodarbību saturam, kā arī citu mācību materiālu pilnveidošanai, ieskaitot jaunās izglītības tehnoloģijas, lai audzinātu smalkjūtīgus un atbildīgus pilsoņus, kuri ir atvērti citu kultūru uztveršanai, spēj novērtēt brīvību, cienīt cilvēku un tā individualitāti, novērst vai atrisināt konfliktus ar nevardarbīgiem līdzekļiem.

Latvijā juridiski saistoša ir ANO 1965.g. Konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu, kura definē, ka „*rasu diskriminācija*” nozīmē *jebkuru atšķirību, izņēmumu, ierobežojumu vai priekšrocību, kuri pamatojas uz rases, ādas krāsas, ģints, nacionālās vai etniskās izcelšanās principiem un kuru mērķis vai sekas ir iznīcināt vai mazināt cilvēka tiesību un pamatbrīvību atzīšanu politiskajā, ekonomiskajā, sociālajā, kultūras vai jebkurā citā sabiedrības dzīves jomā, kā arī šo tiesību un pamatbrīvību izmantošanu vai realizēšanu uz vienlīdzības pamatiem.* „ Tās 2.pantā minēts, ka *Dalībnieces valstis nosoda rasu diskrimināciju un apņemas nekavējoties visiem iespējamiem līdzekļiem realizēt visu rasu diskriminācijas veidu likvidēšanas politiku un veicināt visu rasu savstarpēju saprašanos. Šai nolūkā: (..) katra dalībniiece valsts apņemas neveicināt, neizstāvēt un neatbalstīt rasu diskrimināciju, ko realizē kādas personas vai organizācijas.* Saskaņā ar Konvencijas 4.a) pantu, *dalībvalsts pasludina, ka jebkāda ideju izplatīšana, kuras pamatojas uz rasu pārkumu vai naidu, jebkāda kūdīšana uz rasu diskrimināciju, kā arī visi vardarbības akti vai kūdīšana uz šādu aktu izdarīšanu pret jebkuru rasi vai personu grupu ar citu ādas krāsu vai etnisko izcelšanos, kā arī dažādas palīdzības sniegšana rasistiskās darbības veikšanai, ieskaitot tās finansēšanu, ir noziegums, ko soda likums; [...]*” Tas nozīmē, ka valstij jāreaģē uz diskriminācijas gadījumiem un jāveic izmeklēšana lietās, kur ir aizdomas par diskrimināciju vai nacionālā naida kurināšanu. (Biksiniece, 2005).

ANO Deklarācijā, kas paredzēta visu neiecietības un diskriminācijas veidu likvidēšanai pēc reliģijas vai pārliecības pretdiskriminācijas pasākumi minēti 2.un 4. pantā (<http://www.iecietiba.lv/article.php?id=1620&t=9&rub=0>):

2. pants.

1. Nevienu sakarā ar reliģiju vai pārliecību nedrīkst pakļaut diskriminācijai jebkura valsts, iestāde, personu grupa vai atsevišķas personas.

2. Šajā Deklarācijā izteiciens «neiecietība un diskriminācija sakarā ar reliģiju vai pārliecību» nozīmē jebkādu atšķirību, izņēmumu, ierobežojumu vai priekšrocību, kas attiecas uz reliģiju vai pārliecību, ja tās mērķis vai sekas varētu būt atzinības, izmantošanas vai pielietošanas samazināšana vai iznīcināšana attiecībā uz cilvēka līdztiesību un pamata brīvībām. (...)

4. pants.

1. Visām valstīm jāuzsāk efektīvi pasākumi, lai novērstu un likvidētu diskrimināciju sakarā ar reliģiju vai pārliecību, jāatzīst, jāīsteno un jārealizē cilvēka tiesības un pamatbrīvības visās pilsoniskajās, ekonomiskajās, politiskajās, sociālajās un kultūras dzīves jomās.

2. Visas valstis pieliek visas pūles, lai pieņemtu vai atceltu to likumdošanu, kad tas ir nepieciešams, lai novērstu jebkādu līdzīgu diskrimināciju, kā arī lai uzsāktu visus iespējamus pasākumus, kas nepieciešami cīņai pret neiecietību attiecībā uz reliģiju vai citādu pārliecību šajā jomā.

Pozitīvi formulējumi attiecībā pret reliģiskas iecietības ieaudzinašanu rodami Deklarācijas 5. pantā.

5. pants (...) 3. Bērns tiek norobežots no jebkuras diskriminācijas reliģijas vai pārliecības jomā. Viņš jāaudzina sapratnes, iecietības, tautu draudzības, miera un vispārējās brālības garā, cienot reliģijas brīvību vai citu cilvēku pārliecību, kā arī apzinoties to, ka viņa enerģija un spējas jāvelta kalpošanai citiem cilvēkiem.

Eiropas Padomes un Eiropas Savienības dokumentos un normatīvajos aktos tolerances faktors minēts kā pretstats diskriminācijai vairākos no tiem: Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības Konvencijā (04.11.1950); Eiropas Padomes Vispārējā konvencija par nacionālo minoritāšu aizsardzību(10.11.1994); Eiropas Savienības Padomes direktīvā 2000/43/EC, kas ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskas piederības (29.06.2000). Eiropas Savienības Padomes direktīvā 2000/78/EC, kas nosaka kopēju sistēmu vienādei attieksmei pret nodarbinātību un profesiju; Eiropas Savienības Padomes lēmumā 2000/750/EC, ar ko ievieš kopienas darbībā programmu diskriminācijas apkarošanai (2001. – 2006.) (27.11.2000); Eiropas Savienības pamattiesību hartā (7.12.2000); ECRI (Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību) Otrajā ziņojumā par Latviju (14.12.2001); ECRI (Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību) Vispārēji politiskajā rekomendācijā Nr.7 par nacionālo likumdošanu rasisma un rasu diskriminācijas apkarošanai (13.12.2002). Lietderīgi ir arī Eiropas Komisijas kampaņas „Par daudzveidību – pret diskrimināciju” atzinumi un prakse.⁷ Aplūkosim mūsaprāt nozīmīgākos no tiem tieši tolerances sekmēšanas kontekstā.

⁷ Annual report on equality and non-discrimination 2003. Towards diversity.- European Commission, 2003.; Equality, Diversity and Enlargement. Reports on measures to combat discrimination in acceding and candidate countries. – European Commission. – 2003.

Etnisko (nacionālo) minoritāšu statuss valstī ir viens no valsts politiskās tolerances rādītājiem: ja minoritāšu tiesības ir apveltītas ar juridisku leģitimitāti, tas liecina, ka valsts īsteno demokrātisku politiku mazākuma tiesību aizsardzībā. Eiropā ietvars mionoritāšu aizsardzībai demokrātiskā valstī ir EP Vispārējā konvencija par nacionālo minoritāšu aizsardzību. (<http://www.coecidriga.lv/tulkojumi/157.htm>). Tajā teikts:

(...) plurālai un patiesi demokrātiskai sabiedrībai ir ne tikai jāciens katras nacionālās minoritātes personas etniskā, kultūras, lingvistiskā un reliģiskā identitāte, bet arī jārada atbilstoši apstākļi, kas ļautu izpaust, saglabāt un attīstīt šo identitāti;

(...) tolerances un dialoga atmosfēras radīšana ir nepieciešama, lai nodrošinātu, ka kultūru dažādība būtu nevis šķelšanās faktors, bet gan katras sabiedrības bagātināšanās avots;

(...) tolerantas un plaukstošas Eiropas pastāvēšana nav atkarīga vienīgi no sadarbības valstu starpā, bet arī no savstarpējas vietējo un reģionālo varas iestāžu pārrobežu sadarbības, nekaitējot katras Valsts konstitucionālai un teritoriālai integritātei.

Konvencijas 6. pantā uzsvērts, ka

1. Puses veicina tolerances garu un starpkultūru dialogu un veic efektīvus pasākumus, kas veicinātu savstarpēju ciešu un sapratni, un sadarbību starp visām personām, kuras dzīvo to teritorijā, neskatoties uz šo personu etnisko, kultūras, lingvistisko vai reliģisko identitāti, un īpaši izglītības, kultūras un mediju jomās.

Tās 9. pantā minēts:

(...) 4. Savu juridisko sistēmu ietvaros Puses apņemas veikt atbilstošus pasākumus, lai veicinātu nacionālo minoritāšu personu pieeju medijiem un veicinātu toleranci un atļautu kultūras plurālismu.

Latvija Konvenciju ir parakstījusi un ratificējusi ar atrunām, šobrīd tā tiek ieviesta mūsu valstī.

Pretdiskriminācijas pasākumi atspoguļoti 2000.gadā tika pieņemtajā Direktīvā 2000/43/EC, kas nosaka vienādas attieksmes principa ieviešanu neatkarīgi no personas rases un etniskās piederības (Rasu direktīva). Šī direktīva konkrēti nosaka rasu diskriminācija nav pieļaujama ne publiskajā, ne privātajā sektorā, un uzstāda dalībvalstīm prasības efektīvas likumdošanas ieviešanai, lai nepieļautu diskrimināciju. Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību (ECRI) Eiropas Padomes ietvaros aicina dalībvalstu valdības nodrošināt, ka rasistiska un ksenofobiska rakstura noziegumu izmeklēšana var tikt uzsākta pēc savas iniciatīvas. Rekomendācija pamudina valstis aktīvi rīkoties, lai nepieļautu rasu diskrimināciju un naidu, un tam ir vairāki pamatojumi. ECRI Vispārējās politikas rekomendācija Nr.7 par nacionālo likumdošanu rasisma un diskriminācijas novēršanā paredz vairākus ieteikumus un viens no tiem ir, ka valstu krimināllikumos rasistiski motīvi ir jāietver atbildību pastiprinošo apstākļu sarakstā. (Biksiniece, 2005)

Vienlīdzīgu iespēju politikai, kas ir bāzes priekšnoteikums starppersonu tolerances veicināšanai, veltīta Eiropas Savienības Padomes 2000. gada 27. novembra Direktīva 2000/78/EC, kas nosaka kopēju sistēmu vienādei attieksmei pret nodarbinātību un profesiju. Tajā uzsvērti pamatprincipi, kas iedibina vienlīdzīgas iespējas un vienlīdzīgu attieksmi sociālajā dzīvē Eiropas Savienības dalībvalstīs:

9) nodarbinātība un profesija ir galvenie elementi, kas garantē vienlīdzīgas iespējas visiem un būtiski veicina pilsoņu līdzdalību ekonomiskajā, kultūras un sociālajā dzīvē un viņu potenciāla izmantošanu;

10) 2000. gada 29. jūnijā Padome pieņēma Direktīvu 2000/43/EC ⁶, kas ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās izcelsmes. Minētā direktīva jau paredz aizsardzību pret šādu diskrimināciju nodarbinātības un profesijas jomā;

11) diskriminācija reliģijas vai uzskatu, invaliditātes, vecuma vai seksuālās orientācijas dēļ var apdraudēt EK līguma mērķu sasniegšanu, jo īpaši augsta līmeņa nodarbinātības un sociālās aizsardzības sasniegšanu, dzīves līmeņa un dzīves kvalitātes paaugstināšanu, ekonomisko un sociālo kohēziju un solidaritāti, un personu brīvu kustību;

12) šajā nolūkā attiecībā uz šīs direktīvas aptvertajām jomām visā Kopienā būtu jāaizliedz tieša vai netieša diskriminācija reliģijas vai uzskatu, invaliditātes, vecuma vai seksuālās orientācijas dēļ. Šāds diskriminācijas aizliegums būtu jāpiemēro arī trešo valstu pilsoņiem, taču tas neattiecas uz atšķirīgu attieksmi, kā pamatā ir pilsonība un kas neierobežo noteikumus, kuri reglamentē trešo valstu pilsoņu iebraukšanu un uzturēšanos, kā arī viņu darba un profesijas iespējas.

To, kā uzņēmumi un organizācijas īsteno iepriekš minētos regulējošos principus savā personāla politikā, atspoguļo Eiropas Komisijas Nodarbinātības, sociālo lietu un vienlīdzīgu iespēju ģenerāldirektorāta Nodaļas D.3 īstenotais pētījums *Biznesa intereses daudzveidības veicināšanai. Labas prakses piemēri darba vietā*, kas īstenots 2004 - 2005. gadā.

Eiropā arvien vairāk uzņēmumu ievieš daudzveidības un vienlīdzības stratēģijas ne tikai ētisku un juridisku apsvērumu dēļ, bet arī, lai iegūtu labumus, ko tās dod biznesam. Kā lielākos ieguvumus citu starpā var minēt plašākas iespējas piesaistīt darbiniekus no kvalitatīvākiem darbaspēka resursiem un noturēt viņus darbā uzņēmumā, uzlabot uzņēmuma korporatīvo tēlu un reputāciju, plašākas jaunievedumu ieviešanas un marketinga iespējas.

Pētījuma ziņojumā aplūkots, kādas ir biznesa intereses daudzveidības veicināšanai, pamatojoties uz divos apsekojumos gūtajiem rezultātiem (kopā 919 atbildēm), kurus veica 2005.gadā Eiropas Savienības 25 dalībvalstu uzņēmumos. Pirmajā izpētē tika izmantotas aptaujas anketas un dziļās intervijas, lai atrastu labas prakses piemērus, kā rasu un etniskās izcelsmes, vecumu, seksuālās orientācijas, invaliditātes un reliģijas jeb ticības daudzveidība izpaužas darba vietās. Otrajā izpētē, kas papildināja pirmo, tika izmantotas aptaujas anketas tiešsaistes režīmā, lai izpētītu informētības līmeni par visdažādākajiem daudzveidības aspektiem un pielietoto praksi uzņēmumos, kas ir Eiropas biznesa izmēģinājumu komisijas (*European Business Test Panel - EBTP*) dalībnieki.

Pētījumā secināts, ka *daudzveidības iniciatīvas vērsas plašumā*. Tikai mazāk par pusi uzņēmumu, kas sniedza atbildes uz EBTP pētījuma jautājumiem, ir aktīvi iesaistījušies, lai sekmētu daudzveidību un antidiskrimināciju darba vietās. No tiem: 42% uzņēmumu darbojas politika, kas ieviesta jau vairāk kā pirms pieciem gadiem, 27% uzņēmumu darbojas politika, kas ieviesta pēdējo piecu gadu laikā, bet pārējie pašlaik ir daudzveidības politikas izstrādes vai ieviešanas fāzē. Šāda ieviešanas aina ir raksturīga visām valstīm un visiem biznesa sektoriem, par spīti tam, ka virknē atbilžu uz aptaujas anketām pastāv zināmas variācijas starp valstīm un sektoriem. No 798 EBTP pētījumā saņemtajām atbildēm gandrīz puse (49%) nāca no četrām valstīm (Vācijas, Nīderlandes, Dānijas un Polijas). 23% atbilžu bija no jaunajām dalībvalstīm, bet no Dienvideiropas – tikai 7%. 121 labas prakses piemērs arī galvenokārt nāca no vecajām dalībvalstīm Eiropas ziemeļdaļā.

Pētījumā konstatēts, ka *Pieklūve jauniem darbaspēka resursiem ir galvenais ieguvums biznesam. Kompānijas pieņem daudzveidības politiku gan ētisku, juridisku, gan arī ekonomisku apsvērumu dēļ.* Tomēr labās prakses izpēte pierāda, ka uzņēmumi, kur galvenais dzinulis ir bijuši ētiski apsvērumi, joprojām cer, ka daudzveidības veicināšanā ieguldītās pūles nesīs taustāmus ieguvumus biznesam. Viņi ir arī gatavi iet tālāk par likumdošanā noteikto minimālo prasību izpildi, dažkārt tiecoties pēc biznesa līdervadības šajā jomā. Viens no būtiskākajiem ieguvumiem, ko uzņēmumi sasniedz vai cer sasniegt, realizējot daudzveidības politiku, ir darbaspēka trūkuma un augsti kvalificēta darbaspēka piesaistīšanas un darbā noturēšanas jautājuma atrisināšana. EBTP pētījuma respondentu vidū tas bija vienīgais visaugstāk novērtētais ieguvums, kuru bija minējuši vairāk kā 42% uzņēmumu.

Šajā pētījumā atspoguļojas izmaiņas Eiropas demogrāfiskajā situācijā (zema dzimstība, iedzīvotāju sastāva novecošanās un darbaspēka skaita samazināšanās), kas turpmākajos gados liks uzņēmumiem apsvērt daudz plašākus darbaspēka meklēšanas avotus, lai nodrošinātu savas darbinieku darbā pieņemšanas vajadzības, un tajā ietilps arī darbaspēka meklēšana pāri robežām. Atsevišķos uzņēmumos jau tagad izmaiņas demogrāfijā darbojas kā katalizators, izstrādājot daudzveidības stratēģijas attiecībā uz vecumu.

Otrais lielākais ieguvums, ko EBTP pētījumā min 38% respondentu, ir iespēja paaugstināt uzņēmuma reputāciju un uzlabot tēlu, kā arī sekmēt veiksmīgāku pozicionēšanos vietējā sabiedrībā. Lai to panāktu, uzņēmumi, kuros ir izstrādājusies laba prakse, piedalās daudzos un dažādos pasākumos, lai veicinātu savu principu un vērtību izpratni. Tas ietver gan līdzdalību dažādos pētījumos un etalonu izstrādes pasākumos, gan filantropiskos pasākumos, kas saistīti ar sociālās izslēgšanas jautājumu risināšanu, atbalstu izglītībai un mācībām, kā arī sabiedrisku pasākumu/ festivālu sponsorēšanu vai līdzdalību tajos.

Vēl viens būtisks ieguvums, ko biznesam dod daudzveidība darba vietā, ir piedāvātā iespēja sekmēt inovācijas, kuru rezultātā rodas jauni produkti un pakalpojumus, kas potenciāli nodrošina jaunus tirgus. Vairāk kā 26% uzņēmumu EBTP pētījumā ir atzīmējuši jaunievedumus un radošumu kā ieguvumus.

Labas prakses piemēru izpētē neapšaubāmi parādās, ka iekšējā daudzveidība virza uz mārketinga un produkta attīstību, kas palīdz apgūt jaunus tirgus segmentus un aptvert tradicionāli izslēgtas grupas (piemēram, gados vecākos iedzīvotājus, gejus un lesbietes, etniskās minoritātes), kā arī noturēt esošos klientus. Šie uzņēmumi mērķē uz ieņēmumu palielināšanu, klientu apmierinātības celšanu un korporatīvā tēla uzlabošanu. Dažkārt viņi arī izmanto jaunās attīstības tendences, lai risinātu sociālās izslēgtības problēmas un novērstu grūtības, ar kurām jāastopas atsevišķiem sabiedrības locekļiem.

Pētījumā konstatēts, ka līdzās pozitīvajiem pasākumiem daudzveidības ieviešanā notiek arī negatīvie - *diskriminācijas apkarošana darba vietā*. Lai daudzveidības stratēģijas būtu sekmīgas, tām jāpārvar galvenais šķērslis, kas pastāv vairumā uzņēmumu – opozīcija darba vietā. Uzņēmumu vidū, kas piedalījās EBTP pētījumā (gan tie, kuros ir ieviesta daudzveidības politika, gan tie, kuros tās vēl nav), 17% atzīmēja diskriminējošu attieksmi un rīcību kā lielāko izaicinājumu daudzveidības veicināšanai.

Lai risinātu šo jautājumu, uzņēmumi, kuros izveidojusies laba prakse, daudzveidībai pieiet kā kultūras izmaiņas procesam, izmantojot iepriekš gūtās mācības no efektīvas pārmaiņu vadības ieviešanas, ieskaitot skaidru rīcības situāciju definējumu, līdervadības apņēmību realizēt uzsāktu, ieviešanas atbalsta infrastruktūras izveidi un darbinieku, klientu un citu ieinteresēto pušu iepazīstināšanu ar daudzveidības un iekļaušanas principiem. Šajos uzņēmumos daudzveidība ir visas biznesa darbības rūpe, ne tikai cilvēkresursu saglabāšanas jautājums. Daudzveidības mērķu atskaites sistēmas tiek iestrādātas stratēģiskajās struktūrās, kurās ietilpst mērķu noteikšana, finansējuma un resursu piešķiršana, kā arī izpildes izvērtēšana un atzinības izpausmes. Biznesa vadītāji pirmkārt un galvenokārt ir atbildīgi par mērķu sasniegšanu un daudzos uzņēmumos tiek arī atalgoti atbilstoši sasniegtajam progresam.

Uzņēmumos, kuros ieviesta laba prakse, tiek atzīta ekstensīvas personāla attīstības programmu nepieciešamība, lai uzlabotu daudzveidības izpratni un informētības līmeni, ieskaitot informētību par juridiskajiem un atbilstības jautājumiem, kā arī informāciju par to, kā tas ietekmē darbinieku darbā pieņemšanas, motivācijas un novērtēšanas procesus. Daudzi uzņēmumi arī nodrošina vadītājus ar izpildes plānošanas paraugshēmām, kontroljautājumu sarakstiem daudzveidības progresa apsekošanai un instrumentu jeb paņēmieni komplektiem, lai atbalstītu viņus politikas ieviešanā. Kā norādījuši daudzi uzņēmumi, kuros ieviesta laba prakse, atbalsts no arodbiedrībām, darbinieku padomēm un citiem personāla grupējumiem vai

sadarbības tīkliem ir vēl viens priekšnosacījums veiksmīgai daudzveidības politikas ieviešanai. Darbinieku pārstāvju iesaistīšana politikas plānošanā, ieviešanā un pārraudzībā ir veids kā palīdzēt akcentēt vadības apņēmību daudzveidības nodrošināšanai ilgtermiņā, kā arī paust tās mērķus, uzdevumus un skaidrot, kā tie ietekmēs darbiniekus un darba vidi.

Viens no šī ziņojuma galvenajiem atklājumiem ir daudzveidības progresa un ieguvumu sistemātiskas pārraudzības un izvērtēšanas trūkums gan uzņēmumos, kuros ieviesta laba prakse, gan EBTP pētījumā iekļautajos uzņēmumos vispār. Gandrīz 70% EBTP pētījumā iekļauto uzņēmumu, kas jau ir ieviesuši vai vēl ievieš daudzveidības politiku, neizvērtē tās radīto iespaidu regulāri. 20% no EBTP respondentiem ir norādījuši, ka daudzveidības rezultātu pārraudzības grūtības ir viens no lielākajiem izaicinājumiem, lai risinātu daudzveidības un antidiskriminācijas jautājumus darba vietā.

Uzņēmumu, kuros ieviesta laba prakse, vidū ir atrodami vairāki kompleksu pārraudzības mehānismu piemēri. Šajos uzņēmumos liels akcents tiek likts gan uz iekšējiem, gan ārējiem etaloniem un efektīvas pārraudzības sistēmas nozīmi, lai uzlabotu savas zināšanas par tirgus un vietējās sabiedrības demogrāfiju. Daudzi citi uzņēmumi, kuros ieviesta laba prakse, arī veic dažādus mērķu noteikšanas un pārraudzības pasākumus, uzsverot, cik liela ir to nozīme, lai pamatotu savu rīcību, kas palīdz nodrošināt vitāli nepieciešamo informāciju par darbaspēku un klientu profilu. Arī šie pasākumi parāda uzņēmumu apņēmību ieviest efektīvu daudzveidības politiku.

Lai gan jau pastāv vesela virkne modeļu un shēmu daudzveidības ieviešanas progresa indikatoru noteikšanai un izvērtēšanai, galvenais izaicinājums ir šo paņēmienu plašākas pielietošanas veicināšana uzņēmumos, kas pieņēmuši daudzveidības politiku. Šie ir daži no izplatītākajiem pielietotajiem daudzveidības ieviešanas indikatoriem: sieviešu, invalīdu un etnisko minoritāšu pārstāvju skaita palielināšanās, īpaši jau vecāka gada gājuma cilvēku vidū, bet dažkārt katrs no šiem indikatoriem tiek sasaistīts ar konkrētu mērķi; augsta līmeņa vadītāju darbā noturēšanas procents, īpaši attiecībā uz sievietēm un etniskajām minoritātēm; darbinieku viedokļu par daudzveidības jautājumiem uzlabošanās, kuru mēra attiecībā pret nosprausto procentuālo mērķi, pētot darbinieku apmierinātības līmeni attiecsmju aptaujā.

Novērtējot savu daudzveidības ieviešanas pieredzi, EBTP pētījumā iekļautie uzņēmumi ir pārliecināti par daudzveidības sniegtajiem ieguvumiem. Kad jautāti, vai daudzveidības iniciatīvas atstāj pozitīvu iespaidu uz viņu uzņēmumu darbību, pārliecinošs vairākums (83%) no 495 uzņēmumiem, kas atbildēja uz šo jautājumu, teica „jā”. Līdzīgi arī uzņēmumi, kuros ieviesta laba prakse, ir pārliecināti par daudzveidības politikas labvēlīgu ietekmi uz biznesu. Viņi daudzveidības nestos ieguvumus uzskata pašus par sevi saprotamiem

un dedzīgi vēlas uzsvērt savu uzticību daudzveidībai kā ētikas, progresīvas domāšanas un labas vadības prakses sastāvdaļai.

Bet, tā kā apmēram pusē uzņēmumu, kas sniedza atbildes uz EBTP pētījuma jautājumiem, daudzveidības politika un prakse vēl ir tikai jāizstrādā, šie ieguvumi biznesam ir jāpopularizē vēl plašāk. Lielākais izaicinājums, risinot daudzveidības un antidiskriminācijas jautājumus darba vietās, ir informācijas un informētības trūkums par daudzveidību un tās ieviešanu praksē. To kā galveno izaicinājumu ir atzīmējuši 20% no EBTP respondentiem. Visiem EBTP pētījuma respondentiem galvenais informācijas avots par daudzveidību darba vietā ir darba devēju organizācijas un sadarbības tīkli, kurus minējuši vairāk kā puse no uzņēmumiem. Visticamāk, ka tie arī spēlēs galveno lomu labas prakses materiālu popularizēšanā daudzveidības un vienlīdzības politikas un prakses pieņemšanā plašākā mērogā. (Eiropas Komisija, 2005)

3.1.2. Tolerances tematika nacionālajā likumdošanā

Lai valsts varētu novērst diskrimināciju un sekmēt tolerances izplatību sabiedrībā, ir svarīgi vairāki priekšnoteikumi: visaptverošas un skaidras likuma normas, efektīva un konsekventa likuma piemērošana, profesionāla un zinoša tiesībsargājošo iestāžu darbinieku rīcība. Ir jāņem vērā arī starptautiskās saistības šajā jomā (Biksiniece, 2005).

Normatīvie akti

Cilvēku vienlīdzības, pretdiskriminācijas, cilvēktiesību kontekstu nacionālajai likumdošanai veido Latvijas Republikas Satversmes 8.nodaļa:

91. Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas. (...)

99. Ikvienam ir tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību. Baznīca ir atdalīta no valsts.(...)

114. Personām, kuras pieder pie mazākumtautībām, ir tiesības saglabāt un attīstīt savu valodu, etnisko un kultūras savdabību.

Darba likuma grozījumi, kas pieņemti LR Saeimā 2006. gada 15.06., bet ko Valsts prezidente nav izsludinājusi un nosūtījusi otrreizējai caurlūkošanai 1. 7.pantā:

izteikt otro daļu šādā redakcijā:

“(2) Šā panta pirmajā daļā paredzētās tiesības nodrošināmas bez jebkādas tiešas vai netiešas diskriminācijas — neatkarīgi no personas rases, ādas krāsas, dzimuma, vecuma, invaliditātes, reliģiskās, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās vai sociālās izcelsmes, mantiskā vai ģimenes stāvokļa vai arī citiem apstākļiem.”;

apliecina to, ka Latvija seko Eiropas Savienības pretdiskriminācijas nostādņēm. Taču apzināts trūkums jaunajos grozījumos ir tas, ka seksuālās minoritātes nav guvušas tiešu formulējumu šajā likuma pantā, bet ir minētas „citi apstākļi” formātā.

Latvijā juridiski saistoša ir ANO 1965.g. Konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu, kas jau aplūkota starptautiskās likumdošanas sadaļā. Ar tās, kā arī ar Eiropas Savienības pretdiskriminācijas instrumentu ieviešanu saistīts projekta veidā piejams, bet vēl joprojām LR Saeimā nepieņemtais *Diskriminācijas novēršanas likums*. Tajā iekļautas tiesību normas, kas izriet no direktīvām 76/207/EEK, 2000/43/EK, 2000/78/EK un 2002/73/EK.

Likumprojektā sniegts terminu skaidrojums, kas kalpo kā līdzeklis diskriminācijas faktu identificēšanai, kas, kā liecina Eiropas Komisijas veiktais pētījums par biznesa vidi un daudzveidību, kalpo kā negatīvais stimuls tolearnces pasākumu ieviešanai.

1) **diskriminācija** — aizliegta atšķirīga attieksme, kuras mērķis vai rezultāts ir personas nostādīšana mazāk labvēlīgā situācijā attiecībā pret citu personu, kas atrodas ar šo personu salīdzināmos apstākļos, un kuras pamatā ir kāds no aizliegtajiem atšķirīgas attieksmes pamatiem. Par diskrimināciju šā likuma izpratnē uzskatāma arī personas aizskaršana un norādījums to diskriminēt;

2) **tieša diskriminācija** — diskriminācijas veids, kad attieksme pret personu saistībā ar kādu no aizliegtajiem atšķirīgas attieksmes pamatiem ir, bija vai var būt mazāk labvēlīga nekā pret citu personu, kas atrodas ar šo personu salīdzināmos apstākļos;

3) **netieša diskriminācija** — diskriminācijas veids, kad šķietami neitrāls noteikums, kritērijs vai prakse rada vai var radīt nelabvēlīgas sekas personai saistībā ar kādu no aizliegtajiem atšķirīgas attieksmes pamatiem, izņemot gadījumu, kad šāds noteikums, kritērijs vai prakse ir objektīvi pamatota ar tiesisku mērķi un tā sasniegšanai izraudzītie līdzekļi ir samērīgi;

4) **personas aizskaršana** — diskriminācijas veids, kad persona saistībā ar kādu no aizliegtajiem atšķirīgas attieksmes pamatiem ir pakļauta no šīs personas viedokļa nevēlamai rīcībai, kuras mērķis vai rezultāts ir personas cieņas aizskaršana un iebiedējošas, naidīgas, pazemojošas, degradējošas vai aizskarošas vides radīšana.

Likumprojekta 3. un 4. pantā minēts:

(1) Publisko tiesību sfērā visās jomās ir aizliegta diskriminācija personas rases, ādas krāsas, tautības vai etniskās izcelsmes dēļ.

(2) Privāto tiesību sfērā ir aizliegta diskriminācija personas rases, ādas krāsas, tautības vai etniskās izcelsmes dēļ šādās jomās:

- 1) darba tiesiskajās attiecībās un nodarbinātībā;
- 2) dalībā arodbiedrībās, darba devēju organizācijās un citās profesionālajās organizācijās;
- 3) tiesiskajās attiecībās, kuras izriet no pašnodarbinātās personas statusa;
- 4) izglītībā un arodapmācībā;
- 5) sociālajā aizsardzībā un veselības aprūpē;
- 6) piekļuvē publiski pieejamām precēm un pakalpojumiem, tajā skaitā mājoklim. (...)

4.pants (1) Publisko tiesību sfērā visās jomās ir aizliegta diskriminācija personas dzimuma, invaliditātes, vecuma, reliģiskās pārliecības, politisko vai citu uzskatu, sociālā un mantiskā stāvokļa vai citu apstākļu dēļ.

(2) Privāto tiesību sfērā ir aizliegta diskriminācija personas dzimuma, invaliditātes, vecuma, reliģiskās pārliecības, politisko vai citu uzskatu, sociālā un mantiskā stāvokļa vai citu apstākļu dēļ.

Tiesībsarga funkcijas diskriminācijas nepieļaušanas un novēršanas jomā likumprojektā paredzētas Valsts Cilvēktiesību birojam.

Krimināltiesību jomā eksperti (Biksiniece, 2005) atzīst, ka Latvijas tiesiskais regulējums nav pilnīgs, lai efektīvi cīnītos pret neiecietības izraisītiem incidentiem: tādad pretdiskriminācijas politika nav pagaidām efektīva. Arī 53% 2004. gadā portāla Politika.lv aptaujāto uzskata, ka Latvijas tiesiskā sistēma neaizsargā cilvēku pret neiecietības izpausmēm. Krimināllikumā nav īpaša panta, kas paredzētu atbildību par vardarbību vai personu goda aizskaršanu rasistisku un nacionālistisku motīvu dēļ. Rasisma motīvi nav arī ietverti Krimināllikumā kā atbildību pastiprinoši apstākļi, kas ļautu to ņemt vērā un elastīgi piemērot huligānisma utml. nodarījumu gadījumos. Krimināllikuma 78.pantā ir noteikta atbildība par nacionālās un rasu vienlīdzības pārkāpšanu un cilvēka tiesību ierobežošanu, paredzot atbildību par:

- darbību, kas apzināti vērsta uz nacionālā vai rasu naida vai nesaticības izraisīšanu,
- apzinātu personas ekonomisko, politisko vai sociālo tiesību tiešu vai netiešu ierobežošanu, vai tiešu vai netiešu priekšrocību radīšanu personai atkarībā no tās rases vai nacionālās piederības.

Attīstot nacionālo likumdošanu tolerances veicināšanas mērķa sasniegšanai nepieciešams precīzi definēt un ieviest pretdiskriminācijas pasākumus horizontālā veidā kā

integratīvu principu gan sociālajā likumdošanā, gan pietiekami precīzi arī krimināltiesību jomā.

Politikas dokumenti

Latvijā esošie vai topošie politikas plānošanas dokumenti līdz šim, atskaitot vienīgo - Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāta (turpmāk – ĪUMSILS) izstrādāto Nacionālo programmu iecietības veicināšanai (turpmāk – NPIV) - nepiedāvā efektīvus mehānismus iecietības veicināšanai.

NPIV mērķis ir iecietīgas Latvijas sabiedrības veidošana, neiecietības izskaušana un Latvijas daudz kultūru sabiedrības attīstība Eiropas integrācijas un pasaules globalizācijas apstākļos. Tās apakšmērķi ir:

- 1) izpētīt esošos tiesiskos instrumentus un, ja nepieciešams, izstrādāt grozījumus attiecīgajos tiesību aktos;
- 2) veicināt starpinstitucionālo sadarbību neiecietības izskaušanas jomā;
- 3) veicināt sabiedrības aktīvu līdzdalību neiecietības izskaušanas uzraudzībā;
- 4) izplatīt kvalitatīvu, pieejamu un vispusīgu informāciju par neiecietības izpausmēm un iecietības veicināšanas pasākumiem.

Plānots, ka īstenojot NPIV, tiks efektīvi mazināta neiecietība, cilvēktiesību pārkāpumu skaits, tiks veikta profilakse pret diskrimināciju pēc vairākām pazīmēm, veidoti priekšnoteikumi sabiedrības integrācijai un Latvijas tautsaimniecības konkurētspējīgai attīstībai multietniskajā Eiropas Savienībā. Latvijas sabiedrība apgūs starpkultūru saskarsmes pamatprincipus un attīstīs iespējamo etnisko, sociālo un kultūru konfliktu risināšanas iemaņas.

Programmas veidotāji – darba grupa, kurā bija pārstāvēti gan valsts oerēdņi, gan sociālo zinātņu eksperti, juristi un NVO pārstāvji – ir plānojuši arī risinājumus minēto mērķu sasniegšanai. Tie formulēti sekojoši:

Lai sasniegtu NPIV mērķus un apakšmērķus, jāveic šādi galvenie uzdevumi:

1. Iesaistīt visus NPIV partnerus, īpaši sabiedriskās organizācijas, izglītības iestādes un Latvijas plašsaziņas līdzekļus, neiecietības izskaušanā.
2. Sadarbībā ar NPIV partneriem un visām ieinteresētajām pusēm:
 - 2.1. izpētīt eksistējošos tiesiskos instrumentus; ja nepieciešams, izstrādāt grozījumus attiecīgajos tiesību aktos;
 - 2.2. īstenot pasākumus iecietības veicināšanai izglītības procesā;

2.3. Īstenot pasākumus iecietības veicināšanai pret dažādām etniskām un reliģiskām grupām.

Redzams, ka programma piedāvā sistēmisku plānu tolerances veicināšanai Latvijā, kaut arī tajā atrunāti ierobežojumi.

NPIV nav paredzēta tādu neiecietības formu novēršana, kā neiecietība uz vecuma pamata, invaliditāti vai pret citām mazaizsargātām sociālām grupām, kas ir Labklājības ministrijas, Bērnu un ģimenes lietu ministrijas vai Veselības ministrijas kompetencē. (NPIV, 2004).

Pētījuma veicēji uzskata, ka horizontālā veidā iecietības veicināšanā nedrīkstētu būt diskriminētu grupu: to pierāda joprojām ievērojamais neiecietības līmenis pret cilvēkiem ar redzamām atšķirībām salīdzinot ar saukto normālo standartu: cilvēkiem ar invaliditāti (portāla politika.lv aptaujas 2003 un 2004. gadā, BSZI pētījumi 2004. gadā u.c.) un seksuālajām minoritātēm (biedrības Dialogi.lv pētījums 2006. gadā). Vēlamies uzsvērt, ka politiskie dokumenti cilvēku ar invaliditāti pretdiskriminācijas jomā jau ir izveidoti (piemēram, Ministru kabineta 2005.gada 10.augusta rīkojums Nr.544, INVALIDITĀTES UN TĀS IZRAISĪTO SEKU MAZINĀŠANAS POLITIKAS PAMATNOSTĀDNES 2005. – 2015. GADAM), bet attiecībā uz seksuālajām minoritētēm vēl ir veidojami: to apliecina gan Dialogi.lv nesen veiktais pētījums par šo tematiku, gan neiecietības izvirdums pret šo grupu 2006. gada vasarā.

3.2. Tolerances veicināšanas pedagoģiskās stratēģijas

Starptautiskajos cilvēktiesību instrumentos, ko izdevusi gan ANO, gan EP, norādīta izglītošanas būtiskā loma tolerances veicināšanā. Konteksti, kuros minēta tolerance, visbiežāk ir starpkultūru izglītība, arī pilsoniskā izglītība (cilvēktiesību tematika). Ar tolerances veicināšanu saistās arī iekļaujošas skolas koncepts, kas Latvijā attīstās samērā nesen, ar Izglītības attīstības centra iniciatīvām šajā jomā, ko atbalsta Britu padome (2004 – 2006).

Ikdienas skolu prakse gan nepārliecina par pietiekoši iecietīgu skolotāju darbību attiecībā uz skolēniem, kuri nāk no nelatviskas vides vidusskolā (Golubeva, Austers, Kovaļenko, 2006). Sākumskolā skolotāju pedagoģiskā darbība, kas veicina toleranci, vairāk novērota mazākumtautību skolās, kur skolotāji un skolēni strādā daudz kultūru vidē (Ose, 2005).

Tolerances tematika ir iekļauta pamatizglītības mācību priekšmetu standartos Ētikā 7. klasē:

Saskarsmes ētiskie un sociālpsiholoģiskie aspekti

Mācību procesa laikā skolēnam:

veidojas priekšstati

- par saskarsmes daudzveidību;
- par to, ka cilvēki ir dažādi, domā dažādi, rīkojas dažādi un ka viņiem ir tiesības tā darīt, ja vien ar to netiek nodarīts ļaunums citiem cilvēkiem un sev;
- par to, kāpēc rodas nesaskaņas un kādi var būt to cēloņi (līdzjūtības trūkums, egocentrisms, stereotipi, aizspriedumi, neprasme vai nevēlēšanās ieklausīties citos u.c.);
- par to, ka principa – *sevi attaisnoju, citus nosodu* – īstenošana padara konfliktus nenovēršamus;
- par tolerances (cita cilvēka individualitātes atzīšanas, cienīšanas un iecietības) nozīmīgumu un sociālo vērtību;

veidojas attieksmju motivācija

- mācīties kontaktēties un sadarboties;
- nebūt pārsteidzīgiem citu cilvēku rīcības vai īpašību vērtēšanā un ar cieņu izturēties pret cilvēkiem ar atšķirīgiem uzskatiem;
- būt iecietīgākiem pret citiem un paškritiskākiem pret sevi;
- ņemt vērā, ka arī citi cilvēki spēj izdarīt secinājumus no savām kļūdām un spēj mainīties.

Jaunais ieviešanas stadijā esošais integrētais Sociālo zinību standarts skolēnu sasniegumu mērījumos 6. klasē paredz to, ka skolēns:

- Atzīst citu tiesības uz atšķirīgiem uzskatiem.
- Pieņem un ciena citus grupas biedrus (tolerance).

9. klasē izvirzītas šādas prasības:

- Ir iecietīgs pret atšķirīgo (izņemot gadījumus, kad tiek aizskarta personības un sabiedrības drošība).

Īpašā standarta horizontālajā prasmju sadaļā *Pilsoniskās līdzdalības prasmes un toleranta attieksme pret atšķirīgām kultūrām* plānots sasniegums

- Izprot, ka cilvēkiem ir dažāda reliģiskā, politiskā u. c. pārliecība; ir tolerants pret mazākuma viedokli.

Diemžēl trūkst pētījumu, kuri atspoguļotu šo sasniegumu izpausmes darbībā : IZM ISEC projektētie diagnosticējošie darbi sestajā un devītajā klasē šādus mērķus neizvirza. Tāpat trūkst pētījumu, kas uzskatāmi atspoguļotu skolotāju pašu tolerances līmeni.

Uzskatām, ka par pamatu tolerances veicināšanas pedagoģisko stratēģiju izstrādei līdzās, protams, vispārējam ētikas ietvaram, kas ir jau iestrādāts izglītības politikas dokumentos, jābalstās starpkultūru izglītības principos, kuri, savukārt, pamatoti cilvēktiesību izglītības filozofijā. Arī sociālo zinību ietvaros tieši starpkultūru izglītībai jābūt integratīvi iestrādātai, protams, līdz ar ētikas tematiku, kuras kontekstā ieciētība tiek pozicionēta kā sociāla vērtība.

Kādas Zemgales skolas administratore šī pētījuma īstenošanas laikā, fokusa grupas aptaujā formulēja viedokli par skolas nozīmi jaunā cilvēka dzīves principu izveidē: *skolai ir jādod tās pamatprasmes, lai mācētu izdzīvot un sadzīvot ar līdzcilvēkiem un tolerantu attieksmi. Un man šķiet, ka tas šobrīd pat būtu būtiskāk. Un pēc tam meklēt informāciju, kā es sevi realizēšu. Jo, pirmkārt, man ir jāpastāv kā cilvēkam, otrkārt man ir jāstāv blakus otram cilvēkam. Un treškārt, tad es sevi varu arī realizēt. Bet, protams, ka arī mūsu skolā paliek šis te jautājums, kas tad ir labāks homogēnā vai heterogēnā klase. Un mums ir tādas situācijas, kad vecāks atved ļoti labi sagatavotu bērnu uz skolu un viņam blakus sēž bērns, kuru neviens īpaši nav gatavojis šādai situācijai.*

Moderatore – Vai mums šīs heterogēnās klases ir tikai bērnu sagatavotības ziņā? Un etniskās piederības ziņā, sociālo slāņu ziņā? Vai daudzveidība veicina vai apdraud iecietību?

Administratore – Noteikti veicina! Un attīsta bērnus ar speciālajām vajadzībām, jo tikai heterogēnās klases spēj nodrošināt iecietību.

Starpkultūru izglītības būtība un mērķi

Angļu valodā termins *multicultural education* minēts izglītības pētnieku darbos ASV. Eiropā izdotajā mācību un zinātniskajā literatūrā, piemēram, Nīderlandes izglītības profesora Pītera Batelāna darbos lietots – *intercultural education*.

Starpkultūru izglītība ir nepieciešama dzīvei nacionālā valstī un globālā sabiedrībā. Tā ir domāta visiem skolēniem. Jebkuram cilvēkam jābūt gatavam dzīvei daudz kultūru sabiedrībā. Jēdziens *starpkultūru izglītība* saistīts ar izglītības formām, kas sekmētu un spēcīnātu minoritāšu grupu skolēnu izglītības iespējas. Šāds jēdziena lietojums ir izraisījis diskusijas, jo tā saprasta starpkultūru izglītība ir mērķēta uz etniskajām minoritātēm un nav domāta pamatnācijās skolēniem. Pretrunu var atrisināt, atšķirot skolu pārveidošanu par starpkultūru skolām, kur skola piemēro izglītības procesa komponentus etniski daudzveidīgam skolēnu sastāvam, un starpkultūru izglītību, kas ir saistīta ar ikviena cilvēka izglītības mērķiem. Zinātniskajā apritē ir arī jēdziens *daudz kultūru izglītība*, un abi šie jēdzieni dažkārt literatūrā ir izmantoti kā savstarpēji aizstājamo. UNESCO un Eiropas Padome iesaka un savos dokumentos lieto jēdzienu *starpkultūru izglītība*, tai pat laikā ESAO (Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija) lieto jēdzienu *daudz kultūru izglītība*. ASV, Kanādā un Austrālijā ir pieņemts lietot jēdzienu *daudz kultūru*, Eiropā, izņemot Lielbritāniju, lieto jēdzienu *starpkultūru izglītība*. *Starpkultūru izglītība* ietver plašāku un dinamiskāku saturu, jo pauž ideju, ka kultūras atrodas savstarpējā mijiedarbībā un ietekmē viena otru, tādēļ turpmāk izmantots šis termins.

Latviešu lasītāji pirmoreiz ar terminiem *daudz kultūru izglītība* un *starpkultūru izglītība* sastapās 1999. gadā, kad latviešu valodā bija pārtulkota grāmata „Pedagoģiskā psiholoģija”. (Geidžs, Berliners, 1999) Tajā varam atrast starpkultūru izglītības mērķus. (Cushner et.al., 1996, citēts pēc Geidžs, Berliners, 1999, 151.)

1. Saprast, ka sabiedrībā notiek sociālas un kultūras pārmaiņas.
2. Saprast, ka eksistē atšķirības starp dažādām cilvēku grupām un arī šo grupu iekšienē un ka šo atšķirību apzināšanās mums palīdzēs labāk saprast cilvēkus.
3. Uzlabot mijiedarbību starp grupām un to iekšienē, iesaistot skolēnus saskarsmē ar skolēniem no dažādām kultūras grupām un mācot tiem kultūras un saskarsmes dažādus veidus.
4. Attīstīt skolēnos starpkultūru saprašanu un komunikācijas iemaņas kultūru daudzveidības pasaulē.

ASV izglītības pētniece S. Nīto (*Nieto*) piedāvā daudz kultūru izglītības konceptuālu raksturojumu. Pēc pētnieces domām, visaptveroši konceptualizēta izglītība var ievērojami palīdzēt pārskatīt pieeju četrām potenciāla konflikta jomām skolās, proti: rasisms un diskriminācija; strukturālie faktori skolās, kuri var kavēt apguves procesu; kultūras ietekme uz

apguvi; valodu daudzveidība. (Nieto, 1992, 19) Tas ir aktuāli Latvijā, par to liecina arī pārmaiņas izglītības politikā – bilingvālās izglītības ieviešanas pasākumi, kā arī ĪUMSILS īstenotie starpkultūru izglītības ieviešanas centieni 2003. gada nogalē un 2004. gadā. Latvijā līdz šim starpkultūru izglītību saprot galvenokārt kā nacionālu svētku svinēšanu, bet jāieklausās Nīto vārdos: „Starpkultūru izglītība sociopolitiskajā kontekstā iegūst vispusīgāku un daudzšķautņaināku raksturu nekā parastas mācību stundas par savstarpēju saprašanos vai tematiskie loki par nacionālajiem svētkiem.” (Nieto, 1992) Pētniece definē starpkultūru izglītību sekojoši: „Es definēju starpkultūru izglītību sociopolitiskajā kontekstā šādi: Starpkultūru izglītība ir visaptverošs skolu reformas process un pamata izglītība visiem skolēniem. Tā vērsas pret rasismu, noraida to un citas diskriminācijas formas skolās un sabiedrībā, akceptē un apliecina plurālismu (tai skaitā etnisko, rasu, valodu, reliģisko, ekonomisko un dzimumu plurālismu), ko pārstāv skolēni, viņu tuvējā sabiedrība un skolotāji. Starpkultūru izglītība caurvij skolās izmantotās mācību programmas un mācību stratēģijas, kā arī mijiedarbību starp skolotājiem, skolēniem un vecākiem, un visu skolu koncepciju par mācīšanas un apguves būtību. Tā kā starpkultūru izglītības filozofiskajā pamatā ir kritiskā pedagoģija, kura pievēršas zināšanām, pārdomām un rīcībai (praksei) kā sociālo pārmaiņu bāzei, tad tādējādi tiek sekmēta sociālā taisnīguma demokrātiskā principa īstenošana.”

Starpkultūru izglītības septiņas pamatiezīmes šīs definīcijas izpratnē ir:

1. Starpkultūru izglītība ir *antirasistiska izglītība*.
2. Starpkultūru izglītība ir *pamata izglītība*.
3. Starpkultūru izglītība ir *svarīga visiem skolēniem*.
4. Starpkultūru izglītība ir *visaptveroša*.
5. Starpkultūru izglītība ir *izglītība sociālajam taisnīgumam*.
6. Starpkultūru izglītība ir *process*.
7. Starpkultūru izglītība ir *kritiskā pedagoģija*. (Nieto, 1992, 68.)

Starpkultūru izglītība ir antirasistiska izglītība. Tā vietā, lai raudzītos uz pasauli caur rožainām brillēm, antirasistiska starpkultūru izglītība liek gan skolotājiem, gan skolēniem paskatīties uz to, kas ir noticis un kas notiek, un analizēt arī cēloņsakarības un mijiedarbību starp notikumiem, cilvēkiem un . Rasisms skolās tiek reti pieminēts (*tas ir slikts, neglīts vārds*). Tomēr nav iespējams neietekmēties no rasisma, seksisma, vecāku cilvēku diskriminācijas, antisemitisma, šķiru iedalījuma un etnocentrisma sabiedrībā, kurā pastāv visas šīs parādības. Tādēļ daļa no skolas misijas ir radīt tādu vidi, kur būtu iespējamas sarunas par rasismu un diskrimināciju.

Starpkultūru izglītība ir pamata izglītība. Starpkultūru kompetence ir tikpat nepieciešama dzīvei mūsdienu pasaulē kā lasīšanas, rakstīšanas un rēķināšanas prasmes un prasme strādāt ar datoru. Ir nepieciešams „atvērt” mācību programmu visdažādākajiem skatījumiem un pieredzēm.

Starpkultūru izglītības alternatīva ir *monokultūras* izglītība. Tā atspoguļo tikai vienu realitāti un ir tendencioza par labu dominējošajai grupai. Tieši tādēļ, ka tik daudzu cilvēku viedokļi tiek atstāti ārpusē, monokultūras izglītība labākajā gadījumā ir daļēja izglītība. Tā atņem skolēniem daudzveidību, kas ir mūsu pasaules daļa. (*Nieto*, 1992, 101)

Starpkultūru izglītība ir svarīga *visiem* skolēniem. Līdzīgi kā agrāk, 20. gs. 50. un 60. gados Amerikā un Kanādā, arī Latvijā 20. gs. nogalē starpkultūru izglītību attiecināja uz mazākumtautību skolām. Nesen atzinību ir ieguvusi starpkultūru izglītības plašāka koncepcija, proti, ka visi skolēni tiek *nepareizi izglītoti* tādā ziņā, ka viņi saņem tikai daļēju un tendenciozu izglītību: mācību grāmatās Latvijā pausta etnocentrisks un galvenokārt sieviešu pieredze, traucējot nelatviešu un zēnu pilnvērtīgu socializāciju. Starpkultūru izglītība attiecas uz visiem cilvēkiem, tādēļ tā arī ir paredzēta visiem cilvēkiem, neatkarīgi no viņu tautības, valodas, reliģijas, dzimuma, rases vai sociālā slāņa. Var pat apgalvot, ka skolēniem, kuri pārstāv dominējošo kultūru, starpkultūru izglītība ir vajadzīga vairāk nekā pārējiem, jo tieši viņi visbiežāk tiek nepareizi izglītoti par daudzveidību mūsu sabiedrībā. Starpkultūru izglītība ir visaptveroša. „Tā caurvijas pilnīgi visam: skolas gaisotnei, fiziskajai videi, mācību programmai un attiecībām starp skolotājiem, skolēniem un vietējo sabiedrību. To var saskatīt ikvienā stundā, vadlīnijās skolotājiem, mācību tematikā, sienas avīzē vai vecākiem nosūtītā vēstulē, tā parādās grāmatu un audiovizuālo materiālu iegādes procesā skolas bibliotēkā, starpbrīžos spēlētajās rotaļās un skolas ēdnīcas ēdienkartē. Tādējādi starpkultūru izglītība ir filozofija, pasaules redzējums, nevis vienkārši programma, stunda vai skolotājs”, raksta S. Nīto. (*Nieto*, 1992)

Kā starpkultūru filozofija varētu ietekmēt skolu darba organizāciju? Pirmkārt, tā noteikti pieliktu punktu skolēnu izcelsmes izsekošanai, kas nenovēršami daļai skolēnu piešķir lielākas labvēlības stāvokli salīdzinājumā ar citiem. Tas nozīmē, ka skolas vairāk centīsies nodrošināt, ka skolas darbinieku sastāvs pārstāv nācijas daudzveidību. Starpkultūru izglītības visaptverošais raksturs, iespējams, izpaudīsies arī daudzās un dažādās mācību stratēģijās, lai visu kultūras grupu pārstāvji, gan vīriešu, gan arī sieviešu dzimtes skolēni varētu sev ko iegūt no alternatīvām, ne tikai tradicionālām mācību metodēm. Mācību programma tiks pamatīgi pārstrādāta, ietverot daudzu dažādu tautu un kā vīriešu, tā arī sieviešu pieredzi un viedokļus. Klasēs tiks pārrunātas iepriekš par bīstamām uzskatītās tēmas, un skolēni tiks mudināti kļūt

par kritiskiem domātājiem. Arī mācību grāmatas un citi mācību materiāli atspoguļos plurālistisku redzējumu. Vecāki un vietējās sabiedrības pārstāvji biežāk būs redzami skolās, jo viņi piedāvās unikālu un vērtīgu skatījumu, ko skolas atbalstīs. Skolotājiem, vecākiem un skolēniem būs iespēja strādāt kopā, lai izveidotu motivējošu un kultūras ziņā atbilstošu mācību programmu: tāda ir pētnieces vīzija. (*Nieto, 1992*)

Starpkultūru izglītība ir izglītība sociālajam taisnīgumam. Laba izglītība sasaista teoriju ar pārdomām un rīcību, ko Paulo Freire (*Freire*) definē kā praksi (*praxis*). (*Freire, 1970*) Starpkultūru redzējuma izveidošana nozīmē iemācīties domāt plašāk un ietverošāk, pārdomāt to, ko esam iemācījušies, un realizēt to dzīvē. Starpkultūru izglītība aicina skolēnus un skolotājus likt lietā savas zināšanas, rīkoties. Diskutējot par kādu jautājumu, veidojot avīzi, brīvprātīgi strādājot veco ļaužu aprūpes centrā vai arī sastādot petīciju un pieprasot potenciāli bīstamas atkritumu pārstrādes uzņēmuma slēgšanu, skolēni izjūt kolektīvu un individuālu spēku panākt pārmaiņas. Šādi interpretēta starpkultūru izglītība īsteno mērķus, kurus Latvijā saista ar pilsoniskās izglītības programmu (IZM ISEC, 2003).

Skolēniem bieži tiek liegta iespēja iesaistīties un ietekmēt sociālos procesus. Kaut arī skolēnu sagatavošana aktīvai dzīvei demokrātiskā sabiedrībā ir Djūija filozofijas pamats, un tiek bieži citēta kā svarīgs izglītības mērķis, skolās reti kad tiek nodrošināta reāla iespēja apgūt demokrātiju. (*Dewey, 1996, 27 (1916), pēc Nieto, 1992*) Piemēram, Žiro (*Giroux*) norāda, ka tā sauktās „runas par demokrātiju” ir trivializētas tādā mērā, ka nu jau nozīmē nekritisku patriotismu un obligātus svinīgos solījumus pie karoga. (*Giroux, 1992*) Skolās reti tiek organizētas diskusijas par sociālajām struktūrām un varu. Skolas ir organizācijas, kurām ļoti rūp, lai tiktu saglabāts pašreizējais stāvoklis un netiktu celtas gaismā pretrunas, kas cilvēkiem liek justies neērti sabiedrībā, kurai ir demokrātiski ideāli, bet kurā ne vienmēr ir vērojama demokrātiska realitāte. Par šādām pretrunām varētu uzskatīt nevienlīdzības daudzās izpausmes. Taču no skolām tiek sagaidīts, ka tās mazinās nevienlīdzību. Klasēs būtu ne tikai jāpieļauj diskusijas par sociālo taisnīgumu, bet tās pat jāatbalsta. Šādu diskusiju centrā varētu būt problēmas, kuras smagi skar kulturāli daudzveidīgas kopienas – nabadzība, diskriminācija, kari, valsts budžets – un skolēnu iespējamā rīcība, lai ietekmētu situāciju.

Starpkultūru izglītība ir process. Mācību programma un mācību materiāli pārstāv starpkultūru izglītības *saturu*, taču starpkultūru izglītība vispirms ir *process*. Pirmkārt, tā ir nepārtraukta un dinamiska. Otrkārt, tā ir process, jo saistās ar attiecībām starp cilvēkiem. Jūtīgumam un izpratnei, ko skolotāji velta saviem skolēniem, nereti ir lielāka nozīme nekā faktiem un skaitļiem, ko skolotāji zina par demogrāfiskajām proporcijām, etniskajām grupām. Starpkultūru izglītība ir process, jo pievēršas tādiem nemateriāliem lielumiem kā mācību vide,

skolēnu mācīšanās stili un citi kultūras rādītāji, kas ir būtiski, lai veiksmīgi strādātu ar visiem skolēniem. (Nieto, 1992)

Starpkultūru izglītība ir kritiskā pedagoģija, uzskata Nīto. Starpkultūru mācību programmas galvenais mērķis ir palīdzēt skolēniem attīstīt lēmumu pieņemšanas un sociālās līdzdalības prasmes. (Banks, 1987) Starpkultūru pieeja augstu vērtē daudzveidību un rosina kritisko domāšanu, refleksiju un rīcību, kas pilnvaro skolēnus aktīvai sociālai līdzdalībai. Kritiskās pedagoģijas pamatlicējs Paulo Freire skolotāja darbību interpretē kā audzinošu dialogu, kurā skolēna naivā apziņa tiek virzīta iepretim kritiskai apziņai caur dialogisku darbības veidu, kas ir horizontāls, ne – hierarhisks, īstenots mīlošā darbībā. „Audzināšana ir mīloša darbība, un tādējādi – drosmes pilna darbība. Tā nebaidās aktīvi analizēt realitāti un nevairās diskusiju.” (Freire, 1970, 38)

Kā pasaulē skolas ievieš starpkultūru izglītību? Tipoloģiju piedāvā ASV starpkultūru izglītības pētnieks Dž. Banks. (Banks, 1987, 1993)

„Pedagoģi izmanto vairākas pieejas, lai integrētu kultūras saturu skolas programmā . Šādas pieejas ir: *ieguldījuma pieeja*, kurā saturiskais materiāls par etniskajām un kultūru grupām aprobežojas galvenokārt ar svētkiem un svinībām. Šādu pieeju bieži lieto sākumskolā un pamatskolā. Cita bieži izmantota pieeja kultūras satura integrēšanā ir *pievienošanas pieeja*. Kultūras materiālu, jēdzienus un tēmas pievieno izglītības programmai, nemainot tās pamatstruktūru un mērķus.” Nedz ieguldījuma, nedz arī pievienošanas pieeja neizraisa izmaiņas mācību plāna pamatstruktūrā. Svētki, aktivitātes un saturs tiek iekļauti izglītības programmā, nemainot esošo struktūru. Gadījumos, kad šīs pieejas izmanto, lai izglītības programmā integrētu daudzveidīgu kultūras saturu un interpretācijas, kas saistītas ar etniskajām, dzimuma, vecuma, sociālā statusa grupām, rezultātā visbiežāk atspoguļo valdošās kultūras, nevis šo kultūras kopienu normas un vērtības. *Pārveides pieeja* pašos pamatos atšķiras no pirmajām divām pieejām. Tā maina mācību plāna paradigmu, dodot skolēniem iespēju apspriest jēdzienus, tēmas un problēmas no dažādiem viedokļiem. Galvenais mērķis ir palīdzēt skolēniem saprast jēdzienus, notikumus un cilvēkus no dažādu etnisko grupu un kultūru viedokļa un izprast zināšanas un pieredzi kopumā kā sociālu veidojumu.

Īstenojot šādu pieeju, skolēniem ir iespēja uzzināt par dažādu sociālo grupu pozīcijām sabiedrībā. Skolēni droši var analizēt skolotāja viedokli par notikumiem un situācijām, kā arī paši formulēt un pamatot savus uzskatus. Svarīgi *pārveides pieejas* mērķi ir iemācīt skolēniem kritiski domāt un veidot prasmi formulēt, dokumentēt un pamatot savus secinājumus un vispārinājumus. *Lēmumu pieņemšanas* un *sociālo pārmaiņu pieeja* paplašina pārveidojoša mācību plāna ietvarus, dodot skolēniem iespēju piedalīties projektos un aktivitātēs, kas saistīti ar pilsonisku un sociālu līdzdalību kontekstā tam mācību saturam, kas apgūts mācību procesā.

Starpkultūru izglītība iecietības veicināšanai: inovatīvs saturs un ieviešanas kritēriji

Ja vēlamies, lai jaunie cilvēki būtu iecietīgi pret citādo, viņiem nepieciešama saskarsmes ar citādību pieredze. Tas uzsvērts gan amerikāņu starpkultūru izglītības klasiķa Džeimsa Benka darbos (Banks, 1993, 1995, 1997, 2001), gan nesen starptautiskas izglītības speciālistu darba grupas izstrādātajos integratīvajos pilsoniskās izglītības standartos *Demokrātija un daudzveidība (Democracy and Diversity)* (Banks, et.al., 2005).

Starpkultūru izglītība 21. gadsimtā: globālās apziņas un tolerances audzināšana

ASV Vašingtonas universitātes Daudzkultūru izglītības centrs 2005. gadā izveidoja darba grupu, kuras mērķis bija veidot pilsoniskās izglītības principus, standartus un vadlīnijas, kuri atbilstu globalizācijas laikmeta daudzveidības un vienotības dialektikai un tās izaicinājumiem. Četri principi un desmit idejas, kas iekļaujamas pilsoniskā starpkultūru izglītībā, demonstrē jau iepriekš minēto jomu – starpkultūru izpratnes, sociālo zinību (pilsoniskās izglītības) un ētikas integrāciju. Pēc pētījuma autoru domām, šo saturu adaptējot Latvijas situācijā, iespējams skolēnos attīstīt reizē globālo apziņu un atbildību par planētas nākotni, pilsoniskās kvalitātes, patriotismu un toleranci pret daudzveidību. Īsumā vadlīniju saturs ir šāds: to pamatā ir četri metodiski principi: daudzveidība, vienotība, globālā mijiedarbība un cilvēktiesības. Tos apgūstot, skolēniem jāsaprot daudzveidības un vienotības sarežģītās attiecības gan pasaulē, gan valstī, gan kopienā, jāizprot sociālo procesu globālās savstarpējās saiknes: kā mijiedarbības, kaut vai migrācija, pasaulē ietekmē viņu valsti un viņu skolu. Līdztekus jāgūst priekšstats par ekonomiskajām, kultūrvides un dabas vides pārmaiņām pasaulē, kā arī jāizprot cilvēktiesību kritēriji, it īpaši to aktualitāte daudz kultūru sabiedrībās.

Vadlīniju autori uzsver arī skolēniem nepieciešamo demokrātiskas līdzdarbības pieredzi un zināšanas par demokrātisku institūciju darbību, balstoties uz desmit idejām, saskaņā ar kurām strukturēts apgūstamo zināšanu un pieredzes saturs: demokrātija, daudzveidība, globalizācija, ilgspējīga attīstība; impērija, imperiālisms, vara; neiecietība, diskriminācija un rasisms; migrācija, identitāšu daudzveidība; dažādas perspektīvas; patriotisms un kosmopolītisms.

Īpaši aktuāli Latvijas situācijai, kur vēl izglītības sistēmā vispusīgi netiek aplūkoti daudzveidības jautājumi -bet tas nepieciešams tolerances veicināšanai: nepzīstot atšķirīgo, nav iespējams to pieņemt un cienīt – vadlīniju autori piedāvājuši daudzveidības idejas atklāsmē strādāt ar sekojošiem mainīgajiem: *sociālais slānis, etniskā identitāte, rase, valoda, spējas un*

spēju ierobežojumi, reliģija, seksuālā orientācija, dzimte. Daudzveidība demokrātiskā sabiedrībā šobrīd ir aktuāla, jo noteiktas etniskās, reliģiskās, valodas, seksuālas orientācijas, invaliditātes grupas ir strukturāli vai kultūras ziņā vai nu apveltītas ar īpašām privilēģijām vai arī marginalizētas. Marginalizētās grupas izdara spiedienu kulturālu vai sutukturālu pārmaiņu virzienā, lai nodrošinātu savu līdztiesību – gan konkrētajā valstī, gan starptautiski (Banks, 2004).

Savukārt, aplūkojot neiecietību, diskrimināciju un raisismu, svarīgi radīt skolēnos sapratni ne vien par to tapšanas psiholoģiskajiem nosacījumiem, bet par to izpausmes institucionālajām jeb sistēmiskajām formām, kurās ietvertas noteiktas varas attiecības un izslēgtības prakses (Fredrickson, 2002). Privileģētās grupas, balstoties noteiktās fiziskās vai kultūras izredzētības paradigmās, izmanto savu situāciju, lai ierobežotu un īpaši politisko resursu ziņā apdalītu minoritātes. Šāda veida rasisms ir dziļi sakņots politiskās, ekonomiskās un izglītības struktūrās, kas rada jaunas institucionālas prakses, balstītas rasismā (piemēram, latviešu vecāku neapmierinātība ar to, ka viņu bērni mācās kopā ar nelatviešu izcelsmes skolēniem). Antirasistiska starpkultūru izglītība, kas aplūkota iepriekš tās klasiskajā izpratnē, šajā kontekstā iegūst strukturālus akcentus: mācoties skolēniem un skolotājiem jāatbild uz jautājumiem: Kas veido sabiedrībā atzītas zināšanas? Kā tās tiek veidots? Kuru intereses tiek īstenotas, mācot skolā noteikta veida zināšanas? Kādas vērtības un pasaules uzskati tiek pasniegti kā prioritāri? Kas rada šķietami neitrālus standartus sociālā uzvedībā, kuriem būtu jāseko (piemēram, *lai seksuālās minoritātes dzīvo, bet lai neuzbāžas*)? u.c.

Starpkultūru izglītības ieviešanas kritēriji

Kā noteikt, ka starpkultūru izglītība skolās notiek, nevis *dzīvo* tikai uz papīra – sociālo zinību vai ētikas mācību priekšmetu standartos?

Pirmais kritērijs ir *stratēģisks paziņojums valsts izglītības politikas līmenī*, kā arī pašvaldību *izglītības stratēģiju līmenī*, kurā ietverts starpkultūru izglītības pamatojums, kā arī vadlīnijas, saskaņā ar kurām izglītības profesionāļi un atbalsta darbinieki varētu izstrādāt un ieviest visaptverošu starpkultūru izglītības programmu. Tajā jāatspoguļo augsts kultūras plurālisma vērtējums un atzinums par kultūras daudzveidību kā nenovērtējamu resursu, kas būtu jā saglabā un jāpaplašina. Ieteicams šāda veida dokumentos formulēt starpkultūru izglītības mērķus, piemēram:

1. Sekmēt skolēnu un skolu darbinieku izpratni un cieņu pret dažādu tautību, rasu, kultūru un valodu grupām, kuras ir pārstāvētas skolā, valstī un pasaulē.

2. Palīdzēt skolēniem, jo īpaši jaunākajās klasēs, izveidot pozitīvāku attieksmi pret kultūru daudzveidību, kļiedējot nepareizus priekšstatus, stereotipus un negatīvus viedokļus par sevi un citiem.
3. Apzināt rasisma ietekmi, kā arī citus šķēršļus, kas traucē pieņemt atšķirīgo. (Banks, 1997)

Paziņojumā var ietvert arī sekojošus principus:

1. Etniskā un kultūru daudzveidība jāatzīst un jārespektē indivīda, grupas un sabiedrības līmenī.
2. Etniskā un kultūras daudzveidība kalpo par pamatu sabiedrības bagātināšanai, saliedētībai un izdzīvošanai.
3. Visu etnisko un kultūras grupu pārstāvjiem jānodrošina vienlīdzīgas iespējas. (Banks, 1997)
4. Demokrātiskā sabiedrībā indivīdiem jānodrošina iespēja identificēt sevi ar noteiktu etnisko vai kultūras grupu.

Nākošie kritēriji attiecas uz konkrētu skolu darbu, īstenojot starpkultūru izglītību.

Skolas personāla politika. Skolu darbinieku sastāvam – tai skaitā administratoriem, skolotājiem, tehniskajiem darbiniekiem – jāatspoguļo sabiedrībā pastāvošā rasu un kultūru daudzveidība. Cilvēki, kurus skolēni redz strādājam un mijiedarbojamies skolas vidē, demonstrē pieaugušo attieksmi pret rasu un etnisko daudzveidību. Skolēniem ir jāredz administratori, skolotāji un tehniskie darbinieki no dažādām rasēm un etniskajām grupām, lai viņi noticētu tam, ka mūsu sabiedrība augstu vērtē un respektē cilvēkus, kuri pārstāv atšķirīgas rases, tautības un kultūras. Ja skolēni redzēs, ka lielāko daļu varas amatu skolā ieņem dominējošās rases pārstāvji, viņiem būs grūti izveidot demokrātisku attieksmi pret dažādām rasēm, lai cik daiļrunīgi mēs neizteiktos par rasu vienlīdzību. Skolēnu pašu pieredzei ir daudz lielāks spēks nekā dzirdētajiem vārdiem.

Skolas personāla attieksme pret skolēniem. Praktizējošiem pedagogiem jāpalīdz izveidot pozitīvas gaidas attiecībā uz mazturīgajiem skolēniem un skolēniem no nelatviešu ģimenēm, kā arī labāk izprast šo skolēnu kultūras pieredzi. Mūsdienās aizvien lielāks skolēnu īpatsvars dzīvo nepilnās ģimenēs vai kopā ar vecākiem, kuriem ir īpašas vajadzības, un viņu kultūras pieredze būtiski atšķiras no viņu skolotāju kultūras pieredzes (Graham, 1992; Hodgkinson, 1991). Daudziem skolēniem ir tādas veselības un izglītības vajadzības, kas nereti izvirza grūtu uzdevumu pat visapdāvinātākajiem un aizrautīgākajiem skolotājiem. Tomēr daudzi no šiem skolēniem ir mācīties spējīgi un talantīgi, kaut arī ne vienmēr šīs spējas un talanti ir uzreiz pamanāmi. Skolēnu uzvedība un skolotāju gaidas ir savstarpēji saistītas interaktīvā veidā. Jo labākas sekmes skolotāji sagaida no saviem skolēniem, jo lielāka varbūtība, ka skolēni šādu līmeni sasniegs; jo labākas ir skolēnu sekmes, jo augstākas ir

skolotāju gaidas attiecībā uz šiem skolēniem (Brophy & Good, 1970; Rosenthal & Jacobson, 1968).

Mācību un skolotāju studiju programmas. Mācību programmu saturs būtu jāreformē tādā veidā, lai skolēni varētu apskatīt jēdzienus, notikumus, jautājumus un problēmas atšķirīgu kultūras grupu, tai skaitā etnisko, reliģisko, seksuālo minoritāšu grupu skatījumā (Banks, 1997a). Mācību programmas jāpārskata, padarot dzudzkultūru saturu par transformētās mācību programmas integrētu sastāvdaļu. Starpkultūru mācību programma ne vien palīdz skolēniem apskatīt jautājumus un problēmas no dažādu etnisko grupu skata punktiem un viedokļiem, bet tā arī ir konceptuāla un uz lēmumu pieņemšanu orientēta starppriekšmetu mācību programma. Tā palīdz skolēniem pieņemt lēmumus svarīgos jautājumos un mudina viņus uz efektīvu personisko un pilsonisko rīcību (Banks & Clegg, 1990). Arī topošo pedagogu izglītības programmai ir liela nozīme starpkultūru izglītības veiksmīgai ieviešanai skolās. Būtu nepieciešams veidot saikni starp augstskolām, kuras īsteno skolotāju sagatavošanas programmas un skolām: starpkultūru izglītības principu apguvi varētu izvirzīt par nepieciešamu prasību jaunajiem skolotājiem, kuri pēc augstskolas beigšanas dodas strādāt uz skolām. Tūklāt būtu iepējams valsts līmenī skolu akreditācijas kritērijos iekļaut arī starpkultūru izglītības esamību tajās.

Mācību stratēģijas. Starpkultūru izglītības programma jāievieš ar tādu mācību stratēģiju palīdzību, kuras būtu iesaistošas, interaktīvas, personalizētas un uz sadarbību orientētas. Skolotājam jāuzklausā un jāpieņem dažādu rasu, kultūru un dzimumu skolēnu viedokļi. Starpkultūru materiālu saturs ir emocionāls, personisks, konfliktus ietverošs un interaktīvs. Tādēļ ir būtiski svarīgi, lai skolēniem tiktu dotas plašas iespējas izpaust savas izjūtas un emocijas, mijiedarboties ar saviem vienaudžiem un klasesbiedriem un izteikt savu sašutumu vai lepnumu diskusijās par daudz kultūru jautājumiem.

Mācību materiāli. Jāizstrādā un jāīsteno mācību materiālu atlases politika, izvēloties tādus materiālus, kuri raksturo dažādu kultūru un etnisko grupu vēsturisko un mūsdienu pieredzi, atspoguļojot jautājumus, problēmas un koncepcijas šo grupu skatījumā. Saturam par kultūras un etniskajām grupām jāklūst par mācību grāmatas vai uzskates līdzekļu integrētu sastāvdaļu nevis piedēkli vai pielikumu. Visiem skolēniem būtu jāspēj klasē aplūkotajā materiālā atrast ar savu kultūru un dzīves stilu saistītu informāciju, lai viņi varētu sevi identificēt ar aprakstītajiem apstākļiem un personāžiem. (Golubeva, 2005)

Vecāku iesaistīšana. Ņemot vērā milzum daudzās problēmas, ar kurām mūsdienās saskaras skolas, ir maz ticams, ka skola var realizēt savu galveno sūtību – palīdzēt skolēniem apgūt akadēmiskās prasmes un kļūt par efektīviem pilsoņiem demokrātiskā sabiedrībā – bez vecāku un visas sabiedrības atbalsta. Skolām būtu jāizstrādā un jāīsteno vecāku iesaistīšanas

programma, kas būtu atbilstoša ģimenēs, vecākos un sabiedrībā notikušajām izmaiņām (C.A.M. Banks, 1997; Graham, 1992; Hodgkinson, 1991) un kultūru mazākumgrupas pārstāvoši skolēnu vecāki tiktu uzverti kā mācību resurss, nevis kā traucēklis.

Pārraudzība – kā kritēriji tiek īstenoti? Efektīvā pārraudzības sistēmā varētu ietvert (1) stundu vērošanu, lai noteiktu, cik lielā mērā skolotāju izmantotais satura materiāls un stratēģijas atbilst skolēnu kultūras iezīmēm, (2) skolēnu mācību sasniegumu analīzi atbilstoši skolēnu etniskajai un sociālajai izcelsmei, un (3) no skolām izslēgto, skolas pametušo un par apdāvinātiem atzīto mazākuma grupu skolēnu īpatsvara analīzi.

Kā valsts līmenī īsteno starpkultūru izglītību? Lielbritānijas un Nīderlandes piemēri

Lielbritānija

Lielbritānijā valsts izglītības politiku raksturo daudz kultūru paradigma. Liels uzsvars tiek likts uz pretdiskriminācijas pasākumiem un cita veida pasākumiem, lai veicinātu dažādību skolu sistēmā, kurus lielākoties veic pašas skolas, bet uz to rosina vietējās izglītības pārvaldes. Piemēram, brošūru izplatīšana, kas sniedz informāciju par mācību programmām dažādās valodās, informācija par etnisko minoritāšu tiesībām, etniskajai grupai raksturīgu virtuvi un reliģijas noteiktu diētu, kuru skolas pašas bieži vien apņemas nodrošināt. Mācību programmā vērojami pretrasisma izglītības elementi, akcentējot cieņu pret kultūru dažādību praksē un nosodot situācijas, kad skolēns izrāda rasistisku attieksmi klasē. Skolotājam ir jābūt gatavam izskaidrot un konstruktīvi risināt šādus un līdzīgus konfliktus.

Nīderlande

Starpkultūru izglītība atbilst holandiešu politikai nacionālo minoritāšu jautājumā un paredz, ka izglītības mērķim ir jābūt vienlīdzīgu izglītības iespēju nodrošināšanai, kā arī kultūru līdztiesībai (Fase, 1993, Eldering, 1996). Skolas atbilstoši citur dzimušo bērnu procentam saņem papildus finansējumu, lai īstenotu šos mērķus. Pašvaldības izmanto subsīdijas, lai organizētu stundas bērna izcelsmes zemes valodā un ņemot vērā tā kultūru, skolas tiek aicinātas attīstīt starpkultūru izglītības pieejas, taču nesaņem papildus finansējumu. Saskaņā ar 1985. gada Pamatizglītības likumu visām pamatskolām ir jānodrošina starpkultūru izglītība visiem skolēniem, neatkarīgi no tā, vai skolā mācās minoritāšu bērni vai nē. Turklāt izglītības sistēmas vadība un izglītības iestādes panāca vienošanos, ka starpkultūru izglītībai nav jābūt atsevišķam priekšmetam, bet gan integrētai

visā mācību programmā. Izglītībai jāietekmē arī skolas politika, personāls un skolas valdes etniskā struktūra. Tās galvenais mērķis ir nodrošināt, ka skolēni iegūst zināšanas viens par otra kultūru, iemācās dzīvot kopā saskaņā un atbrīvojas no aizspriedumiem, diskriminācijas un rasisma (Fase, 1993, Eldering, 1996). Tomēr pastāv diezgan liela plaisa starp politiku, ideoloģisko diskursu un reālo ikdienas skolas praksi. Saskaņā ar Pamatskolas izglītības Izvērtēšanas komisijas ziņojumu 1994.gadā, izrādījās, ka tikai 20% skolu savā programmā ir integrējušas starpkultūru izglītību. Turklāt starpkultūru izglītība vairāk bija atkarīga no atsevišķu skolotāju iniciatīvas nekā no labi pārdomātas skolas politikas (Eldering, 1996). Valdība saprata, ka daudzas skolas, it īpaši “balto” skolas, nepildīja juridiskās saistības organizēt starpkultūru izglītības ieviešanu skolā, tā 1994.gadā izveidoja Komiteju (Projectgroep Intercultureel Onderwijs), lai sekmētu starpkultūru izglītības ieviešanu. Komitejas uzdevums bija atrast jaunas metodes, kā integrēt starpkultūru izglītību vispārējās izglītības politikā un skolas ikdienas darba metodēs. Viens no Komitejas pamata projektiem (Intercultureel leren in de klas) bija atrast un attīstīt jaunas idejas starpkultūru izglītības ieviešanai dažādos izglītības sektoros. Akcents tika likts gan uz ikdienas mācību procesu, gan uz skolēnu un skolotāju attiecībām, kā arī uz pašiem skolēniem (Ledoux & Leeman, 2001). Šķiet, ka šim projektam ir sasniegumi, tomēr tā ietekme izglītībā vēl jāizvērtē.

Ir izdotas diezgan daudzas grāmatas holandiešu valodā par visiem starpkultūru izglītības aspektiem: izglītošanu, konsultēšanu un vadīšanu, nemaz neskaitot milzum daudzās publikācijas par daudz kultūru sabiedrību. Dažas no tām ir teorētiski darbi, citas ar praktisku ievirzi, vēl citas aptver konkrētu jomu, piemēram, literatūras mācīšanu starpkultūru perspektīvā. (Gutmann, Tompson, 2002).

Pedagoģisko augstskolu studiju programmās ir trīs komponenti, kuros skaidri formulēta starpkultūru izglītība:

- pirmajā studiju gadā tematiskā nedēļa par starpkultūru izglītību;
- obligāts starpkultūru izglītības modulis trešajā studiju gadā;
- izvēles starpkultūru izglītības modulis un holandiešu valoda kā otrā valoda ceturtajā gadā.

Konkrēti programmas merķi tiek formulēti, piemēram, šādi:

- Students/Studente var izskaidrot savu darbību noteicošās normas un vērtības, viņš/viņa spēj sasaistīt pedagoģiskās un didaktiskās vīzijas ar praktisko pieredzi.
- Students/Studente ir sagatavojies un spēj pastāvīgi reflektēt par savu attieksmi, viedokļiem un mācību darbību, kā arī attīstības jautājumiem. Ar pašvērtējuma palīdzību students/studente spēj saskaņot savu pedagoģisko un didaktisko darbību.

- Students/Studente ir sagatavojies un spēj savā pedagoģiskajā darbībā ņemt vērā sociālos, kultūras un ideoloģiskos notikumus.
- Students/studente izprot kultūras un sociālās atšķirības starp bērniem, spēj tās ņemt vērā un izmantot pozitīvi.
- Students iepazīstas ar citu kultūru un starpkultūru izglītības dažādajiem attieksmju un zināšanu aspektiem. Tā students var veicināt atvērtas attieksmes veidošanos citos un sekmēt citām grupām un/vai kultūrām piederošu cilvēku ieguldījumu kultūrā.
- Studentam ir atbilstošas pedagoģiskās īpašības, lai sazinātos un uzturētu sarunas starpkultūru situācijās.
- Students zina starpkultūru izglītības programmu un tās principus. Students spēj definēt personisko pozīciju šajos jautājumos.
- Students ir iepazinies ar dažādām skolas kultūrām.
- Students zina par dažādajām starpkultūru menedžmenta projekta fāzēm.

Cits variants:

- Students izprot sabiedrību raksturojošās pazīmes; viņš/viņa aktīvi darbojas un pastāvīgi pilnveido savas zināšanas par sociālajiem notikumiem.
- Viņš/Viņa zina normas un vērtības, kas ir nozīmīgas ikdienas darbam un apzinās savus aizspriedumus.
- Viņš/Viņa zina par dažādu ideoloģiju esamību un spēj pamatot savu izvēli, balstoties uz kritiskās refleksijas procesu.
- Viņš/Viņa izprot sociālās un kultūras atšķirības starp bērniem un var izmantot šīs atšķirības, lai sekmētu solidaritāti un sadarbību.
- Viņš/Viņa zina, kā pielāgot mācību programmu un metodes atbilstoši savu skolēnu vajadzībām.
- Viņš/Viņa saprot un izjūt atbildību par skolēniem ar īpašām mācību vajadzībām. (Gutmann, Tompson, 2002)

Starpkultūru izglītība klasē: skolotāja faktors

Arī vislieliskāk izveidotā starpkultūru izglītības programma „boksēs”, ja to īstenos aizspriedumains un no dzīves noguris skolotājs.

Starpkultūru didaktiskais modelis ir piemērts skolotājam situācijā, kad viņš strādā daudz kultūru vidē ar nule izklāstīto starpkultūru tematiku. Galvenie skolotāja uzdevumi šajā mijattiecību modelī ir neļaut attīstīties bērnu etnocentrismam un palīdzēt bērniem iemācīties, kā apzināties jūtas un apgūt informāciju, kā, risinot problēmas, apsvērt dažādas iespējas un alternatīvus variantus, kā analizēt savas un citu vērtības un uzskatus. Skolotājam jāpazīst skolēna kultūra un saudzīgi jāvirza sava pedagoģiskā darbība šīs kultūras attīstības, ne nomākšanas vai aizstāšanas ar savējo virzienā. (*Shapiro and Biber, 1972, pēc Kendall, 1996*). Postmodernā diskursa starpkultūru izglītībā (Nieto, 1992, 1996) ietvaros starpkultūru didaktiskais modelis orientējas uz četrām vadlīnijām, kuras skolotājam jāīsteno klasē:

- kultūru atšķirību un kopību līdzsvarots skatījums;
- kultūras apziņas attīstīšana – pārlicība par savu kultūru un tai raksturīgo dzīves stilu (gan skolotājam, gan skolēniem);
- izpratne par kultūras minoritāšu nevēlēšanos vienmēr pieņemt un akceptēt majoritātes viedokļus un leģitimētos sociālās kontroles līdzekļus (likumdošana, normas, vērtības);
- izpratne par cilvēku lepnumu par piederību vienai vai otrai kultūrai (*Roth, 1999, 2*).

Dzīve 21. gadsimta sākumā apliecina, ka cilvēki visā pasaulē nebūt vienprātīgi nepieņem Rietumu kultūras vērtības (ticību progresam, tehnoloģijām, komfortam, indivīda brīvību u.c.). (*Roth, 1999, 3*) Cilvēki tiecas atgriezties pie savām kultūras saknēm – Tuvajos austrumos, Āzijā, Āfrikā, Latīņamerikā. Balkānos, Āfrikā, Tuvajos austrumos šīs tendences izraisījušas nozīmīgus militārus konfliktus, kuru pamatā ir cilvēku vēlme norobežoties no Rietumu vērtībām, kultivēt, piemēram, islāma kultūras ideālus. Kā un vai iespējams šos konfliktus ilgākā laika posmā noregulēt? Iespējams, ka starpkultūru didaktika spēj dot zināmu ieguldījumu, uz jautājumu – kuram jāamāca un kuram jāamācās – Austrumu vai Rietumu cilvēkam, vai abiem, atbildot – abiem jābūt gan skolotājiem, gan skolēniem. Izglītības un audzināšanas globālie mērķi vienmēr ir bijuši – uzlabot pasauli. Bet skatījumam par uzlaboto pasauli jātop skolotāju un skolēnu kultūru dialogā, komunikācijā. Būdami izglītības sistēmas locekļi, skolotāji ar savu darbu un personīgo piemēru var veicināt šos procesus.

- Skolotāji kalpo par modeli skolēniem; viņiem jāizrāda cieņa un rūpes par visiem cilvēkiem.
- Skolotāji piedāvā praktiskus vingrinājumus un savu pieredzi, dodot iespēju skolēniem attīstīt savas vērtības.
- Skolotāji mudina bērnus pētīt, paust iniciatīvu, uzdot jautājums, risināt tos un būt aktīviem, nevis pasīviem zināšanu apguvējiem.
- Skolotāji ir aktīvi skolēnu mācīšanās procesa veicinātāji.

- Skolotāji gan apzināti, gan neapzināti nodod skolēniem savas vērtības un attieksmes, tāpēc ir būtiski, lai skolotāji skaidri tās apzinātos. (pēc *Kendall*, 1996)

Starpkultūru didaktiskā modeļa īstenošanu jāsāk, palīdzot skolotājiem noskaidrot savas attieksmes un aizspriedumus un pētot, kā šīs attieksmes ietekmē viņu darbu, un otrkārt, palīdzēt skolotājiem gūt prasmes strādāt atvērtā dialogā ar skolēniem to sociālkultūras pieredžu dažādībā. Skolēniem ir tiesības izjust, ka pret viņu individuālajām atšķirībām izturas ar cieņu un tās ņem vērā. Skolotājam jāuzklausa un jāpieņem dažādu kultūru: sociālās izcelsmes, spēju veida, etnicitātes un dzimumu skolēnu viedokļi. Starpkultūru perspektīvu nesošu materiālu saturs ir emocionāls, personisks, konfliktus ietverošs un interaktīvs. Tādēļ ir svarīgi, lai skolēniem tiktu dotas plašas iespējas izpaust savas izjūtas un emocijas, mijiedarboties ar saviem vienaudžiem un klasesbiedriem, un izteikt savu sašutumu vai lepnumu diskusijās piemēram, par starpkultūru saskarsmes jautājumiem.

Svarīga loma, reizēm tikpat svarīga kā skolotāja darbībai, ir skolotāja piedāvātajiem mācību materiāliem skolēniem – mācību grāmatas, darba burtnīcas, audio -, video -, elektroniskie materiāli, uzskates līdzekļi. Skolotājiem īpaši būtu jākoncentrējas uz savas skolas/klases atšķirīgo kultūru iepazīšanu – pastāvīgi veikt novērojumus un pētījumus, un izvērtēt arī savu reakciju uz piedzīvoto un novēroto.

ASV pētnieks N. Hanvejs 20. gs. 70 gados ir izstrādājis ērtu teorētisku modeli, kurš demonstrē ceļu uz šādu darbību. Te nepieciešama skolēnu un arī pašu skolotāju, kuri strādā pastāvīgā mijiedarbībā ar skolēniem, sociālkultūras pieredzes apzināšanās un tās pašvērtības sekmēšanai, kā arī cieņai pret citām kultūrām. Tikai iepazīstot sevi, mīlot un cienot dzimto kultūru sevī, cilvēki to neizjūt kā apdraudētu un uz augstas kultūras pašapziņas pamata var pieņemt citu kultūru nesēju sociālkultūras pieredzes un bagātināties no tām. Šim mērķim ir divi pieņēmumi:

- Cilvēkiem jāizprot savs pasaules uzskats.
- Cilvēki spēj samazināt savu etnocentrismu.

Skolotāja pedagoģiskās darbības nosacījumus, īstenojot starpkultūru didaktisko modeli, var apkopot, minot pētnieka Pinderhjudžisa (*Pinderhughes*) izvirzītās prasības:

- spēju cienīt un novērtēt visu skolēnu, viņu vecāku, savu kolēģu vērtības, uzskatus un paradumus, ieskaitot tos, kas ir atšķirīgi no skolotāja personīgajiem. Šos cilvēkus jāuztver no viņu kultūras perspektīvas, nevis no sava skatu punkta;
- spēja justies ērti, kad nākas saskarties ar kultūratšķirībām, izvairīties no *raižpilnas* uzvedības vai paš aizsardzības kā atbildes reakcijas uz atšķirību;

- spēja mainīt nepamatotus uzskatus, pieņēmumus un stereotipus;
- spēja domāt elastīgi, un atzīt, ka skolotāja profesionālais domāšanas un uzvedības veids nav vienīgais veids, kā domāt un uzvesties;
- gatavība iegūt pamatzināšanas par kultūras grupu, kurai pieder skolēni, vecāki, kolēģi. (citēts pēc *Kirst - Ashman, Hull, 1993*)

Indiešu pedagoģijas pētnieks, profesors M. Massoudi (*Massoudi, 2002*) akcentē *četrās pazīmes*, kas raksturo starpkultūru izglītībai sagatavotu skolotāju. *Pirmais nosacījums*, ka skolotājam pašam ir jābūt tām rakstura īpašībām, kuras viņš vēlas ieaudzināt savos skolēnos. Tas nozīmē, ka citi ir atzinuši, ka viņam ir spējas vai potenciāls kļūt par skolotāju. Skolotājam ar savu domāšanas un dzīves veidu ir jāpierāda, ka viņam piemīt *ideāla skolēna īpašības*. Viņam/viņai jāizrāda *pateicība* saviem skolotājiem. Skolotājam ir spēcīgi izteiktas un patiesas alkas pēc zināšanām (*ideāla skolēna trešā pazīme*), skolotājam ir jābūt arī spēcīgi izteiktām alkām nodot citiem tālāk to, kas pašam ir mācīts. Tomēr šīm spēcīgajām alkām nav jāklūst par skolotāja dzenuli. (*Massoudi, 2002*)

Otrais nosacījums ir tas, ka skolotājam jāspēj (vai viņam jābūt ticībai) saskatīt savā skolēnā potenciālu un jāspēj atraisīt šo potenciālu, vai arī jāpalīdz skolēnam realizēt savu potenciālu. Skolotājs tic skolēna spējai mācīties. Īsts skolotājs nav tas, kurš apgalvo, ka viņš var izmainīt skolēnu. Rasels (*Russell, 1977, 205*) raksta: „Neviens cilvēks nav piemērots kļūt par skolotāju un mācīt, ja vien viņš neizjūt skolēnu kā veselumu, ar savām tiesībām un savu personību, un neuzskata to par veselumu – vērtīgu cilvēku un valsts pilsoni. Cieņa pret personību ir gudrības sākums jebkura sociālā jautājuma risināšanai, un pirmām kārtām izglītībā”.

Tas nozīmē, ka skolotājam jāspēj mācīt atbilstoši skolēnu spējām. Dažas metodes vai paņēmieni vieniem skolēniem būs vairāk piemēroti (vai efektīvi) nekā citiem. Tāpēc tam, kurš no malas skatās uz skolotāja – skolēnu attiecībām, varētu šķist, ka skolotājs izturas diskriminējoši pret dažiem skolēniem un izrāda savu labvēlību citiem skolēniem. Tomēr īsts skolotājs zina (vai viņam vajadzētu zināt) sava skolēna izpratnes līmeni un atbilstoši tam var izmantot vislabākos paņēmienus, lai liktu skolēnam saprast priekšmeta būtību.

Trešais nosacījums vēsta, ka skolotājam jārosina skolēnu attīstīt spēju domāt patstāvīgi un kļūt patstāvīgam. Patstāvīgam tajā izpratnē, ka skolēns iemācās mācīties, novērot, apšaubīt un uzdot jautājumus, darboties un dzīvot, balstoties uz to, ko viņam iemācīja skolotājs.

Pateicoties skolotāja *klātbūtnei*, skolēns iemācās būt iejūtīgs un just līdzīgi citiem. Saskaņā ar Massoudi viedokli, labs skolotājs veicina skolēnu atbildību par viņu domāšanu un

jūtu dzīvi. Lai to apliecinātu, viņš citē budisma domātāju Govindu. (*Govinda*, 1989, 120, pēc *Massoudi*, 2002):

Mēs dodamies pie skolotāja, lai saskartos ar izaicinājumu un vingrinātu savu atbildības izjūtu, nevis lai atbrīvotos no savām domām un jūtām, un lai iemācītos tās pakļaut vērigajai un nopietnajai pārbaudei, ko uzliek skolotāja vārdi. Patiess skolotājs nevēlas uzspiest vienādību domām un jūtām. Viņš vēlas atmodināt personisko atzinību un pieredzi nevis mācīt, bet iedvesmot. Tāpat viņš vēlas atbrīvot cilvēku no pieķeršanās uzskatiem, aizspriedumiem un dogmām – un tas bieži vien ir sāpīgs process.

Ceturtais nosacījums – ja skolotājs pieņem skolēnu, tad tā ir uzticēšanās mūža garumā. Tas nozīmē, ka no skolotāja puses ir jāpastāv bezierunu mīlestībai pret skolēniem. Šī rūpju par skolēniem pilnā attieksme galvenokārt parādās caur darbiem, nevis vārdiem. Skolotājs ir norūpējies ne tikai par savu skolēnu izglītību, bet arī par viņu dzīvi kopumā. (*Massoudi*, 2002)

Izmantojot iepriekš citētos un analizētos avotus, pedagoģijas pētniece L. Ose savā promocijas darbā *Skolotāju pedagoģiskās darbības salīdzinoša analīze latviešu un mazākumtautību skolu klasēs* (nepublicēts promocijas darbs, 2005) ir izvirzījusi sekojošus skolotāja darbības kritērijus, kuri starpkultūru situācijā klasē veicina toleranci un kultūru mācīšanos.

1. Skolotāja darbībai nepieciešami jābūt komunikāciju veicinošai.

Nepieciešams nosacījums – labvēlīgas vides veidošana pedagoģiskajā procesā, sekmējot skolēnu pašizpaušmi un ceļu uz sapratni ar skolotāju un citiem skolēniem. Skolotājs atsakās no varas monopola un uz līdzvērtības pamatiem, kā komunikācijas partneris veido attiecības ar skolēniem. Skolēni tiek mudināti domāt, par pamatu ņemot savu līdzšinējo pieredzi. (*Glaserfeld*, 1992, *Medina*, 2003)

2. Skolotāja darbība ir vērsta uz skolēnu tolerances pret kultūru daudzveidību veicināšanu.

Skolotājs veido gan homogēnas, gan heterogēnas grupas dažādu sociālkultūras pieredžu (dzimumu, etniskās piederības, sociālo slāņu) savstarpējas iepazīšanas un savstarpējas mācīšanās nolūkos. Skolotājiem būtu jāņem vērā un jāizmanto bērnu domāšanas elastība un jāiepazīstina viņus ar domu, ka „lietas nosaukt un darbus paveikt iespējams dažādi”. Skolotājiem, veicinot skolēnu savstarpējo toleranci, jācenšas integrēt klases sociālajā dzīvē bērnus, kuri ir lingvistiski izolēti.

3. Skolotājs *deleģē atbildību* skolēniem – tā izpaužas varas dalījums jeb skolotāja dalīšanās varā ar skolēniem. Skolotājs nodrošina skolēnam *izvēles brīvību* – vecumposmam piemērota mācību satura, metožu izvēli saskaņā ar skolēna individuālo attīstību. Mācību procesu organizējot kā atbildīgu attieksmi pret savu pieredzi, tādējādi īstenojot apzinātu un elastīgu atbildību dalījumu mācību procesā starp sevi un skolēnu. Skolotāja un skolēna autoritāte savstarpējās attiecībās balstās racionālos komponentos: cieņā pret cilvēku, savstarpējā spēju atzīšanā. Skolēniem tiek dota iespēja klasē organizēt demokrātiskas un savstarpēji bagātinošas attiecības un pašiem būt atbildīgiem par šādu attiecību veidošanu. Tiek respektēta skolēna motivācija un viņa iesaiste viņam pašam nozīmīgā un jēgpilnā mācību procesā. Iniciatīva, paškontrolē, pašvērtējums – šie jēdzieni pauž cieņu pret indivīda autonomiju.

4. Skolotāja lietotajā leksikā nav sociālkulturālu aizspriedumu pret kultūru daudzveidību (kā *gudrie un dumjie bērni, no tevis jau neko nevar gaidīt, tavs tēvs bija tāds pats... trako kā čigāns* u.tml.).

Valoda, teksti un kultūra iekļauj viena otru pastāvīgā savstarpējā mijiedarbībā. Katrs komunikācijas akts ir notikums kultūrā. Komunikācijas struktūras, procesi un saturs ir kultūras determinēti. Dominējošā skolas kultūra mūsu valstī ir vārdos un formālajos priekšrakstos, ieskaitot izglītības dokumentus, orientēta uz personu, turpretim slēptās mācību

programmas komponentu ietvaros (ķermeņa valoda, kas pauž autoritāru attieksmi, negatīvu skolēna vērtējumu, komunikācijā ar skolēniem, neapzināta stereotipu kultivēšana kā ierobežotā koda iespraukšanās oficiālajā_izvērstajā, savas izredzētības paušana, augstprātība u.c.) ir vērojama izteikta pozicionāla kontrole (B. Bernšteina terminoloģijā). Starpkultūru izglītības teorētiķes, īpaši B. Fenimore un S. Nīto, ir uzsvērušas, ka autentiska starpkultūru mācīšanās iespējama vien atbrīvojošas valodas ietvaros; tai pat laikā abas šādas valodas izpausmes skolā min kā vēl neatrisinātu problēmu. (*Fennimore, 2000, Nieto, 1996*)

5.Skolotājs pedagoģiskās darbības īstenošanā iesaista savu sociālkultūras pieredzi, to iepriekš refleksiīvi izvērtējot un sistēmiski konstruējot fragmentus, kuri būtu iesaistāmi procesā un komunicējami skolēniem, kā arī iedrošina skolēnus paust savas pieredzes faktus – dalīties pieredzē.

Svarīgi, lai skolotājs savas pieredzes fragmentus pieskaņo skolēnu iepazītajai – viņu sociālkultūras pieredzes situācijām. (*Sheller, 1981*) Rezultātā skolotājs savu darbību virza no savas pieredzes iepretim skolēna pieredzei, bet par izejas punktu ņem skolēna pieredzi. Tas nav vien personisks skolotāja un konkrēta skolēna pieredžu dialogs, bet arī skolēnu savstarpēji pieredžu dialogi. (*Ose, 2005*)

Pētījuma pirmās daļas pielikumā kā ilustrācijas skolotāja darbībai starpkultūru situācijā, kas vērsta uz tolerances attīstību un veicināšanu skolēnos, piedāvājam amerikāņu pedagogu Patrīcijas Ramsejas un Frānsisas Kendelas metodiskos materiālus. (skatīt pielikumu nr.1). Tajos izmantota jaunākajos globālajos pilsoniskās izglītības standartos (*Banks, et.al. 2005*) iestrādātā sociālkonstruktīvistiskā pieeja zināšanu veidošanai: skolēni, arī paši jaunākie, nevis pieņem noteiktas vērtības, to starpā toleranci, bet to apgūst lēmumu pieņemšanā un darbībā. Pieredze – gan kolektīvajā, gan individuālajā līmenī - ir būtiskākais faktors tolerances veicināšanā, uzskata gan abas pielikumā citētās pētnieces, gan pētījuma autori.

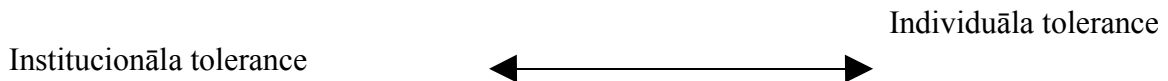
4.Ko darīt, lai veicinātu toleranci?

Apkopojot iepriekš veikto izpēti, pētījuma autori piedāvā secinājumus un uzdevumus, kuri tolerances veicināšanas nolūkā būtu veicami gan politikas, gan sabiedriskās domas veidotājiem, gan arī ieviešami un veicināmi sociālajās attiecībās: darba vietās, izglītības iestādēs.

Tolerances veicināšana ir divvirzienu plūsma: to nav iespējams īstenot *no augšas*, ja tā netiek individuāli izkopta ģimenēs un skolās, darba vietās: personības socializācijā. Tāpat ar

individuāli izkoptu toleranci nepietiek, lai sagrautu institucionālu neiecietību vai institucionālu rasismu. Rezumējot – toletances veicināšanai jānotiek vienlaicīgi un sistēmiski gan indivīda, gan politiskajā līmenī.

1. attēls

Pretdiskriminācijas likumdošana un tās ieviešana ir saistīta ar institucionālās tolerances formēšanu, savukārt pozitīvā programma, kas īstenojama informēšanā/izglītošanā par daudzveidību/toleranci kā vērtību, attiecas uz individuālās tolerances izkopšanu.

4.1. Secinājumi un uzdevumi.

Tolerances veicināšanas politiskais ietvars

1. Horizontālas valsts programmas *Daudzkultūru Latvija*, kuras centrā - kultūras minoritātes, to cilvēktiesības un sociālās vajadzības; apakšprogrammas: katrai minoritātei sava, tās vajadzību pētījumā balstīta, mērķtiecīgi īstenot politiskus pasākumus, izmantojot sekojošus instrumentus un darbības formas:

2. tabula

Instrumenti	Darbības formas
Normatīvu aktu izveide un grozījumi esošajos	<ol style="list-style-type: none"> 1. Pilnveidot Latvijas likumdošanu, lai nodrošinātu visu veidu diskriminācijas izskaušanu un nacionālajā likumdošanā iestrādātu visas ES direktīvu prasības šajā jomā; 2. Nodrošināt ĪUMSILS efektīvu sadarbību ar Iekšlietu ministriju un Izglītības ministriju šajos jautājumos.

Sabiedrības izglītošana

1. Ieviest sociālo zinātņu zinātnisko pētījumu programmas par iecietības ieaudzinašanu, cilvēktiesībām un nevardarbīgu rīcību.
2. Izglītojoši pasākumi, kas sniedz jaunas zināšanas par iecietību, neiecietību un diskrimināciju pret dažādām sociāla riska grupām. (kursi, vasaras skolas utt.)
3. Cilvēktiesību, cilvēku daudzveidības, starpkultūru izglītības pasniedzēju un multiplikatoru kursu izveidošana;
4. Semināri un ekspertu diskusijas mācību līdzekļu autoriem par iecietību.
5. Humanitāro priekšmetu pasniedzēju un vēstures un sociālo zinību skolotāju tālākizglītība pretdiskriminācijas un iecietības veicināšanas kompleksā programmā;
6. Metodiski materiāli civilzinību skolotājiem, kas ietver informāciju no Latvijas plašsaziņas līdzekļiem par iecietību un kultūru daudzveidību, stimulējot skolēnu un skolotāju diskusijas par iecietību Latvijā.
7. Vidējās izglītības sociālo un humanitāro mācību priekšmetu standartos un programmās papildināt mācību kursu saturu ar detalizētu informāciju par etnisko kultūru un reliģiju daudzveidību Latvijā.

<p>Sabiedrības informēšana</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Latvijas un Eiropas Savienības dalībvalstu un Eiropas Savienības institūciju pozitīvas pieredzes neiecietības izskaušanas jomā publiskošana (informatīvo materiālu sagatavošana un izplatīšana, zinātniski praktiskas konferences, semināri, ekspertu diskusijas, izstādes utt.); 2. Informēt sabiedrību par neiecietības izskaušanas praksi Iecietības dienas un Nedēļas pret rasismu ietvaros; 3. Regulāri semināri un darba grupas Latvijas plašsaziņas līdzekļu darbiniekiem, meklējot risinājumus etnisko un citu stereotipu, neiecietības un diskriminācijas izskaušanai Latvijas mediju saturā, stimulējot diskusiju par Latvijas mediju paškontroli kā neiecietības un diskriminācijas apkarošanas efektīvu līdzekli vārda brīvības apstākļos.
<p>Sabiedrības līdzdalība</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. ĪUMSILS un IZM izstrādā un īsteno projektus, kas paredz plašas sabiedrības iesaistīšanos neiecietības izskaušanā un iecietības veicināšanā (festivāli, akcijas); 2. SIF veido institucionālā atbalsta grantu shēmu NVO, kas savos mērķos ir paredzējušas un praksē apliecinājušas darbību iecietības veicināšanā. 3. Valsts un NVO sadarbībā tiek iedibināta Iecietības balva organizācijai vai aģentūrai, kas devusi taustāmu ieguldījumu šajā jomā. 4. Sabiedrisko organizāciju forums par iecietības stiprināšanu un neiecietības izskaušanu sabiedrībā (sabiedrisko organizāciju koalīcijas izveide, pieredzes apmaiņa, sadarbības projektu izstrāde).

Neiecietības mazināšanas novērtēšana un uzraudzība (monitorings)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Latvijas nacionāla mēroga latviešu un krievu valodas plašsaziņas līdzekļu uzraudzība, lai noteiktu neiecietības izpausmes un līmeni plašsaziņas līdzekļu saturā. 2. Monitoringa institūcijas izveide valsts, mediju un NVO sektora sadarbībā, lai nodrošinātu idejas ilgtspēju.
---	---

Konkrēti ieteikumi politikas un sabiedriskās domas veidotājiem

1. Politikas veidotājiem un valsts institūcijām

- Reaģēt uz verbālās un fiziskās neiecietības izpausmēm sabiedrībā, paužot savu attieksmi (lomas modeļa funkcija) ;
- Nediskreditēt sevi un pārstāvēto institūciju ar naida retoriku vai piedalīšanos labējo un kreiso ekstrēmistu aktivitātēs;
- Rast finansējumu sabiedriskās domas aptauju regulārai veikšanai un kvalitatīviem auditoriju pētījumiem. Pasūtīt sabiedriskajām raidorganizācijām programmas un filmas, kurās aplūkoti neiecietības/ieciētības jautājumi un dokumentēta vai mākslas valodā reprezentēta Latvijā eksistējošā daudzveidība pagātnē un tagadnē.
- Veicināt (konkursi, stipendijas un prēmijas) mācību grāmatu, brošūru, filmu, rakstu ciklu presē rašanos, kuri veicina toleranci un daudzveidības pieņemšanu sabiedrībā;
- Politiskajām partijām: ņemot vērā, ka liela sabiedrības daļa ir grūtā ekonomiskā situācija, ka sabiedriskās domas aptaujās konstatēta varas un sabiedrības atsvešināšanās ir faktori, kas var veicināt neapmierinātību, ciniskumu un neiecietību pret svešo, konkurentu, partiju programmatiskajos dokumentos nekonstruēt un nenostiprināt vēlētāju etnisko dalījumu, pretnostatījumu. (Kruks, Šulmane, 2005)

2. Plašsaziņas līdzekļiem

- Paplašināt tematu loku, rakstīt par visu sabiedrības grupu un minoritāšu (ne tikai savas mērķauditorijas) sociāli ekonomiskajām problēmām.
- Nereducēt minoritāšu dzīvi tikai uz īpatnējās (etnogrāfiskās) kultūras izpausmēm.
- Nevispārināt minoritāšu grupu pārstāvju sociāli nosodāmo rīcību uz visu grupu, kā arī neseicināt par rīcības tiešo saistību ar piederību grupai.

- Analizēt cēloņus un sekas. Vairākumam nepieņemama minoritātes publiskā uzvedība (protesta akcija, izaicinošā savu īpatnību demonstrēšana), iespējams, ir tikai mēģinājums apliecināt savu esamību sabiedrībā un pievērst uzmanību savām problēmām, īpaši tad, ja tās nav uzklausītas vai apspriestas publiskajā telpā (akcija *Rīgas Praidis*, piemēram).
- Neuzdot spriedzi un aizspriedumus saturošus jautājumus.
- Paplašināt avotu loku, ļaujot pašiem minoritāšu grupu pārstāvjiem formulēt savas problēmas un argumentēt tās.
- Neizteikt draudus un pareģojumus par situācijas iespējamo saasināšanos, ja vien tam nav kāds faktiskais pamats (ekspertu viedokļi, aptauju rezultātu dinamika, statistika).
- Pārbaudīt savus argumentus un dialoga veidošanas praksi – vai tie nesatur oponenta personu iznīcinošu naida retoriku apspriežamā jautājuma argumentu un pretargumentu izvirzīšanas vietā.
- Ne tikai žurnālos, bet arī dienas presē vairāk parādīt reālo dažādu etnisko grupu un politisko pārliecību pārstāvju, indivīdu un ģimeņu sadzīvošanas, kompromisu vai domstarpību praksi.
- Izmantot sabiedrisko raidorganizāciju iespējas uzrunāt plašas un daudzveidīgas (daudzvalodīgas) auditorijas – rādīt un runāt par dažādo sadzīvē, uzskatos, kultūrā, sabiedriskajās aktivitātēs. (Kruks, Šulmane, 2005)

3. Nevalstiskajām organizācijām

- Īstenot plānotas akcijas, kuru laikā tiek formulēti un apspriesti neiecietības, rasisma un sabiedrības saliedētības temati;
- Iniciēt Iecietības balvu, ko piešķirt reizi gadā medijiem, kas ievērotu iepriekš formulētos ieteikumus;
- Veidot Tolerances koalīciju no tām NVO, kas Latvijā darbojas pretdiskriminācijas un iecietības veicināšanas jomās;
- Sadarboties ar medijiem un izglītības iestādes informēšanā par iecietības jautājumiem.

4. Izglītības iestādēm

- Skolas/augstskolas piedāvātajās izglītības/studiju programmās paredzēt sistemātisku un racionālu iecietības ieaudzinašanu. Veidot izglītības/studiju programmas, kurām jāveicina savstarpējās sapratnes uzlabošanās, solidaritātes un iecietības nostiprināšanās gan atsevišķu cilvēku, gan arī etnisku, sociālu, kultūras un reliģisku grupu, kā arī nāciju attiecībās.
- Pievērst īpašu uzmanību pedagoģiskās sagatavotības līmeņa paaugstināšanas jautājumiem, mācību plāniem, mācību grāmatu un nodarbību saturam, kā arī citu mācību materiālu pilnveidošanai, ieskaitot jaunās izglītības tehnoloģijas, lai audzinātu smalkjūtīgus un atbildīgus pilsoņus, kuri ir atvērti citu kultūru uztveršanai, spēj novērtēt brīvību, cienīt cilvēku un tā individualitāti, novērst vai atrisināt konfliktus ar nevardarbīgiem līdzekļiem.(UNESCO, 1995).

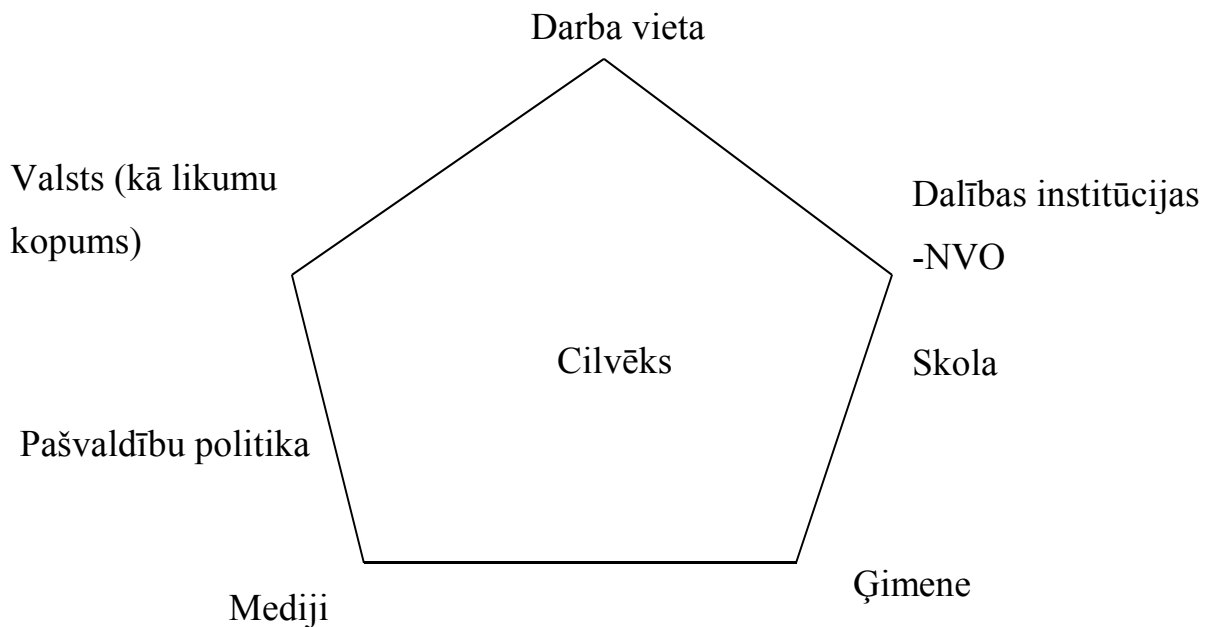
5. Individuālās tolerances veicināšana

- Toleranci individuālā līmenī var veicināt šādi mijiedarbības tipi: *dialogs; sadarbība; aizstāvība*. Tie būtu praktizējami sociālās mijiedarbības situācijās ģimenēs, skolas, darba vietās, brīvā laika pavadīšanas vietās.
- Dialogs palīdz izpausties individualitātei un palīdz saprast cita savdabīgumu, tas piedāvā pozīciju vienlīdzību saskarsmē. Dialoga mijiedarbības struktūru var raksturot ar augstu empātijas līmeni, partnera izjūtu, prasmi pieņemt viņu tādu, kāds viņš ir, stereotipu trūkumu cita uztverē, domāšanas elastību, saglabājot savu individualitāti, prasmi adekvāti novērtēt savu personību.
- Sadarbību raksturo kopīgu darbības mērķu nospraušana, kopīga šo mērķu sasniegšanas plānošana, ņemot vērā katra iespējas, kopīgs darba ieguldījums un kopīgi ieguvumi. Sadarbību raksturo sekojošas pazīmes: kontaktēšanās; labvēlība; **tolerance**; pieklājība; pacietība; lojalitāte; sociāla aktivitāte.
- Ar aizstāvību saprot rūpes par otru, ar cieņu izturoties pret aizstāvamo, viņa interešu aizsardzību kontaktos ar trešajām personām. Šis mijiedarbības veids ir iespējams tikai tad, kad abas puses pieņem viena otru un iecietīgi viena pret otru izturas. Šo attiecību līmeni raksturo: emocionālā stabilitāte; augsts empātijas līmenis; ekstravertums; **tolerance**; sociālā aktivitāte; prasme palīdzēt. Cilvēks, kurš kā aktīvi iesaistās aizstāvībā, **ir brīvs no dogmām, stereotipiem, bailēm,**

brīvs no centieniem nomākt apkārtējos. Labs toleranta cilvēka piemērs, aktuāls Latvijas situācijai, ir heteroseksuāls homoseksuālu cilvēku tiesību aizstāvis.

Efektīvu tolerances veicināšanas stratēģiju katalogs

Pamatojoties uz pētījuma secinājumiem, identificēti galvenie sociālie aģenti, kas ir atbildīgi un pilnvaroti īstenot iecietības veicināšanas pasākumus, lai nostiprinātu kultūru un viedokļu plurālismu Latvijas demokrātijā, īstenotu pretdiskriminācijas pasākumus un veiktu savas socializējošās funkcijas, pamatojoties uz toleranci kā sociālu vērtību. Minēti arī šo sociālo aģentu sadarbības iespējamie piemēri.

Zīmējumā minētie sociālie institūti piedalās cilvēka socializācijā, tai skaitā vērtību translācijā. To darbība rada arī individuālo vērtību kristalizācijas vidi, kura tikpat labi var sekmēt neiecietību sociālajā komunikācijā, kā arī veicināt toleranci.

Valsts, pieņemot vai nepieņemot konkrētu politisku dokumentu vai likumu, var institucionalizēt noteiktas tolerances vai neiecietības formas, piemēram, veicināt monokultūras vai daudz kultūru socializācijas vidi saviem pilsoņiem. Līdzīgi, mezolīmenī funkcionē pašvaldības, mikrolīmenī – darba vietas- organizācijas, kuru kultūra atspoguļojas iekšējās reglamentācijas dokumentos un to īstenošanas līmenī.

Dalības institūcijas, kurās cilvēki darbojas brīvprātīgi, elastīgi reaģē uz sociālo un politisko pasūtījumu sabiedrībā un ar savu darbību var sekmēt gan iecietību, gan neiecietību sabiedrībā: tās sevi prezentē kā noteiktu vērtību nesējus un šo vērtību apstiprinātājus darbībā. NVO darbība kalpo kā katalizators noteiktu sociālo problēmu diagnostikā, kā arī signalizē citiem sociālajiem institūtiem par pārmaiņām sociālo vērtību hierarhijās. Skola un vēlākās izglītības iestādes, kurās cilvēks mācās, veido sadzīvošanas un komunikācijas pieredzi, un veido vērtību apguves un dažādu vērtību konfliktu vides. Savukārt ģimene ir primārās socializācijas institūts, kurā cilvēks ir uzsācis kultūras simbolu, normu un vērtību apguvi.

Valsts politika iecietības veicināšanai

(LR Saeimas komisiju, Labklājības, Īpašu uzdevumu ministrijas sabiedrības integrācijas lietās, Izglītības un zinātnes ministrijas kompetences)

1. ĪUMSILS/Saeima Horizontāla valsts programma *Daudzkultūru Latvija*. „Jumta” programma daudzveidības integrācijai sociālajā un politiskajā dzīvē. Programmas centrā: kultūras minoritātes, to cilvēktiesības un sociālās vajadzības. Apakšprogrammas: katrai minoritātei sava, tās vajadzību pētījumā balstīta.

Process:

ĪUMSILS veido sociālo partneru kopu programmas izstrādei (visas problēmā iesaistītās mērķa grupas- gan mazākumgrupu pārstāvji, gan politikas veidotāji); programmas koncepcijas izstrāde; mazajās grupās (politikas veidotāji un konkrētās mazākumgrupas pārstāvji, sociālie pētnieki) apakšprogrammu koncepcijas izstrāde;

programmas formulēšana (ĪUMSILS) un publiskas apspriešanas organizēšana;

grozījumu un labojumu iestrāde programmā un tās prezentācija / turpmāk minētie pasākumi var tikt uzskatīti par iespējamiem programmas ieviešanas soļiem/.

2. LM/Saeima Pretdiskriminācijas politikas principu iestrāde sociālajā politikā, īpaši darba likumdošanā.

Grozījumi Darba likumā attiecībā uz seksuālo minoritāšu nediskrimināciju, sociālās garantijas netradicionālu ģimeņu locekļiem sociālā riska gadījumos.

3. **Ētikas kodeksos**, kas ir spēkā valsts iestādēs, ieviesti naida runu nepieļaujoši paragrāfus, īpaši akcentējot nepieciešamo cieņas pilno valodu, runājot par dažādību.

Valsts kanceleja varētu uzņemties koordinējošo funkciju un pārskatīt esošos ētikas kodeksus un tajos ieteikt papildinājumus.

4. IZM/Izglītības politika/politiska dokumenta “**Koncepcija “Tolerance izglītībā”**” izstrāde. *Tajā minēti konkrēti horizontāli pasākumi skolās kā skolotāju izglītošana, skolu institucionālās kultūras pilnveidošana u.c.*

5. IZM/Izglītības politikā: **valsts pamatizglītības standartos iekļaut sociālo zinību mācību priekšmetos saturu, kas atspoguļo migrācijas procesu dinamiku un normalizē imigranta uztveri, kā arī cilvēka seksualitātes daudzveidīgās izpausmes.**

Īslaicīgas ekspertu grupas darba rezultātā standarts tiek papildināts ar iztrūkstošo mazākumgrupu sociālo raksturojumu.

6. IZM/Izglītības politikā/sadarbībā ar Rektoru padomi un augstskolām: Augstākajā izglītībā visās augstskolās A bloka (vispārizglītojošie studiju kursi) studiju kursu līmenī ieviests **kursus *Cilvēku daudzveidība***, kurā līdztekus etniskai, reliģiskajai un sociālo slāņu daudzveidībai aplūkot arī seksuālā daudzveidība un spēju/spēju ierobežojumu aspekts.

7. ISEC/sadarbībā ar augstskolām un NVO: Izglītības inspekcijas, skolotāju un skolu administratoru **tālākizglītības programmās nostabilizēt starpkultūru izglītības komponenta esamību kā obligātu prasību.**

8. IZM/ ĪUMSILS sadarbībā sponsorēta *Tolerances rokasgrāmata* skolotājiem (rokasgrāmatā iekļautas situācijas analīzei un pašpārbaudes materiāli; gatavo mācību līdzekli aprobē kultūru ziņā daudzveidīgākajos reģionos un skolās).

9. ĪUMSILS/ Valsts pasūtījums programmas ***Daudzkultūru Latvija* apakšprogrammu** (konkrētām mazākumgrupām veltītu rīcības plānu) **efektivitātes monitoringam.**

Iespējams arī jau šobrīd esošo politikas dokumentu sociālajā un politiskajā integrācijā īstenošanas novērtējums). Pētījumu īsteno konkursa uzvarētājs: organizācija ar politikas analīzes un sociālās pētniecības kapacitāti vai arī pētniecības institūtu koalīcija.

10. Valsts pasūtījums vidēja termiņa (3 – 5 gadi) longitudinālai zinātnisko pētījumu programmai par tolerances izpausmēm un tās dinamiku.

11. IZM/ĪUMSILS – sadarbībā ar NVO (piemēram, IAC) **Cilvēku daudzveidības un starpkultūru izglītības pasniedzēju un multiplikatoru kursu sistēmas izveidošana.**

*Uz izglītotāju kopas pamata iespējama **Starpkultūru izglītības aģentūras** kā turpmākās apmācības koordinētājas izveide (ar valsts un NVO līdzdalību).*

12. IZM/ISEC. **Metodiski materiāli civilzinību skolotājiem**, kas ietver informāciju no Latvijas plašsaziņas līdzekļiem par iecietību un kultūru daudzveidību.

13. SIF veido institucionālā atbalsta grantu shēmu NVO, kas savos mērķos ir paredzējušas un praksē apliecinājušas darbību iecietības veicināšanā.

Konkurss NVO (dokumentu izvērtēšana: statūti un līdzšinējās darbības liecības); institucionālo grantu piešķiršana konkursa kārtībā aktīvākajiem un rezultatīvākajiem iecietības veicinātājiem.

14. ĪUMSILS un NVO sadarbībā tiek iedibināta ikgadēja **Iecietības balva** organizācijai vai aģentūrai, kas devusi būtisku ieguldījumu šajā jomā.

15. ĪUMSILS/sadarbībā ar plašsaziņas līdzekļiem.

Pasūtījums sabiedriskajām raidorganizācijām **programmu un filmu veidošanai**, kurās aplūkoti neiecietības/iecietības jautājumi un dokumentēta vai mākslas valodā reprezentēta Latvijā eksistējošā daudzveidība pagātnē un tagadnē.

16. IZM/ISEC/”Bilingvālā izglītība latviešu mācībvalodas skolās”. Politiska dokumenta izstrāde sadarbībā ar izglītības NVO un augstskolām, iesaistot skolotājus.

17. IZM/Vispārējā izglītība: labas prakses apkopojums par iekļaujošajām stratēģijām skolās ar daudzveidīgu skolēnu sastāvu.

Informatīvas kampaņas par skolām, kuras godā un izkopj daudzveidību.

Pašvaldību iniciatīvas

1. **Pašvaldības politisko dokumentu izstrāde pie starpkultūru apaļā galda:**
dokumenta plānošanā un formulēšanā pieaicināti etnisko, reliģisko, invaliditātes citu kultūras grupu pārstāvji.
Labās prakses piemērs: Ventspils pašvaldība sabiedrības integrācijas politiku veidoja kopīgi ar mazākumtautību NVO pārstāvjiem.
2. Interesu aizstāvības NVO pārstāvju periodiskas tikšanās ar padomes deputātiem (reizi mēnesī) ar mērķi saņemt atgriezenisko saikni par pašvaldības politikas atbilstību dažādu kultūru grupu vajadzībām un interesēm.
*Pasākumu varētu īstenot kā periodisku – reizi pusgadā – **interesu aizstāvju forumu**, kurā piedalās abu pušu pārstāvji, kā arī ieinteresētie pašvaldības iedzīvotāji.*
3. Latvijas Pašvaldību Savienība/Periodiskas **ikgadējas aptaujas par iedzīvotāju apmierinātību ar noteiktiem pašvaldības lēmumiem**, demogrāfiskajā daļā atšifrējot respondentu kultūras piederību.
4. Pasākums **Daudzveidības dienas**, kur vietējās sabiedrības kultūras grupas iepazīstina iedzīvotājus ar sevi.
5. Pašvaldības finansēti **starpkultūru izglītības palīgmateriāli skolām – interaktīvi video, CD**, kas būtu vērsti uz vietējo dažādības atspoguļošanu (sadarbībā ar vietējām izglītības iestādēm un augstskolām, kurās sagatavo pedagogus).
6. Pašvaldības izglītības padome sponsorē skolēniem **filmu par starpkultūru tematiku skatīšanos** (kā *Sadursme, Kuprainais kalns* u.c.).

7. Izglītības padome sponsorē **skolēnu un skolotāju apmaiņas braucienus uz citām Latvijas administratīvajām vienībām** ar citādu daudzveidības kompozīciju.
8. Pašvaldības izglītības/kultūras padome īsteno **mutvārdu vēstures projektu** vietējā sabiedrībā, iesaistot tā veikšanā skolēnus, studentus, skolotājus, visus interesentus.
9. Pašvaldības sociālie dienesti sadarbībā ar vietējām sociālās jomas NVO un skolām īsteno periodiskus **skolēnu braucienus uz vecu cilvēku dienas centriem/pansionātiem**, kur tie veic brīvprātīgu darbu veco cilvēku aprūpē.

NVO sektora iniciatīvas

1. NVO koalīcijas, kas veltītas vietējās sabiedrības problēmu risināšanai, kuras skar daudzveidīgu kultūras un sociālo grupu cilvēktiesības. **NVO koalīcijas ar pretdiskriminācijas un dažādības veicināšanas mērķiem** izveides pasākums.
2. **Daudzveidības vadība organizācijās (tai skaitā monoetniskās NVO)** un uzņēmumos.

Izglītojošas aktivitātes /tālākizglītības kursi, sociālpsiholoģiski treniņi, attīstības stratēģiju izstrādes semināri/; organizāciju kultūru pētījumi un analīze; konsultācijas.

3. Sadarbībā ar plašsaziņas līdzekļu redaktoriem/Nacionāla mēroga latviešu un krievu valodas plašsaziņas līdzekļu uzraudzība, lai noteiktu neiecietības izpausmes un mērītu to līmeni plašsaziņas līdzekļu saturā. **Monitoringa institūcijas izveide** valsts, mediju un NVO sektora sadarbībā, lai nodrošinātu pasākuma ilgtspēju.
4. Sadarbībā ar interneta portāliem/Akcija – mājas lapa www.esiieciets.lv, kurā sabiedrībā pazīstami cilvēki – autoritātes aicina uz savstarpēju cieņu, dažādības pieņemšanu un iecietību. Mājas lapas popularizēšana ar rokkoncertiem. (labās prakses paraugs – Bono akcija one : www.one.org)

5. NVO sadarbībā ar izglītības iestādēm organizē **tālākizglītības kursus *Tīrība tīmeklī informātikas skolotājiem un skolu mājas lapu veidotājiem***, kas vērsti uz naida runas internetā ierobežošanu.
6. Izglītības NVO sadarbībā ar IZM/Izglītības kvalitātes novērtēšanas valsts aģentūru izveido **skolu iekšējās kultūras monitoringa projektu nolūkā pētīt skolotāju un skolu administratoru toleranci un cīņu ar aizspriedumiem un diskrimināciju skolās.**
7. **Ikmēneša *Daudzveidības apaļie galdi***, kuros tiek apspriestas vietējās sabiedrības problēmas no daudzām kultūru perspektīvām. ***Līdztiesības foruma izveide***, ja apaļie galdi iemanto atzinību un ir plaši apmeklēti.
8. **Mobilas tolerances lektoru grupas izveide** (cilvēki, kas paši pieder atšķirīgajām kultūras grupām, skolās iepazīstina skolēnus ar savu pieredzi un savu kultūru).
9. **Mobilas *Tolerances DVD/videotēkas izveide.***

Tās sastāvā vizuāli dokumentāli un mākslas materiāli, kas atspoguļo daudzveidību un demonstrē iecietīgas uzvedības modeļus.

10. Sadarbībā ar vietējām draudzēm tiek veidota ***Ekumēniska alianse***, aicinot piedalīties arī agnostiķus un ateistus.
Semināri; nedēļas nogales atpūtas nometnes; labdarības pasākumi – ziedojumu vākšana sociālo institūciju iemītniekiem, mazturīgajām ģimenēm.
11. NVO, kas apvieno homoseksuālus cilvēkus/Multimediju projekti, informējot par homoseksualitāti un māksliniekiem – homoseksuāļiem.

Plašsaziņas līdzekļi

1. Īpaša deklarēta redakcijas politika iecietības veicināšanas jomā.

Redaktori/redakcijas pievērš uzmanību tam, lai tekstos, kur atspoguļotas kultūras minoritātes, viedokļi tiktu nošķirti no faktiem; nepieļauj naida runu saturošu publikāciju par kultūras minoritātēm parādīšanos; veicina cilvēku, kas pārstāv kultūras minoritātes, dzīvesstāstu atspoguļošanu (piemēram, „Dienas” praksē jūlijā, atspoguļojot homoseksuālu cilvēku dzīvesstāstus); parāda reālo dažādu etnisko grupu un politisko pārliecību pārstāvju, indivīdu un ģimeņu sadzīvošanas, kompromisu vai domstarpību praksi – arī to, ka sadzīvot nav viegli vai saldi.

2. Sadarbībā ar ĪUMSILS Latvijas un Eiropas Savienības dalībvalstu un Eiropas Savienības institūciju pozitīvas pieredzes neiecietības izskaušanas jomā publiskošana.

Informatīvo materiālu sagatavošana un izplatīšana dienas presē un interneta medijos, semināri, ekspertu diskusijas, izstādes utt.

3. Preses un interneta mediju kopprojekts “Politiķu – iecietības sekmētāju - tēlu un biogrāfiju galerija”.

4. Sadarbībā ar ĪUMSILS un NVO/ Regulāri semināri un darba grupas Latvijas plašsaziņas līdzekļu darbiniekiem, meklējot risinājumus etnisko un citu stereotipu, neiecietības un diskriminācijas izskaušanai Latvijas mediju saturā.

5. Reģionu vietējā presē : raksti par daudzveidīgām kultūru grupām, iepazīstināšana ar tām bez stereotipu izmantojuma apraksta valodā.

Izglītības iestādes

1. Skola pieņem **naida runas izslēgšanas politiku** un uzrauga to: gan skolotāju, gan skolēnu runā.

Naida runas monitorings skolā; Atbrīvojošas valodas kodekss / Fenimore, 2000/ skolā, ko pieņem skolotāju, skolēnu, administrācijas un vecāku kopsapulcē.

2. Skola projektu nedēļā rosina klasēs rīkot *Starpkultūru nedēļu*.

Piecu dienu ilga pētniecības projekta laikā skolēni pēta dzīves veidu daudzveidību skolā un vietējā kopienā.

3. Skola organizē akciju *Ziedo iecietībai!*

Tajā iedzīvotāji ir aicināti ziedot grāmatas, video, žurnālus un citus informatīvus materiālus, kas vēsta par iecietību.

4. Projekts: *Ko ģimene sagaida no skolas?*

Skolēnu ģimeņu vajadzību izpēte. Skola uzsāk skolēnu ģimeņu vajadzību pētīšanu: iekļauti jautājumi attiecībā uz daudzveidības akceptēšanu, cilvēktiesībām.

6. Vecāku diena: *Daudzveidības resursi.*

Tikšanās ar vecākiem no kultūras minoritāšu grupām, kuri iepazīstina skolēnus ar sevi un savas ģimenes dzīves veidu.

7. Mātes dienas vietā svinēt *Īpašā cilvēka dienu*, tādējādi nodrošinot to, ka svētki būs audžuvecākiem, vecmāmiņām un vectētiņiem, kas audzina skolēnus.

8. *Skolēnu vecāku asociācijas izveide*, pārstāvniecībai nosakot daudzveidības kvotas (pozitīvā diskriminācija).

Līdzvērtīgs pārstāvju skaits no audžuģimenēm, viena vecāka ģimenēm, mazākumtautību, reliģisko konfesiju un neticīgu cilvēku ģimenēm, sieviešu un vīriešu skaits, vecmāmiņu un vectētiņu „kvotas”, cilvēki ar invaliditāti u.c.

9. *Plurālistiskas demokrātijas laboratorija.*

Skolēnu līdzpārvaldi veidot saskaņā ar iepriekšminēto pozitīvās diskriminācijas principu, ņemot vērā gan jauniešu subkultūru pārstāvniecību: identitātes, kas skolēniem ir svarīgas šajā vecumposmā un var nebūt ne etniskās un reliģiskās identitātes.

10. Skolas psihologs vai sociālais darbinieks organizē konfidenciālu atbalsta grupu skolēniem- gejiem un lesbietēm.

11. Augstskolas sadarbībā ar iecietību veicinošām NVO : Daudzveidības izpratnes mācības vietējiem policistiem.

Saturā iekļautas cilvēktiesības, informācija par pretdiskriminācijas pasākumiem, informācija par noziegumiem uz naida pamata; aizspriedumu pārvarēšanas treniņi; nodarbību formāts: dialogs, sadarbība, aizstāvības situācijas, kas sekmē individuālo toleranci.

12. Augstskolas sadarbībā ar iecietību veicinošām NVO

Līdzīgu daudzveidības tālākizglītības programmu var piedāvāt tā saukto klīnisko profesiju pārstāvjiem – ārstiem, sociālajiem darbiniekiem, psihologiem.

13. Sociālā darba bakalaura studiju programmās ieviest studiju kursu *Sociālais darbs ar seksuālajām minoritātēm, Sociālais darbs ar imigrantiem.*

Iestāžu/organizāciju politika

1. Daudzveidības vadība, tai skaitā pretdiskriminācijas un mazākumgrupu pārstāvniecības apzinātas izvēles politika organizācijās un uzņēmumos.

Izglītojošas aktivitātes /tālākizglītības kursi, sociālpsiholoģiski treniņi, attīstības stratēģiju izstrādes semināri/; organizāciju kultūru pētījumi un analīze, konsultācijas.

2. Organizācijas iekšējās vides pētījumi par personāla daudzveidību: kā dažādas kultūras grupas tiek integrētas organizācijas kultūrā.

3. Iekšējās kārtības noteikumos organizācijā paredzēt ziņošanu par diskrimināciju darba vietā.

4. Organizācija izveido personāla vadības nodaļā *Konfliktu risināšanas vienību*, kas nodarbojas ar starpkultūru izglītošanu un iespējamu konfliktu vadību šajā jomā.

5. *Atpūtas diena* – pikniks brīvā dabā, etniskā virtuve, un dažādu kultūras un sociālu jautājumu atklāta apspriešana.

6. Sadarbības programma daudzveidības veicināšanai starp skolu un organizāciju kā sponsorēšanas izpausme.

Uzņēmums ziedo skolai mākslas priekšmetus, kuri atspoguļo daudzveidību un kuru sižeti vērsti uz iecietības veicināšanu.

Ikvienam cilvēkam

1. Ikvienu cilvēku, ar kuru strādājat vai dzīvojat kopā, uztveriet kā vērtību pašu par sevi, neatkarīgi no viņa personības izpausmēm un piederības kādai jums svešai kultūras grupai vai seksuālai orientācijai.

2. Esiet iecietīgi un saprotoši un atbalstoši, ja jūsu bērns jums stāsta, ka viņš/viņa ir gejs vai lesbiete; gots vai panks, *neformālis* vai pievērsies islāmam.

3. Sarunās un izteikumos neizmantojiet mazākumtautībām, ticīgiem cilvēkiem, bāreņiem, citas rases cilvēkiem, gejiem un lesbietēm nepatīkamus un aizskarošus apzīmējumus.

Iedomājieties, kā jūs justos viņu vietā situācijā, kad jums nāktos dzirdēt nievas par jūsu būtību.

4. Ģimenēs, darba vietās, brīvā laika pavadīšanas vietās, cenšaties veidot dialoga un sadarbības attiecības ar cilvēkiem, kas atšķiras no jums. Ja redzat pret viņiem vērstu neiecietību un naidu, vardarbību, aizstāviet viņus.

Literatūra

Allport, G. (1954) *The Nature of Prejudice*. NY: Addison Wesley.

Avery, P., Bird, K., Johnstone, S., Thalhammer, J.L. (1992) *Exploring Tolerance with Adolescents*. *Theory and Research in Social Education*. Volume 20, Number 4.

Biznesa intereses daudzveidības veicināšanai. Labas prakses piemēri darba vietā
 Eiropas Komisija Nodarbinātības, sociālo lietu un vienlīdzīgu iespēju ģenerāldirektorāts
 Nodaļa D.3 Luksemburga: Eiropas Kopienas Oficiālo publikāciju birojs, 2005
 ISBN 92-79-00239-2, Eiropas Kopiena, 2005

Biksiniece, L. (2005) *Neiecietības izraisītie incidenti Latvijā un valsts reakcija uz tiem*, runa
 6.Sabiedriskās politikas forums "Brīvība vs drošība: kā demokrātiski atbildēt draudiem?"
 2005. gada 11. augustā

Blommaert, J., J.Verschueren (1998). *Debating Diversity. Analysing the discourse of tolerance*. London: Routledge.

Corbett, M. (1992) *American Public Opinion*. New York: Longman.

Godwin, K., Ausbrooks, C., Martinez, V. (2001) *Teaching Tolerance in Public and Private Schools*. Phi Delta Kappan.

Herek, G.M. (1992) *The Social Context of Hate Crimes: Notes on cultural heterosexism*. In G.M. Herek & K.T. Berrill (eds.), *Hate crimes: Confronting violence against lesbians and gay men*. Newbury Park: Sage.

Kruks, S. (2005) "Kolektīvās identitātes stratēģijas un iecietības strupceļi. Interneta diskusiju satura analīze". Referāts 6. Sabiedriskās politikas forumā, Rīga, 2005. gada 11. augustā.

E. Levits. Par tiesiskās vienlīdzības principu. // *Latvijas Vēstnesis*. - 08.05.2003., [Nr. 68 \(2833\)](#).

ECRI (Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību) Otrais ziņojums par Latviju (pieņemts 2001.gada 14.decembrī).– Council of Europe.– 2002. –19.–20.lpp.

Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs. Čigānu stāvoklis Latvijā. – Rīga, 2003. – 11.–13.lpp.

Dribins L. Antisemītisms un tā izpausmes Latvijā. Vēstures atskats. Latvijas vēsturnieku komisijas raksti.

4.sēj. – Rīga, 2001.

Pētījumu un rīcības programma „Ceļā uz pilsonisko sabiedrību”. – Baltijas Datu nams. – Rīga, 1998. – 90.-92. lpp.

Pētījumu un rīcības programma „Ceļā uz pilsonisko sabiedrību”. – Baltijas Sociālo Zinātņu institūts – Rīga, 2001. – 76.-77. lpp.

Kultūru daudzveidība un iecietība Latvijā. Dati, fakti, viedokļi. – 2003. – 20.-21. lpp.

Nacionālo programmu iecietības veicināšanai. ĪUMSILS, Deniss Hanovs, 2004

Pettus, A. (2006) The Law of Dissimilars. Harvard magazine, January – February.

Ose, L. *Skolotāju pedagoģiskās darbības salīdzinoša analīze latviešu un mazākumtautību sākumskolu klasēs*, npublicēts promocijas darbs 2005

Walton, D.N., E.C.W.Krabbe (1995) Commitment in Dialogue. Basic Concepts of Interpersonal Reasoning. NY: State University of New York Press.

Waldo, C.R. (1992). Working in a Majority Context: A structural model of heterosexism as minority stress in the workplace. Journal of Counseling Psychology, 46.

Watzlawick, P. (1967) Pragmatics of Human Communication. New York: W.W.Norton & Co.

Zepa, B., I.Šūpule, L.Krastiņa (2004) Ethnic Tolerance and Integration of the Latvian Society. Rīga: Baltic Institute of Social Science.

Немов Р.С. Психология. – М.: Просвещение, 1990.

Interneta avoti

- 1a) www.aids.undp.kg/en/aids/glossary/
- 2a) wordnet.princeton.edu/perl/webwn
- 3a) www.tolerance.org,
- 4a) http://www.tolerance.org/101_tools/declaration.html
- 5a) en.wikipedia.org/wiki/Tolerance

Sabiedriskās domas aptaujas rezultātu analīze

Sabiedriskās domas aptauja tika veikta laika posmā no 2006. gada 9. līdz 21. jūnijam. Pētījuma izlases apjoms sastādīja Latvijas ģenerālajam iedzīvotāju kopumam reprezentatīvu skaitu, kopumā tika aptaujāti 1060 respondenti - Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji vecumā no 15 līdz 74 gadiem. Izlases veidošanā tika izmatota vairākpakāpju stratificētās nejaušās izlases metode, stratifikācijai izmantojot nacionālo un administratīvi teritoriālo (ģeogrāfisko) pazīmes. Aptaujā tika izmantota tiešās (face – to- face) intervijas metode respondentu dzīves vietās 112 izlases punktos visos Latvijas reģionos. Aptauju pēc biedrības *Dialogi* pasūtījuma veica tirgus un sociālo pētījumu centrs *SKDS*.

Sasniegtās izlases salīdzinājums ar iedzīvotāju statistiku

	Respondentu skaits izlasē (%) pirms svēršanas	Respondentu skaits izlasē (%) pēc svēršanas	LR IeM PMLP Iedz. reģ. dati uz 01.01.06.
KOPĀ	100.0	100.0	100.0

REĢIONS

Rīga	32.1	32.2	32.2
Pierīga	16.5	16.2	16.2
Vidzeme	11.5	10.4	10.4
Kurzeme	12.6	13.2	13.2
Zemgale	12.6	12.4	12.4
Latgale	14.6	15.6	15.6

DZIMUMS

Vīrieši	44.2	46.9	46.9
Sievietes	55.8	53.1	53.1

TAUTĪBA

Latvieši	60.5	57.3	57.3
Citi	39.5	42.7	42.7

VECUMS

15 - 24 g.v.	18.2	19.9	19.9
25 - 34 g.v.	16.1	17.7	17.7
35 - 44 g.v.	19.2	17.9	17.9
45 - 54 g.v.	18.7	17.7	17.7
55 – 74 g.v.	27.8	26.8	26.8

Dati tika pakļauti svēršanas procedūrai.

Terminu skaidrojums

IZLASE

Latvijas iedzīvotāju kopuma mikromodelis

REĢIONS

Rīga - Rīgas pilsēta

Pierīga – Jūrmala, Limbaži un Limbažu rajons, Ogre un Ogres rajons, Rīgas rajons, Tukums un Tukuma rajons.

Vidzeme - Alūksne un Alūksnes rajons, Cēsis un Cēsu rajons, Gulbene un Gulbenes rajons, Madona un Madonas rajons, Valka un Valkas rajons, Valmiera un Valmieras rajons.

Kurzeme – Kuldīga un Kuldīgas rajons, Liepāja un Liepājas rajons, Saldus un Saldus rajons, Talsi un Talsu rajons, Ventpils un Ventspils rajons.

Zemgale – Aizkraukle un Aizkraukles rajons, Bauska un Bauskas rajons, Dobeles rajons, Dobeles rajons, Jelgava un Jelgavas rajons, Jēkabpils un Jēkabpils rajons.

Latgale – Balvi un Balvu rajons, Daugavpils un Daugavpils rajons, Krāslava un Krāslavas rajons, Ludza un Ludzas rajons, Preiļi un Preiļu rajons, Rēzekne un Rēzeknes rajons.

APDZĪVOTĀS VIETAS TIPS

Rīga - Rīgas pilsēta

Cita pilsēta - Daugavpils, Liepāja, Jelgava, Ventpils, Rēzekne, Jūrmala, rajonu centri, citas pilsētas.

Lauki - pagasti, lauku viensētas.

Lai gūtu ieskatu mūsu valsts iedzīvotāju viedokļos par dažām ar iecietību saistītām parādībām, respondenti tika lūgti atbildēt uz virkni jautājumu. Pirmais jautājumu bloks bija vērsts uz iecietības un tolerantas sabiedrības *jūtības* mērījumiem, jeb citiem vārdiem runājot, vai Latvijas iedzīvotāji ir gatavi pieņemt sabiedrību, kurā līdzāspastāv cilvēki ar dažādiem un atšķirīgiem dzīvesveidiem, kultūrām un uzskatiem, un vai neiecietība tiek uzskatīta par problēmu mūsu valstī.

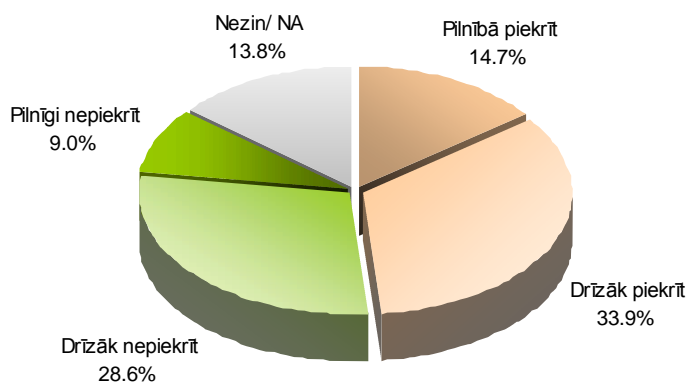
1. Novērtējiet, lūdzu, zemāk minētos apgalvojumus un pasakiet, vai Jūs tiem pilnīgi piekrītat, drīzāk piekrītat, drīzāk nepiekrītat vai pilnīgi nepiekrītat!

	Piekrīt		Nepiekrīt		Nezin/ NA		Total	
	skaits	rindu %	skaits	rindu %	skaits	rindu %	skaits	rindu %
Neiecietība ir problēma mūsu valstī	756	70.6%	199	19.3%	105	10.1%	1060	100.0%
Dzīvesveidu un kultūru dažādība padara dzīvi Latvijā interesantāku	758	72.0%	190	17.4%	112	10.6%	1060	100.0%
Cilvēkiem, kuru kultūra un uzskati atšķiras no mūsu valstī dominējošās kultūras un uzskatiem, būtu jāpārņem Latvijas vērtības un tradīcijas	525	48.6%	391	37.7%	144	13.8%	1060	100.0%
Atšķirības cilvēku uzskatos un kultūrā mūsu valstī padara dzīvi daudz sarežģītāku	572	53.3%	345	33.1%	143	13.5%	1060	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1060

Aptaujas rezultāti liecina, ka vairums Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka neiecietība ir mūsu valsts problēma un piekrīt, ka dzīvesveidu un kultūru dažādība padara dzīvi mūsu valstī interesantāku. Turklāt jāpiezīmē, ka šie uzskati būtiski neatšķiras starp dažādām iedzīvotāju grupām (vecums, izglītība, tautība, pilsonība, nodarbinātība, reliģiskā piederība). Nedaudz lielākā mērā uzskats, ka neiecietība ir problēma mūsu valstī, ir izplatīts starp sievietēm un cilvēkiem ar zemiem ienākumiem. Tomēr, kā rāda aptaujas rezultātu analīze, tie respondenti, kuri atzīst neiecietību kā problēmu mūsu valstī, atsevišķos jautājumos, kuri tiks aplūkoti vēlāk (vēlme dzīvot kaimiņos vai strādāt ar atšķirīgu dzīvesveidu un kultūru cilvēkiem), ir neiecietīgāki, kā vairums mūsu valsts iedzīvotāju. Šāda tendence varētu liecināt, ka pats *tolerances* jeb *ieciētības* jēdziens sabiedrībā netiek izprasts viennozīmīgi, kā arī to, ka, neskatoties uz vārdiski deklarēto iecietību, daļējums *mēs* un *citi* nozīmīgā mūsu sabiedrības daļā rod izpausmes konkrētās uzvedības formās, kuras nevar uzskatīt par adekvātām iecietīgai sabiedrībai. Šos pieņēmumus daļēji ilustrē fakts, ka gandrīz puse (48,6%) Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka cilvēkiem, kuru kultūra un uzskati atšķiras no mūsu valstī dominējošās kultūras un uzskatiem, būtu jāpārņem Latvijas vērtības un tradīcijas. Jāuzsver, ka jautājuma formulējums neparedz dominējošās kultūras vērtību un tradīciju vienkārši **pieņemšanu**, bet **pārņemšanu**.

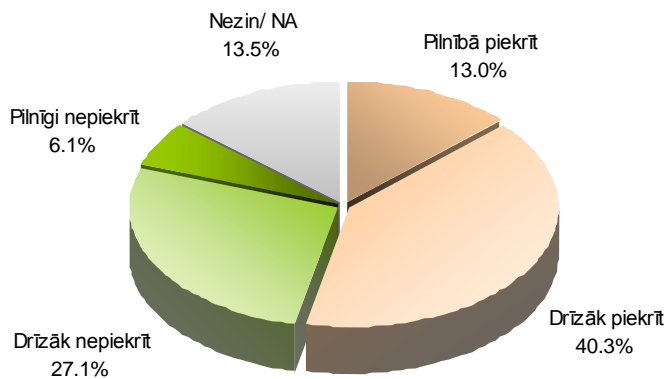
Atbildes uz jautājumu "Novērtējiet, lūdzu, zemāk minēto apgalvojumu: Cilvēkiem, kuru kultūra un uzskati atšķiras no mūsu valstī dominējošās kultūras un uzskatiem, būtu jāpārņem Latvijas vērtības un tradīcijas" (06.2006.)

Bāze: visi respondenti, n=1060

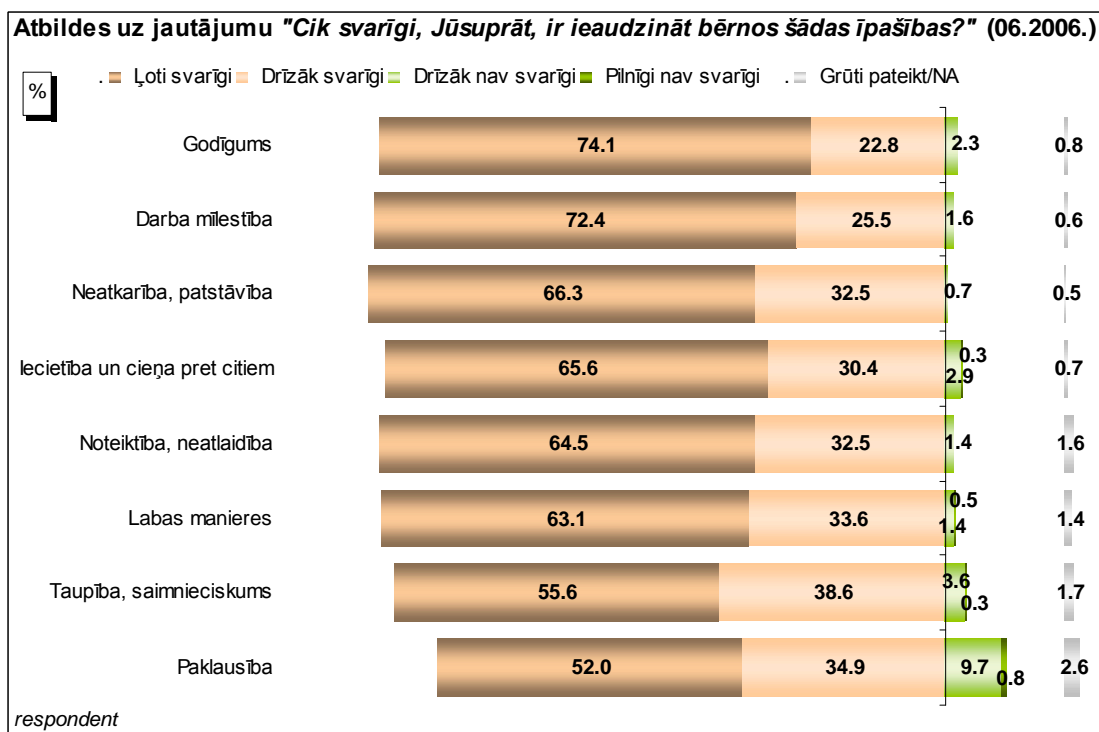
Šīs bailes no citu kultūru un uzskatu pārstāvjiem nedaudz paskaidro aptaujas respondentu viedokļu sadalījums par apgalvojumu, ka atšķirības cilvēku uzskatos un kultūrā mūsu valstī padara dzīvi daudz sarežģītāku. Šim apgalvojumam piekrīt vairāk kā puse aptaujāto – 53,3%, turklāt arī šoreiz nav vērojamas būtiskas atšķirības starp dažādu sociālu grupu pārstāvjiem (dzimums, vecums, izglītība, tautība, pilsonība, nodarbinātība, ienākumi). Kā izņēmums jāmin Vidzemes iedzīvotāji, no kuriem 72% izteikuši atbalstu minētajam apgalvojumam.

Atbildes uz jautājumu "Novērtējiet, lūdzu, zemāk minēto apgalvojumu: Atšķirības cilvēku uzskatos un kultūrā mūsu valstī padara dzīvi daudz sarežģītāku" (06.2006.)

Bāze: visi respondenti, n=1060

Iepriekš veiktie pētījumi norāda uz audzināšanas nozīmi iecietības attīstīšanā un veicināšanā. Lai noskaidrotu Latvijas iedzīvotāju attieksmi pret iecietības ieaudzīnāšanas nozīmību bērnos aptaujas gaitā respondentiem tika uzdots jautājums *Cik svarīgi, Jūsaprāt, ir ieaudzīnāt bērnos šādas īpašības?*, izvēlei piedāvājot astoņu īpašību sarakstu. Atbildes uz jautājumu aplūkojamas zemāk pievienotajā grafikā.

Iegūto atbilžu ranžējums liecina, ka no astoņām sarakstā minētajām īpašībām *Iecietība un cieņa pret citiem* ieņem sesto vietu.

1. Neatkarība, patstāvība.
2. Darba mīlestība.
3. Noteiktība, neatlaidība.
4. Godīgums.
5. Labas manieres.
- 6. Iecietība un cieņa pret citiem.**
7. Taupība, saimnieciskums.
8. Paklausība.

Lai arī procentuālajā atbilžu sadalījumā nav vērojamas būtiski nozīmīgas atšķirības, tomēr fakts, ka iecietības un cieņas ieaudzīnāšana bērniem ieņem trešo vietu nesvarīgo

īpašību sarakstā, pēc pētījuma autoru domām norāda uz nepieciešamību vairāk akcentēt iecietības nozīmi starppersonu saskarē tieši audzināšanas procesā ģimenē.

Ar mērķi noskaidrot Latvijas iedzīvotāju iecietību pret dažādām sociālām grupām respondentiem tika uzdoti 4 jautājumi - *Ar kuriem cilvēkiem Jūs nevēlētos dzīvot kaimiņos, Ar kuriem cilvēkiem Jūs nevēlētos strādāt, Kurām no minētajām cilvēku grupām būtu jāierobežo tiesības publiski paust savus uzskatus un Kurām no minētajām cilvēku grupām būtu jāierobežo tiesības publiski paust savus uzskatus?* Respondentiem tika piedāvāts 12 Latvijā dzīvojošu sociālu grupu saraksts, kuras ir izjutušas vai potenciāli varētu izjust neiecietības izpausmes pret sevi. Zemāk piedāvātajās tabulās aplūkojams atbilžu sadalījums uz minētajiem jautājumiem.

Ar kuriem cilvēkiem Jūs nevēlētos dzīvot kaimiņos?

		skaits	kol %
Ar kuriem cilvēkiem Jūs nevēlētos dzīvot kaimiņos?	Cilvēki ar invaliditāti	18	1.8%
	Cilvēki ar noziedzīgu pagātņi	485	45.2%
	Cilvēki, kuri slimo ar AIDS	281	26.6%
	Citas rases cilvēki	64	6.1%
	Dzērāji	762	71.6%
	Homoseksuāļi	374	35.3%
	"Jaunpilsoņi" (cilvēki, kuri periodā kopš 1995.gada LR pilsonību ir ieguvuši naturalizācijas kārtībā)	21	2.0%
	Latvieši	5	.5%
	Krievi	30	2.9%
	Čigāni	415	38.8%
	Ebreji	48	4.5%
	Musulmaņi	233	21.7%
	Narkomāni	892	84.1%
Grūti pateikt/NA	61	5.9%	
Total	1060	347.0%	

Bāze: visi respondenti, n=1060

Ar kuriem cilvēkiem Jūs nevēlētos kopā strādāt?

		skaits	kol %
Ar kuriem cilvēkiem Jūs nevēlētos kopā strādāt?	Cilvēki ar invaliditāti	23	2.3%
	Cilvēki ar noziedzīgu pagātņi	337	31.6%
	Cilvēki, kuri slimo ar AIDS	240	22.8%
	Citas rases cilvēki	38	3.7%
	Dzērāji	709	66.9%
	Homoseksuāļi	270	25.5%
	"Jaunpilsoņi" (cilvēki, kuri periodā kopš 1995.gada LR pilsonību ir ieguvuši naturalizācijas kārtībā)	20	1.9%
	Latvieši	4	.4%
	Krievi	22	2.1%
	Čigāni	302	28.4%
	Ebreji	53	5.0%
	Musulmaņi	167	15.7%
	Narkomāni	814	77.0%
Grūti pateikt/NA	118	11.2%	
Total	1060	294.3%	

Bāze: visi respondenti, n=1060

Kurām no minētajām cilvēku grupām, Jūsprāt, būtu jāierobežo tiesības publiski paust savus uzskatus?

		skaits	kol %
Kurām no minētajām cilvēku grupām, Jūsprāt, būtu jāierobežo tiesības publiski paust savus uzskatus?	Cilvēki ar invaliditāti	5	.5%
	Cilvēki ar noziedzīgu pagātni	115	10.7%
	Cilvēki, kuri slimo ar AIDS	38	3.6%
	Citas rases cilvēki	21	2.0%
	Dzērāji	229	21.6%
	Homoseksuāļi	350	32.6%
	"Jaunpilsoņi" (cilvēki, kuri periodā kopš 1995.gada LR pilsonību ir ieguvuši naturalizācijas kārtībā)	31	2.8%
	Latvieši	8	.8%
	Krievi	38	3.5%
	Čigāni	60	5.6%
	Ebreji	13	1.3%
	Musulmaņi	106	9.9%
	Narkomāni	353	33.5%
	Grūti pateikt/NA	416	39.5%
	Total	1060	167.8%

Bāze: visi respondenti, n=1060

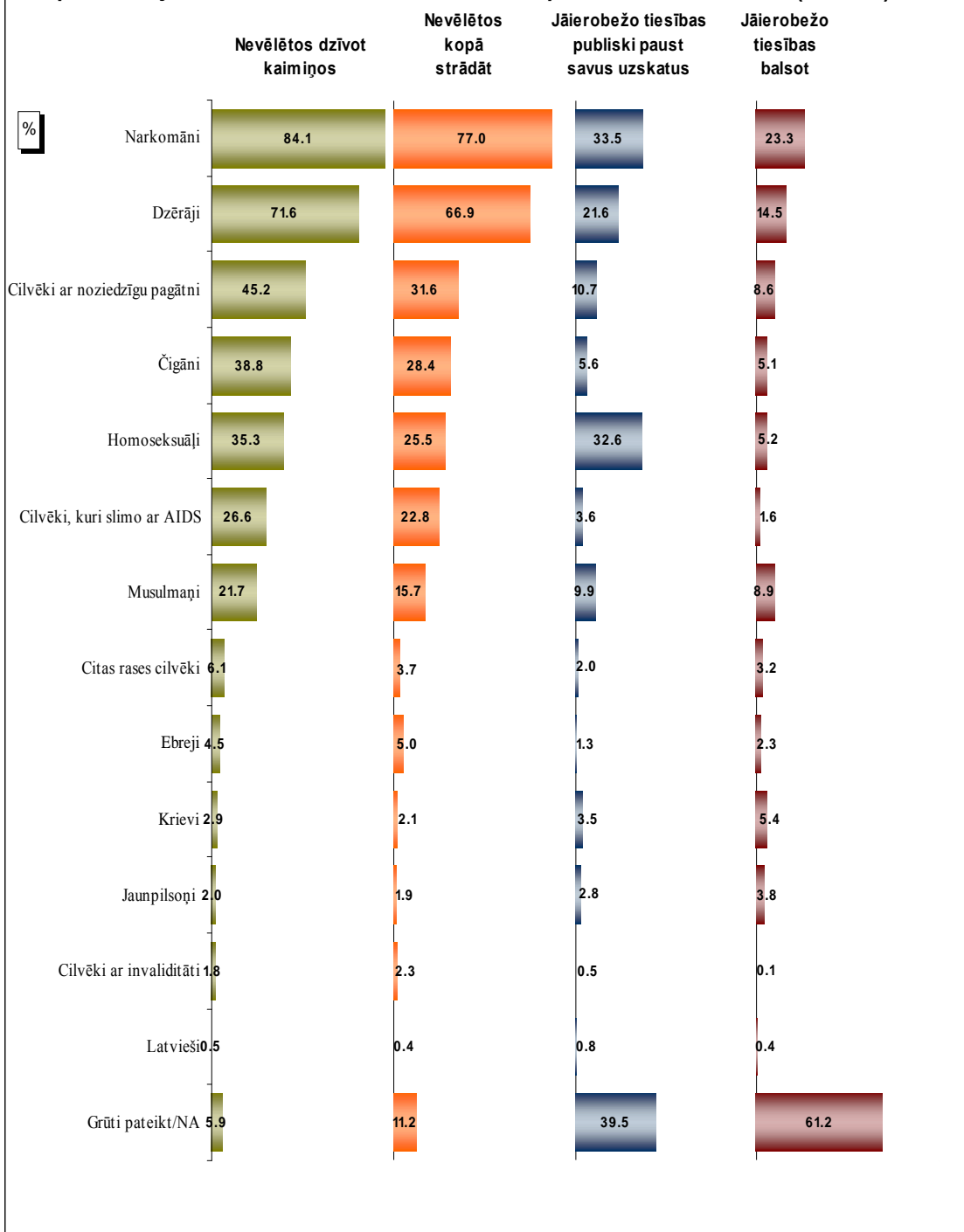
Kurām no minētajām cilvēku grupām, Jūsprāt, būtu jāierobežo tiesības balsot Saeimas un pašvaldību vēlēšanās?

		skaits	kol %
Kurām no minētajām cilvēku grupām, Jūsprāt, būtu jāierobežo tiesības balsot Saeimas un pašvaldību vēlēšanās?	Cilvēki ar invaliditāti	1	.1%
	Cilvēki ar noziedzīgu pagātni	93	8.6%
	Cilvēki, kuri slimo ar AIDS	17	1.6%
	Citas rases cilvēki	35	3.2%
	Dzērāji	154	14.5%
	Homoseksuāļi	54	5.2%
	"Jaunpilsoņi" (cilvēki, kuri periodā kopš 1995.gada LR pilsonību ir ieguvuši naturalizācijas kārtībā)	42	3.8%
	Latvieši	4	.4%
	Krievi	59	5.4%
	Čigāni	54	5.1%
	Ebreji	23	2.3%
	Musulmaņi	96	8.9%
	Narkomāni	247	23.3%
	Grūti pateikt/NA	645	61.2%
	Total	1060	143.6%

Bāze: visi respondenti, n=1060

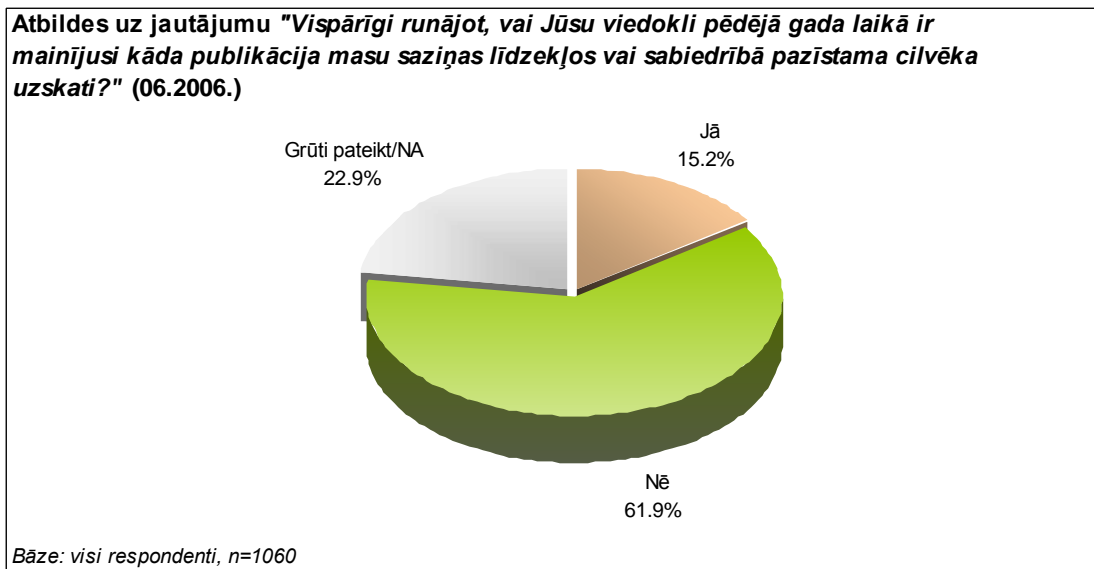
Jāpiebilst, ka pirmie divi jautājumi mēra sociālo distanci, jeb vēlēšanos veidot sociālos kontaktus ar atšķirīgu kultūru un dzīvesveidu grupu pārstāvjiem. Savukārt pēdējie divi pauž respondentu attieksmi pret atšķirīgu kultūru un dzīvesveidu grupu pārstāvju cilvēktiesībām.

Atbildes uz jautājumiem "Ar kuriem cilvēkiem Jūs nevēlētos dzīvot kaimiņos?", "Ar kuriem cilvēkiem Jūs nevēlētos kopā strādāt?", "Kurām no minētajām cilvēku grupām, Jūsaprāt, būtu jāierobežo tiesības publiski paust savus uzskatus?" un "Kurām no minētajām cilvēku grupām, Jūsaprāt, būtu jāierobežo tiesības balsot Saeimas un pašvaldību vēlēšanās?" (06.2006.)

Aptaujas rezultātu analīze liecina, ka tie respondenti, kuri uzskata, ka neiecietība ir mūsu valsts problēma, lielākā mērā, kā vairums respondentu, ir izteikuši vēlmi ierobežot atsevišķu grupu pārstāvju (čigāni, ebreji, krievi, jaunpilsoņi, musulmaņi) tiesības balsot vēlēšanās, kā arī publiski paust savu viedokli.

Ar mērķi noskaidrot, cik lielā mērā Latvijas iedzīvotāju viedokli iespaido masu saziņas līdzekļi, sabiedrības elites pārstāvji un citi cilvēki, respondentiem tika uzdoti divi jautājumi - *Vispārīgi runājot, vai Jūsu viedokli pēdējā gada laikā ir mainījusi kāda publikācija masu saziņas līdzekļos vai sabiedrībā pazīstama cilvēka uzskati* un *Kuru cilvēku vai cilvēku grupu viedoklis Jums ir svarīgs, domājot par notikumiem mūsu valstī?* Šo jautājumu loma dotajā aptaujā bija mēģināt iespējas atrast informatīvos kanālus, ar kuru palīdzību būtu iespējams ietekmēt sabiedrisko domu iecietības veicināšanas virzienā.

Kā liecina atbilžu sadalījums uz pirmo jautājumu, gandrīz divas trešdaļas respondentu noliedz, ka publikācijas masu saziņas līdzekļos vai sabiedrībā pazīstama cilvēka uzskati ir likuši viņiem mainīt savu viedokli. Tomēr, kā rāda atbildes uz nākamo jautājumu, tad ir noteikti sabiedrības un valsts pārstāvji, kuru viedoklis Latvijas iedzīvotājiem ir svarīgs, veidojot savus uzskatus un attieksmi pret sabiedrībā notiekošajiem procesiem. Kā galvenie šeit minēti valsts prezidente, radi / draugi / kolēģi, žurnālisti, zinātnieki un valdības pārstāvji. Jāpiezīmē, ka nospiedošais vairākums to, kuri atzīst, ka viņu viedoklis pēdējā gada laikā ir mainījies, ir latvieši (68,5%) un Rīgas un Pierīgas iedzīvotāji.

Atbildes uz jautājumu "Kuru cilvēku vai cilvēku grupu viedoklis Jums ir svarīgs, domājot par notikumiem mūsu valstī?" (06.2006.)

Fokusa grupu diskusiju rezultātu analīze

Lai gūtu pilnīgāku ieskatu Latvijas iedzīvotāju izpratnē par jautājumiem, kuri saistīti ar iecietības veicināšanu mūsu sabiedrībā, 2006. gada 7. augustā tika veiktas divas fokusa grupu diskusijas. Grupu sastāvs bija reprezentatīvs visu mūsu valsts galveno sociālo grupu pārstāvju sastāvam. Grupā, kura notika latviešu valodā piedalījās 8 dalībnieki, krievu valodā – 9 dalībnieki.

Fokusa grupu diskusiju rezultātu analīze liecina, ka sabiedrībā nav vienotas izpratnes par to, kas ir iecietība. Iegūtie rezultāti ļauj secināt, ka iecietība visbiežāk tiek izprasta kā kaut kā nepatīkama pieciešana, kā piespiedu process, kurā ir jāsamierinās ar apkārt notiekošo. Turklāt kā galvenās sociālās grupas, pret kurām būtu attiecināms jēdziens *ieciētība*, tika minētas citas tautības pārstāvji (latviešu grupās – krievi, un otrādi) un homoseksuāli cilvēki. Diskusiju gaitā neparādījās klaji ksenofobiskas vai homofobiskas izpausmes, tomēr atklājās kopīga dominējoša tendence attaisnot neiecietīgu uzvedību ar atbilstību konkrētai situācijai. Kā izteicās kāda diskusijas dalībniiece, *esam iecietīgi pret cilvēkiem, bet neiecietīgi pret viņu uzskatiem un uzvedību*. Šāda *situatīva iecietība*, kad attieksmē pret atšķirīgo, cilvēkiem ar citādu dzīvesveidu, kultūru, uzskatiem noteicošās ir konkrētas situācijas emocijas, pēc pētījuma autoru domām, uzskatāma par bīstamu pazīmi tolerantas sabiedrības veicināšanas procesā.

Fokusa grupu dalībnieki bija vienprātīgi attieksmē pret audzināšanas lomu ģimenē iecietības attīstīšanā. Kāda diskusijas dalībnieka vārdiem runājot, *ieciētība ir audzināšana*. Daļa grupu dalībnieku norādīja arī uz nepieciešamību veikt vecāku izglītošanu un skolotāju apmācību tieši iecietības attīstīšanā un veicināšanā ģimenē un skolā. Šī tendence noteikti jāņem vērā, izstrādājot pedagoģiskās stratēģijas iecietības veicināšanas procesā.

Diskusiju dalībnieku domas dalījās jautājumā par valsts lomu iecietības veicināšanā. Latviešu grupā bija jūtams stingrāk izteikts individuālisms, nevēlēšanās ļaut valstij regulēt procesus un centieni aizsargāt savas personīgās robežas. Turklāt šis individuālisms – nevēlēšanās pieņemt ko uzspiestu - bija izteikts gan vertikālā, gan horizontālā virzienā. Citiem vārdiem runājot, latviešu fokusa diskusiju grupas dalībnieki izteica pretestību ne vien valsts centieniem regulēt viņu dzīvi, bet arī citu sociālo grupu pārstāvjiem iejaukties viņu dzīvē.

Fokusa grupu diskusiju gaitā dalībnieki tika aicināti meklēt iespējamus ceļus iecietības attīstīšanai un veicināšanai. Bez jau minētās audzināšanas gan ģimenē, gan

izglītības iestādēs, dalībnieki minēja sociālās labklājības celšanu. Abās grupās dominēja viedoklis, ka apmierināti sabiedrības locekļi ir iecietīgi sabiedrības locekļi. Visprecīzāk šo tendenci raksturo kādas diskusiju dalībnieces teiktais - „*Man liekas, ka visbiežāk tā neiecietība ir atkarīga no dzīves apstākļiem. Latvijas nomalēs, kur nav darbs, un vajag bērnus palaist uz skolu.... Valstij ir jādomā kā pacelt dzīves līmeni visā valstī*”.

Secinājumi

Gan sabiedriskās domas aptaujas rezultātu, gan fokusa grupu diskusiju rezultātu analīze pētījuma autoriem ļauj izdarīt sekojošus secinājumus.

1. Latvijas sabiedrībā nepastāv vienotas, viennozīmīgas izpratnes par iecietības jēdzienu un tās izpausmēm.
2. Nospiedošais vairākums mūsu valsts iedzīvotāju atzīst, ka neiecietība ir problēma mūsu valstī, tomēr, tajā pat laikā, ne visi, kas to atzīst, ir gatavi iecietīgi rīkoties, neatkarīgi no konkrētas situācijas.
3. Gandrīz puse mūsu valsts iedzīvotāju pauž viedokli, ka cilvēkiem, kuru kultūra un uzskati atšķiras no mūsu valstī dominējošās kultūras un uzskatiem, būtu jāpārņem Latvijas vērtības un tradīcijas. Pētījuma autori to uzskata par tendenci, kura ved uz asimilāciju, ne integrāciju.
4. Pastāv iespējas ietekmēt sabiedrisko domu iecietības veicināšanas virzienā, prasmīgi izmantojot sabiedrības elites pārstāvju viedokļu popularizāciju masu saziņu līdzekļos.
5. Ir jāvelta lielāka uzmanība vecāku izglītošanā un skolotāju apmācībā par iecietības un tolerances procesiem un izpausmēm.

Tabulas

1. Novērtējiet, lūdzu, zemāk minētos apgalvojumus un pasakiet, vai Jūs tiem pilnīgi piekrītat, drīzāk piekrītat, drīzāk nepiekrītat vai pilnīgi nepiekrītat!

	Piekrīt		Nepiekrīt		Nezin/ NA		Total	
	Skaits	rindu %	skaits	rindu %	skaits	rindu %	skaits	rindu %
Neiecietība ir problēma mūsu valstī	756	70.6%	199	19.3%	105	10.1%	1060	100.0%
Dzīvesveidu un kultūru dažādība padara dzīvi Latvijā interesantāku	758	72.0%	190	17.4%	112	10.6%	1060	100.0%
Cilvēkiem, kuru kultūra un uzskati atšķiras no mūsu valstī dominējošās kultūras un uzskatiem, būtu jāpārņem Latvijas vērtības un tradīcijas	525	48.6%	391	37.7%	144	13.8%	1060	100.0%
Atšķirības cilvēku uzskatos un kultūrā mūsu valstī padara dzīvi daudz sarežģītāku	572	53.3%	345	33.1%	143	13.5%	1060	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1060

2. Cik svarīgi, Jūsuprāt, ir ieaudzināt bērnos šādas īpašības?

	Svarīgi		Nav svarīgi		Grūti pateikt/NA		Total	
	skaits	rindu %	skaits	rindu %	skaits	rindu %	skaits	rindu %
Labas manieres	1025	96.6%	21	2.0%	14	1.4%	1060	100.0%
Neatkarība, patstāvība	1047	98.8%	7	.7%	6	.5%	1060	100.0%
Darba mīlestība	1038	97.8%	16	1.6%	6	.6%	1060	100.0%
Godīgums	1028	96.9%	24	2.3%	8	.8%	1060	100.0%
Iecietība un cieņa pret citiem	1020	96.0%	33	3.2%	7	.7%	1060	100.0%
Taupība, saimnieciskums	1000	94.3%	42	4.0%	18	1.7%	1060	100.0%
Noteiktība, neatlaidība	1030	97.0%	14	1.4%	16	1.6%	1060	100.0%
Paklausība	924	86.9%	110	10.5%	26	2.6%	1060	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1060

3.1. Ar kuriem cilvēkiem Jūs nevēlētos dzīvot kaimiņos?

		skaits	kol %
Ar kuriem cilvēkiem Jūs nevēlētos dzīvot kaimiņos?	Cilvēki ar invaliditāti	18	1.8%
	Cilvēki ar noziedzīgu pagātņi	485	45.2%
	Cilvēki, kuri slimo ar AIDS	281	26.6%
	Citas rases cilvēki	64	6.1%
	Dzērāji	762	71.6%
	Homoseksuāļi	374	35.3%
	"Jaunpilsoņi" (cilvēki, kuri periodā kopš 1995.gada LR pilsonību ir ieguvuši naturalizācijas kārtībā)	21	2.0%
	Latvieši	5	.5%
	Krievi	30	2.9%
	Čigāni	415	38.8%
	Ebreji	48	4.5%
	Musulmaņi	233	21.7%
	Narkomāni	892	84.1%
	Grūti pateikt/NA	61	5.9%
Total	1060	347.0%	

Bāze: visi respondenti, n=1060

3.2. Ar kuriem cilvēkiem Jūs nevēlētos kopā strādāt?

		skaits	kol %
Ar kuriem cilvēkiem Jūs nevēlētos kopā strādāt?	Cilvēki ar invaliditāti	23	2.3%
	Cilvēki ar noziedzīgu pagātņi	337	31.6%
	Cilvēki, kuri slimo ar AIDS	240	22.8%
	Citas rases cilvēki	38	3.7%
	Dzērāji	709	66.9%
	Homoseksuāļi	270	25.5%
	"Jaunpilsoņi" (cilvēki, kuri periodā kopš 1995.gada LR pilsonību ir ieguvuši naturalizācijas kārtībā)	20	1.9%
	Latvieši	4	.4%
	Krievi	22	2.1%
	Čigāni	302	28.4%
	Ebreji	53	5.0%
	Musulmaņi	167	15.7%
	Narkomāni	814	77.0%
	Grūti pateikt/NA	118	11.2%
Total	1060	294.3%	

Bāze: visi respondenti, n=1060

3.3. Kurām no minētajām cilvēku grupām, Jūsaprāt, būtu jāierobežo tiesības publiski paust savus uzskatus?

		skaits	kol %
Kurām no minētajām cilvēku grupām, Jūsaprāt, būtu jāierobežo tiesības publiski paust savus uzskatus?	Cilvēki ar invaliditāti	5	.5%
	Cilvēki ar noziedzīgu pagātņi	115	10.7%
	Cilvēki, kuri slimo ar AIDS	38	3.6%
	Citas rases cilvēki	21	2.0%
	Dzērāji	229	21.6%
	Homoseksuāļi	350	32.6%
	"Jaunpilsoņi" (cilvēki, kuri periodā kopš 1995.gada LR pilsonību ir ieguvuši naturalizācijas kārtībā)	31	2.8%
	Latvieši	8	.8%
	Krievi	38	3.5%
	Čigāni	60	5.6%
	Ebreji	13	1.3%
	Musulmaņi	106	9.9%
	Narkomāni	353	33.5%
	Grūti pateikt/NA	416	39.5%
	Total	1060	167.8%

Bāze: visi respondenti, n=1060

3.4. Kurām no minētajām cilvēku grupām, Jūsaprāt, būtu jāierobežo tiesības balsot Saeimas un pašvaldību vēlēšanās?

		skaits	kol %
Kurām no minētajām cilvēku grupām, Jūsaprāt, būtu jāierobežo tiesības balsot Saeimas un pašvaldību vēlēšanās?	Cilvēki ar invaliditāti	1	.1%
	Cilvēki ar noziedzīgu pagātņi	93	8.6%
	Cilvēki, kuri slimo ar AIDS	17	1.6%
	Citas rases cilvēki	35	3.2%
	Dzērāji	154	14.5%
	Homoseksuāļi	54	5.2%
	"Jaunpilsoņi" (cilvēki, kuri periodā kopš 1995.gada LR pilsonību ir ieguvuši naturalizācijas kārtībā)	42	3.8%
	Latvieši	4	.4%
	Krievi	59	5.4%
	Čigāni	54	5.1%
	Ebreji	23	2.3%
	Musulmaņi	96	8.9%
	Narkomāni	247	23.3%
	Grūti pateikt/NA	645	61.2%
	Total	1060	143.6%

Bāze: visi respondenti, n=1060

4. Vispārīgi runājot, vai Jūsu viedokli pēdējā gada laikā ir mainījusi kāda publikācija masu saziņas līdzekļos vai sabiedrībā pazīstama cilvēka uzskati?

		skaits	kol %
Vispārīgi runājot, vai Jūsu viedokli pēdējā gada laikā ir mainījusi kāda publikācija masu saziņas līdzekļos vai sabiedrībā pazīstama cilvēka uzskati?	Jā	162	15.2%
	Nē	658	61.9%
	Grūti pateikt/NA	240	22.9%
	Total	1060	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1060

5. Kuru cilvēku vai cilvēku grupu viedoklis Jums ir svarīgs, domājot par notikumiem mūsu valstī?

		skaits	kol %
Kuru cilvēku vai cilvēku grupu viedoklis Jums ir svarīgs, domājot par notikumiem mūsu valstī?	Valsts prezidente	466	42.2%
	Saeimas deputāti	106	9.7%
	Valdība	215	20.0%
	Baznīca	165	15.6%
	Sabiedriskās, nevalstiskās organizācijas	144	13.6%
	Zinātnieki	250	23.1%
	Žurnālisti	274	25.3%
	Mākslinieki, mūziķi, aktieri, rakstnieki	85	8.0%
	Radi, draugi, darba kolēģi	341	32.8%
	Sportisti	37	3.5%
	Eiropas eksperti	177	16.3%
	Cita atbilde	37	3.6%
	Grūti pateikt/NA	178	17.1%
	Total	1060	230.6%

Bāze: visi respondenti, n=1060

Pedagoģiskās stratēģijas kultūru izpratnes un tolerances veicināšanai

1. Kā uzzināt to, ko bērni zina un domā par kultūru/kultūrām, kā arī to, kādas ir viņu izjūtas saistībā ar to?

Materiāls no grāmatas Patricia G.Ramsey *Teaching and learning in a Diverse World*
Multicultural Education for Young. (59 – 78)

1. Parādiet bērniem fotoattēlus, kur cilvēki nodarbojas ar viņiem pazīstamām aktivitātēm (piemēram, gatavo ēdienu, ēd, dodas uz skolu) bērniem nezināmā veidā un pavērojiet, kā viņi reaģē uz šīm atšķirībām. Vai viņi uzreiz noraida šos cilvēkus kā “mulķīgus” vai “trakus” vai arī viņi ir ieinteresēti un vēlas uzzināt kaut ko vairāk? Kādi viņiem ir jautājumi un izskaidrojumi?
2. Radiet bērniem iespējas rotaļāties ar citu atšķirīgu kultūru apģērbu, instrumentiem un citām lietām un pavērojiet, kā viņi reaģē. Vai viņi ir ieinteresēti un vēlas tos izmantot? Vai viņi ir noraidoši un izrāda nepatiku?
3. Ieklausieties bērnu reakcijā uz klases biedru vai kaimiņu izteikumiem, kuri runā viņiem nezināmā valodā. Īpaši interesanti noskaidrot, kā bērni, kuru dzimtā valoda nav pamatnācijas valoda, jūtas, runājot dzimtā valodā. Vai viņi noliedz, ka runā citā valodā, vai viņi vēlas iemācīt klases biedriem dažus savas valodas vārdus? Ja visi bērni klasē vai tuvākajā apkaimē runā valsts valodā valodā, tad jūs varat izmantot ierakstus ar dziesmām un stāstiem dažādās valodās, lai veicinātu sarunas par to, ka cilvēki pasaulē runā dažādās valodās. Ieklausieties bērnu reakcijā. Vai viņi pieņem, ka cilvēki, kuri runā citā valodā, neprot runāt? Vai viņi vēlas iemācīties kaut dažus vārdus citās valodās?
4. Pavērojiet bērnu reakciju pret vienaudžiem vai ciemiņiem, kas pārstāv citu kultūru. Kā viņi izturas pret nepazīstamu uzvedību, apģērbu un valodām? Kādus jautājumus uzdod? Kādus pieņēmumus izveido?
5. Ja bērni no mājām uz skolu ņem līdzī pusdienas, kā viņi reaģē uz nepazīstamiem ēdieniem? Ja vecāki uz skolu atnes pusdienas vai uzkožamos, cik labprāt bērni vēlas tos nogaršot?

2. Kā plānot tematisko loku par kultūru daudzveidības apliecināšanu (pirmsskolai un sākumskolai)

Izmantots materiāls no Frensisas Kendelas grāmatas " Dažādība klasē " (*Frances E. Kendall . Diversity in the Classroom. New Approaches to the Educationm of Young Children.)*

TEMATISKĀ LOKA PLĀNS

Galvenā ideja

Daudzu dažādu kultūru pārstāvji strādā kopā un ar savām unikālajām īpašībām sniedz ieguldījumu vienotas sabiedrības veidošanā.

Ideju organizēšana

- A. Ir daudz dažādu ģimeņu.
- B. Mūsu vietējā sabiedrībā dzīvo visdažādākie cilvēki.
- C. Dažās lietās mēs visi esam līdzīgi.
- D. Dažās lietās mēs esam atšķirīgi.
- E. Mēs strādājam kopā.

Pilnveidojamās prasmes

Šī tematiskā loka kontekstā bērniem būs iespēja pilnveidot un pielietot šādas prasmes:

Novērot	Atšķirt
Salīdzināt & pretnostatīt	Strādāt kopā
Raksturot	Definēt
Vispārināt	Vākt informāciju
Izstrādāt koncepcijas	Izvirzīt hipotēzes
Prognozēt	Izskaidrot
Šķirot	Klasificēt
Risināt problēmas	Piedāvāt alternatīvu
Saskaņot	

Attieksmes un vērtības, ko skolotājs vēlas veidot bērnos

- Mums visiem ir sava iekšējā iedzimtā vērtība. Mūsu vērtības pamatā esam mēs paši, nevis kādu citu cilvēku nevērtīgums.

- Mēs visi esam piedzimuši vienlīdzīgi, bet ne vienādi; mēs esam cieņas un uzmanības vērti neatkarīgi no mūsu ādas krāsas, dzimuma, kultūras, seksuālās orientācijas vai fiziskajām spējām. Mūsu spējas izriet no mūsu individuālajām tieksmēm, vēlmēm, iespējām un izglītības.
- Mums ir augstu jāvērtē un pozitīvi jāpieņem atšķirības. Ikviens no mums ir vienreizējs un īpašs. Kad mēs apvienojamies kopējam uzdevumam, mūsu atšķirības piešķir mūsu grupai spēku. Mēs augam un mācāmies no pieredzes un vienam otru atšķirību iepazīšanas un kopīgā atrašanas.
- Ikkatrs no mums ir nozīmīgs cilvēks. Vienlaikus mēs visi esam augstu vērtējami grupas locekļi. Strādājot kopā ar citiem savas grupas dalībniekiem, mēs nereti varam sasniegt vairāk nekā strādājot vieni paši.
- Pārmaiņu jēdziens ir pozitīvs. Kaut arī ne visas pārmaiņas vienmēr ir jēgpilnas, pats jēdziens ir augstu vērtējams.

A idejas organizēšana. Ir daudz dažādu ģimeņu.

Mācību aktivitātes

1. Vispirms pavaicājiem bērniem par viņu ģimenēm un tiem, ar kuriem viņi dzīvo kopā. Kamēr bērni jums to stāsta, uzzīmējiet shēmu ar dažādu krāsu flomasteriem (viena krāsa apzīmēs suni, cita – māti, vēl cita brāli, vectēvu, utt.), lai parādītu, cik cilvēku dzīvo ģimenē. Parunājiet par to, kā cilvēki veido ģimeņu grupas: bērni piedzimst saviem vecākiem, bērni tiek adoptēti, cilvēki sanāk kopā mīlestības un nepieciešamības pēc.
Lasiet kopā ar bērniem grāmatu, kurā stāstīts, ka gandrīz ikvienam cilvēkam ir ģimene, bet ģimenes var būt ļoti dažādas: māte-bērns; māte-tēvs-bērns/bērni; vecvecāki-bērns/bērni; māte-māte-bērns/bērni; vecvecāki-vecāki-bērns/bērni; tēvs-tēvs-bērns/bērni; vecākais brālis vai māsa (brāļi vai māsas), kuri rūpējas par jaunākajiem bērniem; paplašinātās ģimenes, kurās dzīvo arī tantes, tēvoči, māsīcas un brālēni utt. Ir arī ģimenes bez bērniem. Iekļaujiet arī tās savā ģimeņu sarakstā. Neaizmirstiet arī mājdzīvniekus.
2. Sagatavojiet attēlus no žurnāliem, kuros ir redzami dažādi cilvēki. Sameklējiet tajos tādus cilvēkus, kuri atgādina klases skolēnu ģimenes locekļus, piemēram, vecmāmiņas, tantes, brālēnus un māsīcas, mātes, tēvus, brāļus un māsas, un mājdzīvniekus. Lūdziet bērnus izveidot ģimenes portretu, izmantojot no žurnāliem izgrieztos attēlus. Visticamāk, ka bērni centīsies atveidot savas ģimenes modeli. Izstādiet izveidotos ģimenes portretus bērnu acu līmenī grupas pulcēšanās vietā.
Kopīgi ar bērniem sastādiet sarakstu ar tām lietām, kuras viņi redz attēlos. Kādā ziņā visi cilvēki izskatās vienādi? Kādā ziņā viņi atšķiras?
3. Sameklējiet žurnālos daudzus attēlus ar visdažādākajām ģimenēm; piestipriniet tos pie sienas vai planšetes bērnu acu līmenī, lai viņi varētu skatīties un priedēties par šiem attēliem. Raugieties, lai attēlos būtu redzamas visas galvenās kultūras grupas un visdažādākā sastāva ģimenes. Tā kā viens no šī tematiskā loka mērķiem ir paplašināt bērnu pieredzi un zināšanas, apzināti iekļaujiet arī ģimenes, kuru locekļi ir atšķirīgu rasu pārstāvji, kā arī geju un lesbiešu vecāku ģimenes. Piestipriniet vēl citus attēlus un izmantojiet tos grupu diskusijās un dažādās mācību aktivitātēs. Piemēram, lūdziet bērniem sameklēt attēlos ģimeni ar divām māsām vai ar tēvu, vai ar gados jauniem vecākiem, vai ar padzīvojušiem vecākiem, vai ar vecmāmiņu un vectētiņu. Šī aktivitāte palīdzēs bērniem apzināties, ka ģimenes var būt ļoti dažādas.
4. Iekārtojiet tukšu piezīmju grāmatu katram bērnam, kurā varētu ierakstīt stāstu par viņa ģimeni. Ja bērni vēl nemāk lasīt un rakstīt, viņi var nodiktēt Jums savus stāstus. Iedrošiniet bērnus iekļaut šajās grāmatās visu, ko vien viņi vēlas pastāstīt

par savu ģimeni, piemēram, stāstus par nāvi, šķiršanos un bērnu piedzimšanu, kā arī ikdienišķus notikumus.

5. Izveidojiet jauno vārdu sarakstu, iekļaujot tajā vārdus, kurus bērni lietojuši, raksturojot savus ģimenes locekļus: kā viņi izskatās, ar ko nodarbojas utt. (Ja arī bērni vēl nemāk lasīt, palīdzot Jums iekļaut vārdus sarakstā un skatoties uz to katru dienu, viņi drīz vien iegaumēs šos vārdus.)

6. Dodieties ar bērniem pastaigā pa tuvējo apkārtni. Ļaujiet viņiem parādīt saviem draugiem, kur viņi dzīvo. Parādiet bērniem, kur Jūs dzīvojat. Parunājiet par tiem cilvēkiem, kuri dzīvo katra bērna dzīvoklī vai mājā. Parunājiet par cilvēkiem, kuri dzīvo viņu kvartālā. Vai šajā kvartālā dzīvo veci cilvēki? Vai tur ir daudz bērnu? Pavaicājiet bērniem, kādas ēkas, veikalus, dzīvniekus, cilvēkus un augus viņi redz vienā kvartālā, bet neredz citā. Pastaigas laikā sastādiet sarakstu, kurā būtu uzskaitīts redzētais.

Paņemiet līdz fotoaparātu un nofotografējiet bērnu mājas. Dodiet šo fotoaparātu pēc kārtas bērniem līdz uz mājām, lai viņu vecāki varētu nofotografēt bērnu ģimenes.

Pēc atgriešanās klasē sastādiet valodas pieredzes tabulu par šo pārgājieni, blakus katra bērna vārdam ierakstot viņa komentāru par iegūto pieredzi. Izmantojot pastaigas laikā sastādīto sarakstu, saskaitiet, cik suņus, pārtikas veikalus vai apstāšanās zīmes Jūs redzējāt. Lūdziet bērniem nodiktēt Jums stāstus par šo pārgājieni.

7. Aiciniet bērnus no klucīšiem uzbūvēt viņu dzīvesvietas apkārtni. Pielieciet ēkām izkārtnes, norādot arī katra bērna dzīvesvietu.
8. Pavaicājiet bērniem, ar ko nodarbojas viņu ģimenes pieaugušie. Sastādiet valodas pieredzes tabulas, izmantojot šo informāciju.

Lai ietvertu un atbalstītu visu bērnu dzīves pieredzi, atcerieties, ka bērnu vecāki un citi ģimenes locekļi, kuri nestrādā ārpus mājām, dara derīgu darbu mājās – uzkopj māju un gādā par bērniem. Iekļaujiet arī šos darbus valodas pieredzes tabulās.

9. Atkārtojiet iepriekšējo aktivitāti, pievēršoties tam, kā bērni pavada savu laiku. Vai viņiem ir pienākumi klasē? Vai viņiem ir pienākumi mājās?
10. Izvēlieties dažas grāmatas, kurās ir redzami cilvēki, kuri rotaļājas, un izlasiet tās priekšā bērniem. Izvēlieties tādas grāmatas, kuras, Jūsprāt, atspoguļo bērnu pieredzi. Dodiet bērniem iespēju parunāt par to, ka dažādās kultūrās cilvēki

- rotalājas atšķirīgi. Ko skolēni dara kopā ar savām ģimenēm? Ko viņi dara vieni paši? Ko daži ģimenes locekļi dara kopā tādu, kas būtu īpašs? Piemēram, vectētiņš/vecmāmiņa un bērns katru dienu kopā dodas uz skolu, brālis un māsa kopā būvē cietokšņus, māte/tēvs un bērns kopā strādā dārzā vai spēlējas parkā.
11. Pavaicājiet bērniem, kuras dziesmas dzied viņu ģimenēs? Ļaujiet viņiem iemācīt šīs dziesmas pārējiem bērniem.
 12. Kāda ir dienas kārtība katrā ģimenē? Kādā ziņā dažādu ģimeņu dienas kārtība ir līdzīga? Kādā ziņā tā atšķiras? Kādā ziņā šī kārtība līdzinās skolā pastāvošajai – piemēram, zobu tīrīšana pēc ēdienreizēm un galdu nokopšana?
 13. Pavaicājiet bērniem, kāds ir viņu mīļākais ēdiens? Sameklējiet šo ēdienu receptes. Ja iespējams, uzaiciniet vecākus atnākt uz skolu un pagatavot šo ēdienu kopā ar bērniem. Kādā ziņā atšķiras dažādu bērnu mājās gatavotais ēdiens? Kādā ziņā tas ir līdzīgs?

Iekārtojiet ģimeņu pavārgrāmatu, kurā tiek ierakstīta katras ģimenes iecienītākā ēdiena recepte.

Uzaiciniet ģimenes paēst brokastis vai pusdienas kopā ar bērniem. Ļaujiet bērniem pagatavot ēdienus šīm ģimeņu maltītēm, izmantojot receptes no pavārgrāmatas.
 14. Tagad no klucīšiem modelēsīm ģimeņu sastāvu, piestiprinot pie atbilstoša lieluma klucīšiem no žurnāliem izgrieztus attēlus vai fotogrāfijas, kas atspoguļotu no seksisma brīvu daudz kultūru pieeju un nepastiprinātu rasu vai dzimumu stereotipus.
 15. Uzzīmējiet vienkāršas shēmas, kuras atspoguļotu bērnu, mājdzīvnieku un pieaugušo skaitu katra bērna ģimenē, zēnu un meiteņu skaitu ģimenē utt.
 16. Izmainiet saimniecības stūrīti klasē, lai tas atgādinātu visdažādāko māju iekārtojumu, nomainot aizkarus, attēlus pie sienām utt.

Sagādājiet bērniem visdažādākos apģērbus: dažādu tautu apģērbus; dažādu profesiju pārstāvju darba apģērbus; apģērbu, kādu varētu valkāt viņu vecāki; apģērbi, kādu varētu valkāt viņu vecvecāki utt. (Tā kā teātra spēlēšana dod iespēju bērniem izmēģināt visdažādākās lomas, visiem bērniem vajadzētu justies brīvi valkāt jebkurus tērpus, neatkarīgi no to piešķirtajām dzimumu lomām.)
 17. Sagādājiet zīmuļus un krāsas, lai bērni varētu uzzīmēt savas ģimenes. Lielākiem bērniem prieku varētu sagādāt vienkārša ģimenes portreta izšūšana uz auduma atbilstoši pašu uzzīmētajai skicei.
 18. Lai konsolidētu šo tematiskā loka daļu, pārskatiet kopā ar bērniem viņu paveikto darbu par savām ģimenēm. Izmantojiet valodas pieredzes tabulu, kas palīdzēs

Jums novērtēt, ko bērni ir iemācījušies par savām ģimenēm, proti: kādā ziņā tās ir līdzīgas un kādā – atšķirīgas.

Izveidojiet lielu sienas gleznojumu vai kolāžu, kurā būtu attēlotas visdažādākās ģimenes, kuru attēlus bērni ir izgriezuši no žurnāliem vai uzzīmējuši.

19. Lai iesāktu pāreju no ģimenēm uz cilvēkiem apkārtējā sabiedrībā, parunājiet par to, ka visu bērnu ģimenes kopā veido cilvēku grupu – tie ir cilvēki, kuri dzīvo kopā un strādā kopā, un rotaļājas kopā, un kuri veido vienu sabiedrību.

B idejas organizēšana. Mūsu vietējā sabiedrībā dzīvo visdažādākie cilvēki.

Mācību aktivitātes

1. Iepazīstinot bērnus ar vietējās sabiedrības (*community*) jēdzienu, balstieties uz to darbu, kuru Jūs ar viņiem kopā esat veikuši par ģimenēm. Paskaidrojiet, ka visi ģimenes locekļi veic savus pienākumus, lai uzturētu kārtībā mājsaimniecību, tieši tāpat kā ikviens bērns klasē veic savus pienākumus, un tādā veidā kopīgiem spēkiem skolā tiek uzturēta kārtība. Vietējā sabiedrība ir cilvēku grupa, kuri dzīvo tuvu viens otram un kuri var strādāt kopā, lai visiem no tā būtu labums.

Lieciet, lai bērni paskatās uz sienas gleznojumu vai kolāžu, ko viņi kopīgi izveidoja par savām ģimenēm. Paskaidrojiet bērniem, ka attēlos redzami cilvēki kopā veido vietējo sabiedrību.

2. Iekārtojiet klases telpā mājīgu stūrīti, kur bērni varētu klusiņām sēdēt kopā. Izstādiet attēlus, kuros redzami dažādu kultūru pārstāvji, raugoties, lai tiktu ietverti visu vecumu cilvēki. Salieciet spilvenus mājīgajā stūrītī, lai bērniem patiktu tur sēdēt un skatīties uz attēliem.
3. Izveidojiet dekoratīvu piekarināmu modeli, uz kura būtu redzamas dažādas kultūras pārstāvošu bērnu sejas. Piekariniet šo modeli tā, lai bērni to varētu labi saskatīt no mājīgā stūrīša. Pavaicājiet bērniem, kādā ziņā pie sienas un uz modeļa piestiprinātajos attēlos redzami cilvēki izskatās atšķirīgi un kādā – līdzīgi.
4. Parunājiet ar bērniem par to, kādi cilvēki dzīvo viņu apkārtnē. Iespējams, ka bērni pieminēs dažādu profesiju pārstāvjus, kā arī savas ģimenes un savu draugu ģimenes. Izveidojiet valodas pieredzes tabulu “Cilvēki mūsu vietējā sabiedrībā”, kurā tiktu uzskaitīti dažādu profesiju pārstāvji, piemēram, *policists, tirdzniecības aģents, ugunsdzēsējs, pastnieks*, lietojot šos vārdus kā sieviešu, tā arī vīriešu dzimtē. Piestipriniet attēlus blakus dažu profesiju nosaukumiem. Laika gaitā, kad bērni būs iepazinušies arī ar citu profesiju pārstāvjiem, papildiniet valodas pieredzes tabulu “Cilvēki mūsu vietējā sabiedrībā” ar šo cilvēku vārdiem un amatiem.

Mudiniet bērnus nodiktēt Jums stāstus par vietējās sabiedrības pārstāvju profesijām un pēc tam šos stāstus ilustrēt. Apkopojiet viņu stāstus kopējā klases grāmatā (skat. 7. mācību aktivitāti tālāk tekstā).

5. Dodieties ekskursijās kopā ar bērniem, lai apskatītu cilvēkus, kuri strādā vietējā sabiedrībā. Ietveriet dažādu tautību, rasu un kultūru pārstāvjus – vīriešus un sievietes. Papildus tam, ka Jūs ierosiniet bērniem noskaidrot, ko dara šie cilvēki, pārrunājiet ar viņiem, kā viņi ar savu darbu palīdz visai sabiedrībai. Ja klase nevar doties izbraukumos, lai iepazītos ar dažādu profesiju pārstāvjiem, uzaiciniet viņus atnākt uz skolu un pastāstīt bērniem par savu darbu.
6. Ekskursijās pa skolas apkārtni pievērsiet uzmanību, cik daudzi uzņēmumi darbojas vietējā sabiedrībā. (Ja Jūsu skola atrodas izolētā vietā, būtu vēlams apmeklēt pilsētas biznesa centru.) Nofotografējiet veikalus un ēkas.
Telpas stūrī, kur stāv rotaļu klucīši, mudiniet bērnus izveidot vienkāršu savas apkaimes biznesa centra modeli. Pirmais solis šajā procesā ir izveidot valodas pieredzes tabulu vai pierakstīt stāstus par ekskursijā iepazīto apkārtni. Piestipriniet ekskursijas laikā izdarītos ēku fotouzņēmumus klucīšu stūrī pie sienas bērnu acu līmenī, lai bērniem būtu paraugs, pēc kā vadīties, būvējot mājas no klucīšiem. (Četrus vai piecus gadus veciem bērniem, kuri ir daudz būvējuši no klucīšiem rotaļu stūrīti, nevajadzētu būt grūtībām tikt galā ar šo uzdevumu. Mazākiem bērniem vai bērniem, kuri nav daudz būvējuši no klucīšiem, nāksies vienkāršot šo uzdevumu atbilstoši viņu prasmju līmenim.)
7. Lūdziet bērniem turpināt grāmatu “Cilvēki mūsu vietējā sabiedrībā”. Tas varētu būt visas klases projekts, kur katrs bērns nodiktētu savu stāstu, vai arī bērni var veidot katrs savu grāmatu.
8. Lai pārietu no sarunas par vietējo sabiedrību uz sarunu par to, kādā ziņā visi cilvēki ir līdzīgi, palūdziet bērnus nosaukt visus cilvēkus, kuri ir ierakstīti valodas pieredzes tabulā “Cilvēki mūsu vietējā sabiedrībā” vai kuriem viņi ir veltījuši savus diktētos stāstus grāmatā par vietējo sabiedrību. Ierosiniet bērniem padomāt par to, kādā ziņā šie cilvēki ir līdzīgi: viņi visi valkā apģērbu, ēd ēdienu, gandrīz visi dzīvo mājās vai dzīvokļos, viņi visi strādā un rotaļājas.

Tolerantas organizācijas kritēriji

1. Organizācija sekmē cieņu, pieņemšanu, izpratni un līdztiesību vietējā sabiedrībā, tā iedrošina arī citas organizācijas īstenot iekļaušanas politiku attiecībā uz reliģisko piederību, rasi, etnisko piederību, seksuālo orientāciju, izcelsmi, dzimti, sociālo slāni un invaliditāti.
2. Organizācija tiecas veidot alianses starp publisko un privāto sektoru, palielinot pieejamos resursus kopienas ietvaros un samazinot darbību pārklāšanos.
3. Organizācija piedāvā iedzīvotājiem savus pakalpojumus, kā arī iespējas darboties tajā brīvprātīgi.
4. Organizācija ierosina kolektīvu akciju norisi, iesaistās partnerībā ar citām grupām /organizācijām un dažādu grupu sadarbību vietējā sabiedrībā.
5. Organizācija izplata informāciju par to, kā tās darbība un programmas ietekmējušas vietējo sabiedrību.

Iecietības deklarācija
/adaptēts no tolerance.org/

Tolerance ir personīgs lēmums, kura pamatā ir atziņa par ikviena cilvēka vērtību. Esmu pārliecināts/a, ka Latvijas daudzveidība ir tās priekšrocība. Es apzinos, ka nevērība, nejūtība un aizspriedumi var daudzveidību vērst neiecietības un diskriminācijas avotā.

Lai nostiprinātu mūsu sabiedrības daudzveidību un padarītu Latviju par labāku vietu mums visiem, es apsolos cienīt cilvēkus, kuru spējas, pārliecība, kultūra, rase, seksuālā identitāte vai citi raksturojumi atšķiras no manējiem.

Lai izpildītu savu solījumu, es,/vārds, uzvārds/

Apņemos

- pārskatīt savus aizspriedumus un censties tos pārvarēt;
- rādīt priekšzīmi savai ģimenei un draugiem;
- sekmēt iecietību savā vietējā sabiedrībā;
- uzstāties pret naidu un netaisnību.

Šī pasaule ir domāta mums visiem.

Par spīti visām mūsu atšķirībām, mums ir viena pasaule, kurā dzīvot. Būt tolerantam nozīmē ar prieku un atvērtību uztvert atšķirīgo un dalīties pieredzē.